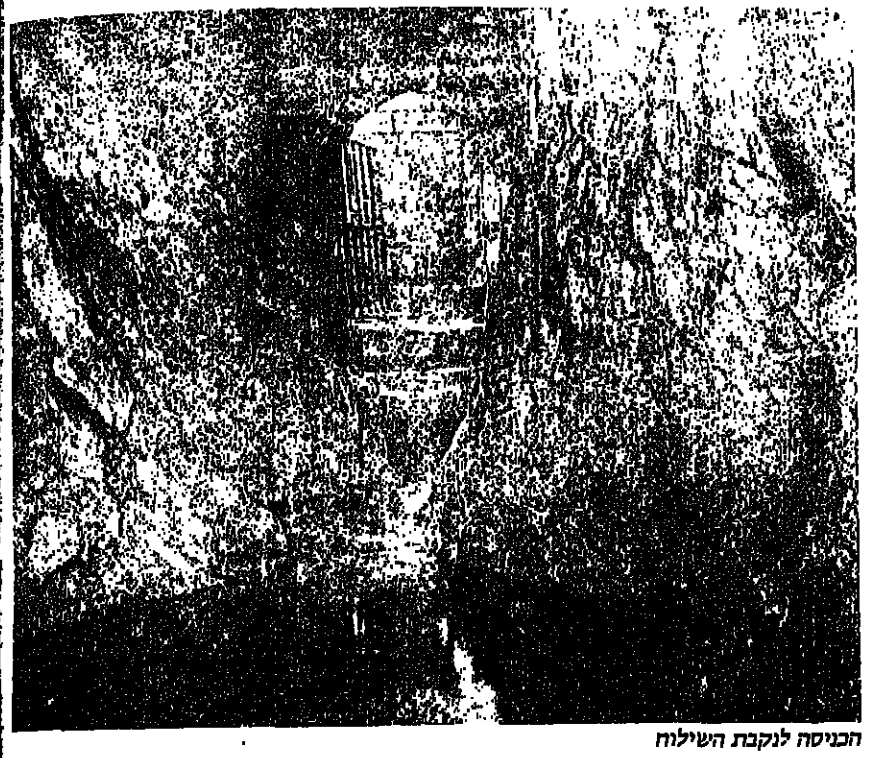
הכניסה לנקבת השילוח

מאת בצלאל עמיקם

נער ירושלמי תאב דעת, בן להורים יהודים שהמירו את דתם, גילה בהיסח הדעת את אחת התגליות המרעישות בקורות הארכיאולוגיה א"י, את כתובת השילוח.
המעשה אירע בשנת 1880, כאשר יעקב אליהו, תלמיד סקרן ואמיץ לב זחל בחשיכה מוחלטת בנקבת השילוח כדי לבדוק אם אמנם עולים מי הגיחון על־ידי דרקון. בדרקון, כמובן, לא פגש, אך במחצית הדרך נתקלו אצבעותיו

המעשה אירע בשנת 1880, כאשר יעקב אליהו, תלמיד סקרן ואמיץ, זחל בחשיכה אל תוך ניקבת השילוח וגילה כתובת חצובה בסלע. כתובת השילוח — פרק בארכיאולוגיה של ארץ־ישראל

כתובת השילוח

המגששות בצורת אותיות חצובות בסלע. הנער דיווח על המצאות אותו למנהל בית ספרו, האדריכל הגרמני וחוקר ירושלים קונרד שיק והלה לא התמהמה ויצא בעקבותיו.

קונרד עמד עד מהרה על חשיבות הכתובת החצובה באותיות פיניקיות והיה הראשון שהציע את פענוחה. מקץ עשר שנים נעקרה הכתובת תוך כדי שבירתה. השברים חוברו והיא מופקדת עד היום במוזיאון שבאיסטנבול.

כתובת השילוח הבאה לציין את גמר המבצע ההנדסי של התקנת מערכת אספקת מים לירושלים בימי תירום, היא אחת הסנסציות הראשונות במסע המרתק אל העבר. מפעל השילוח נועד להעביר מי שתייה ממעיין הגיחון, שהוא המעיין היחיד הנמצא בקרבת ירושלים הקדומה, אל העיר ובכך לספק לה באורח סדיר מים חיים בימי מלחמה וחירום.

מפעל המים בירושלים הוא חוליה בשורת מפעלים דומים שנמצאו בחפירות מגידו, גבעון, גזר ולאחרונה בחצור, אשר נועדו לספק לתושבי הערים מים ממקור הנמצא מחוץ לחומת העיר. מפעלי מים מסוג זה מעידים על רמה מדעית והנדסית גבוהה, בד בבד עם כושר ארגוני לביצוע המלאכה.

ראשיתם של מפעלי המים האלה היא מן התקופה הכנענית המאוחרת, ערב הכיבוש הישראלי. אנשי דוד, בכבשם את עיר יבוס, הסתייעו ב„צינור" — הפיר המלאכותי אשר שימש להובלת המים. שלמה המלך, שאגב הוכתר כיורשו של דוד במעיין הגיחון, בנה תעלה שהעלתה את מפלס המים ושימשה להשקאה.

גולת הכותרת של מפעלי המים לניצול מי הגיחון הוא המפעל המלכותי של חזקיהו. המקרא מציין זאת בשני מקומות:

● בסכמו את פועלו של חזקיהו „ויתר דברי חזקיהו וכל גבורתו ואשר עשה את הברכה ואת התעלה ויבא את המים העירה הלא הם כתובים על ספר דברי־הימים למלכי יהודה".

● הנוסח של דברי־הימים שונה מעט וזו לשונו: „והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי הגיחון העליון ויישרם למטה מערבה לעיר דוד".

העדות החיצונית למבצע הינה כתובת השילוח אשר חוצבה ע"י החוצבים בפתח המנהרה לציון הישגם הגדול:

(זאת) הנקבה. וזה היה דבר הנקבה בעוד (מניפים החוצבים את)
הגרזן איש אל רעו ובעוד שלש אמת להנק(ב נשמ)ע קול איש ק
רא אל רעו כי היה זדה בצר. מימן (ומש)אל.
נקבה. הכו החצבם איש לקרת רעו
גרזן על (ג)רזן וילכו.
המים מן המוצא אל הברכה
במאתים ואלף אמה ומ(א)
ת. אמה היה גבה הצר על ראש החצב(ם).

במילים פשוטות אלה מתארים החוצבים את מלאכת הנקיבה בסלע כאשר קבוצה מתקדמת מול רעותה במעבה האדמה והלמות הגרזנים נשמעת מן העבר השני. חציבת המנהרה נעשתה בלחץ הנסיבות – פלישת צבאות אשור ליהודה המורדת (701 לפנה"ס). מן הכתובת אנו למדים כי החציבה נעשתה בעת ובעונה אחת משני הקצוות. הסיבה לכך קשורה בקוצר הזמן אשר עמד לרשותו של חזקיהו אשר היטיב להבין את משמעות סירובו להעלות מס לשליטיה של נינוה. דרגת הקושי של שכבת הסלע לא היתה אחידה ועקב מבנהו אין הניקבה פתוחה בקו ישר אלא עשויה בקו פתלתל. אורכה הכולל אלף ושבע מאות רגל. (כ־560 מ').

במרוצת הדורות נסתם מעיין הגיחון ואילו פי המנהרה בבריכה התחתונה נחשב למעיין טבעי ורכש את השם שילוח. בשם זה היה ידוע המקום ליוסף בן מתתיהו הכותב: „עין השילוח אשר בקצה גיא הטירופיאון היום הוכשרה הנקבה למעבר חופשי ובטוח לכל אדם

מוסף "על המשמר"
מס' 45 (875)
6 בנובמבר 1987
י"ד בחשון תשמ"ח

השב"כ-מבט אל מעבר לגדר

כתובת המערכת:
"על המשמר", רח' חומה ומגדל 3, ת"א
העורך הראשון: בצלאל לב ז"ל
עורך: ישראל זמיר
עורכת משנה: תאיר זבולון
מזכירות: רוני גופר
עיצוב גרפי: ארנון אבני
ביצוע גרפי: שושנה זילבר

הפעם:

כתבות

■ מחכים לגאולה
דיוקנו של חנן פורת ו"גוש אמונים"
מאת עמירם כהן 5

■ אנחנו כמו נר השורף את עצמו
וידויו של מחבל לשעבר
מאת פנחס ענברי 8

■ אויב העם
התכתבות בין הסופר בולגאקוב לסטאלין – 70 שנה למהפכה
מאת יוסף שמי 10

■ בין הקטבים
יצחק בבל – תרגום חדש
מאת א.ב.יפה 12

■ נקמת הפוליטיקאים
השביתה ברשות השידור והנפשות המעוללות
מאת ישראל זמיר 14

■ ההיבט הגרעיני של מלחמת יום־כיפור
משה דיין והפצצה
מאת שלמה אהרונסון 16

■ הייתכן הומאניזם על הכוכב הזה
ראיון עם עמוס עוז
מאת עזרא אוריון ודני רבינוביץ' 18

■ טילים מאיימים על וושינגטון
משבר הטילים בקובה
מאת שלמה גלזר 20

■ מרד הגנרלים
קטע מספרו של איתן הבר שיצא לאור 22

טורים ומדורים

■ הלו חותם 4

■ שלום־בית
מאת חיה יוסף 17

טורים מאת: עודד ליפשיץ – 2; ארנון אבני 2; מיכאל הרסגור – 3; פנחס ענברי – 3; אלי הכהן – 3; ג'גו – 3; זאב צחור – 4; גיורא מכור – 4; עמירם כהן – 4

■ כל יום
(עיצוב: רחל דביר)

■ בשער
דו"ח השב"כ – מה הלאה?

סמנטיקה

עיין ערך עינויים

40 שנות נדודים במדבר הביאו עלינו את התורה ועשרת הדיברות במעמד בלתי נשכח. 20 שנות כיבוש הניבו עד כה את המילון החילופי לענייני שטחים. מילון זה תופח לאיטו מערכים שיישומם נכון לגבי ערבים בלבד.

הכל מופיע במילון, מ"מרצח" ערבי, ו"בחור טוב ששגה" — יהודי וכלה ב"מחאה" יהודית מול "אספסוף מתפרע" ערבי. הערך האחרון שנכתב בעט והב בספר זה הוא: "לחץ פיזי מתון" (להלן: לפ"מ) — "תרומות" ועדת לנדוי. בדו"חות "אמנסטי", המגלים עיוורון מסויים לציורו הנכון של המקל, קוראים לזה "עינויים". בעיתונות הישראלית, בעיקר כאשר מדובר בכלא ערבי — זה נקרא "התעללות, מתירדה" — אבל איך אפשר להשוות?

אין בידי מידע פנימי, ולא בגללי תקום ועדת חקירה נוספת, אלא הדו"ח עצמו — למעט החלק החסוי שבו נמצאים, מן הסתם, מיטב צימוקי הלפ"מ. עיון בדו"ח זה, או יותר נכון במה שהתפרסם בעיתונות, מבהיר את מה שמערפל הערך החדש. הוועדה קבעה שהלפ"מ מותר במקרים שבהם הנחקר אינו "משתכנע" מלחץ פסיכולוגי, שמתבצע על־ידי אנשים רציניים ומסורים היודעים את מלאכתם, ואין בליבי ספק שכך הוא. דהיינו — כאשר הפציינט מגלה התנגדות של ממש, אם מאימת חבריו שבחוץ, שגם להם מוניטין של כאלה שיודעים את מלאכתם, או מתוך מניעים אידאולוגים שטרם הוכרדו כל צרכם. אחד כזה אינו נוטה, ככל הנראה, לחזור למוטב אחרי "סטירה חינוכית". ידועים מקרים שבהם עמדו שבויים בעינויי תופת, מתוך הכרה בחשיבות המידע שבידיהם — ולא מסרו אותו. לא בטעות הם נחשבים לגיבורים לאומיים.

אם ניקח בחשבון שהנחקרים הם אנשים כמונו (עם כל העלבון שבדבר), בעלי מערכת עצבים זהה, אמונה זהה בצדקת הדרך ומוליכות חשמלית זהה וניקח בחשבון שהוועדה התנתה את השימוש בלפ"מ בכך שהאסיר לא נשבר בלחץ פסיכולוגי, זאת־אומרת שתפקיד הלפ"מ הוא כן לשבור אותו, הרי שהסיכוי לטיפול שונה מזה שמוכר ב"אמנסטי" הוא קלוש למדי.

מעניין איך יישבו בתי־המשפט את "הקושי ההסברתי" שבתוך קביעת הוועדה: מותר לענות בחקירה, אבל צריך להודות במשפט. אסור לשקר — אמרה הוועדה.

מעניין איך יפעלו אלה שעינו עצירים ללא רשות — עכשיו כשיש רשות.

מעניין מה ישיב דובר צה"ל, כאשר ישוב "אמנסטי" וידווח על עינוי עצירים ביטחוניים בישראל. בפעמים הקודמות דחו את השטויות האלה.

עד כאן סמנטיקה. לא "מדריך לזכויות האדם" ולא הצעות איך לצאת מזה או איך לחקור "יותר טוב". רשמו לפניכם ערך חדש במילון החילופי: לפ"מ, פירושו — עינויים, כדי־כן, מהסוג הזה שאתם רואים בחלומות בלהה עם כל הזעקות הניחרות, העוויתות, הריר הניגר והעיניים המתגלגלות בחוריהן, עם התחנונים והבכי ואשר להניח שגם עם גיחוך מטופש של מי שנהנה מזה וכוודאי יש כאלה.

כל זה היה אצלנו עד עכשיו — כך הוועדה. מעכשיו גם בחסות החוק והסמנטיקה.

● **ארנון אבני**

מלה רעה

דו"ח השב"כ — עלילות ועוללות

המשקיף מטעם החשודים

מדו"ח הוועדה, סעיף 1.8: לפי בקשת השירות הרשתה הוועדה לאל"מ מיל. צבי טרילו להופיע בישיבותיה כמשקיף מטעם השירות".

לדדו, הרמטכ"ל המנוח, לא היה משקיף בוועדת אגרנט שחקרה את תיפקודו במלחמת יום־הכיפורים.

לבגין ושרון לא היו משקיפים בוועדת כהן שחקרה את אירועי הטבח בסאברה ושאתילה. מדוע זכה הפעם השב"כ למשקיף מטעמו בוועדת החקירה, כשזכות זו לא ניתנה בעבר לראש־ממשלה, שר־ביטחון ורמטכ"ל?

אם השב"כ הציע את המינוי, סימן שהמשקיף הביא לו תועלת. מה תרם המשקיף לאמונתה של הוועדה, כשעצם נוכחותו המתמדת ומעורבותו בדיוני הוועדה היה בהם כדי להשפיע על מהלך החקירה ותוצאותיה?

זה יותר ממוזר שלנחקרים יש משקיף בוועדת חקירה כלשהי החוקרת את מעשיהם, וזה יותר מחריג כשמדובר בוועדה שחקרה, בין השאר, כיצד נציגים קודמים של השב"כ הונו את ועדות זורע ובלטמן בפרשת אוטובוס 300!

קל וחומר

מדו"ח הוועדה, סעיף 2.6: כפי שיוסבר להלן מקפיד מאוד השירות על־כך שלא לקבל מפי הנחקרים הודאות שווא בעבודות כוזבות...

הודאת שווא, הנחשבת בטעות לאמת, משבשת מטעמים מובנים את דרכי המאבק של השירות לסיכול מעשי פח"ע".

יוצא מזה שהוועדה שוכנעה שבתי־הכלא אינם מלאים בחפים מפשע ש"הודו" במה שלא עשו.

האמנם? נכון שהשב"כ מעוניין שמבצעי פיגועים לא יסתובבו חפשיים בשל "הודאות" כוזבות של אחרים באחריות לאותם פיגועים. אבל, ביצוע פיגועים אינו הסיבה היחידה שבגללה עלול השב"כ להפליל חפים מפשע:

● בפרשת נפסו התברר ששאפתנות־יתר ושיקולי יוקרה היו מהגורמים שהביאו חוקרי שב"כ להפליל את הקצין הצ'רקסי גם כשחלק מאנשי השב"כ האמינו שאינו אשם.

חוקרי נפסו לא הסתפקו בהכחשת עינוייו: הם גם העלימו ראיות לזכותו מעיני הפרקליטות הצבאית!

● בפרשת אוטובוס 300 העלילו על איציק מרדכי שרצח את המחבלים, כדי לחפות על־כך שהשב"כ רצח אותם.

אם בגלל סיבות שאין להן כל קשר לביטחון המדינה הופללו שני קצינים בצה"ל, כיצד טוענת הוועדה שאין לחשוש מהפללות כוזבות של ערבים מהשטחים? אין בדו"ח הוכחה לכך שלא נעשו, למשל, נסיונות להפליל פעילים פוליטיים בשטחים על־ידי סחיטת "הודאות" שלפיהן היו מעורבים ביזום פיגועים!

הנובחים והנושכים

כותרת בלתי נשכחת ב"מעריב":

30.6.86: "שמיר: שהעיתונים ינבחו. לטובת המדינה נברח מוועדת חקירה, ולא נתחשב בכל הכנופיות."

היום שמיר משבח, במצח נחושה, את תוצאות החקירה שנכפתה עליו!

ועוד בעניין נביחות: אם מערכת המשפט אמורה להיות כלב השמירה של החוק, הכלב הזה לא נבח שש־עשרה שנים, ונרדם במקום לראות מה שהתרחש בשב"כ מתחת לאפו.

אם העיתונות היא כלב השמירה של הדמוקרטיה, אז גם הכלב הזה נמנם שנים ארוכות, והתעורר רק בשל רעש היריות באוטובוס 300.

בדו"ח הוועדה אין איזכור ישיר לעיתונות, אבל היא מקבלת צל"ש עקיף, בסעיף 2.33: "שני אירועים חמורים שנתפרסמו בציבור בקול רעש גדול בזה אחר זה, פרשת אוטובוס 300 ופרשת נפסו — הם שגרמו תוך זמן קצר לחשיפתה של הנורמה ולהפסקתה". נוסח לא מדויק: האירועים לא התפרסמו מעצמם. הם פורסמו, ועל־ידי התקשורת!

העיתונאים נבחו וגם נשכו: שמיר לא ברח מוועדת החקירה, ונאלץ להתחשב בכנופיות של התקשורת ובלחץ הציבורי שבעקבות הפרסומים.

בלי הכללות: לא כל העיתונאים ראויים לצל"ש. ב"הארץ", 5.6.86, כתב דן מרגלית: "הלהט לחטט בדרכי החקירה של שירותי הביטחון מיותר" וכלפי היועץ המשפטי לשעבר, זמיר, הוא מטיח: "... ייתכן שהושפע בעקיפין גם מחוגים שממילא מבקשים לפגוע בחופש הפעולה של השב"כ. ... הם ניסו לחשוף את דרכי עבודתו של השב"כ בפרשת האוטובוס... גם בכך טעותם מהותית..."

תת־אלוף מרדכי וקצין נוסף, מובילים את אחד המחבלים, עדיין בחיים. קו 300

לזכותו של מרגלית ייאמר שעיתונאים אחרים הרחיקו לכת יותר ממנו, וזיהו את הדרישה לחקירה עם רצון להרוס את השב"כ ולעודד את הטירור.

נחזור לדו"ח: אין לו שיניים והוא לא נושך: המלצה לא להעמיד איש מאנשי השב"כ לדין היא לא רק "מריחת" העבר האפל, אלא גם תקדים שיביא לעתיד חשוך: מי מאמין שאם שוב יהיו חריגות פליליות בשב"כ, האחראים יועמדו לדין?

סודיות — מפני מי?

בסעיף 2.37: "אחת משיטות החקירה היא הלחץ הפיסי שנחשב בעיני החוקרים כלי חקירה חשוב ביותר. בלי כלי זה לא תיתכן כלל חקירה אפקטיבית, להשקפת היחידה. מכאן, שאם ייחשפו פרטיו, תיעלם יעילותו ותיפגע באורח חמור החקירה בכללותה..." איזה נימוק מוזהר לכך שהשימוש בעינויים הוכחש בבתי־המשפט והועלם מעיני הציבור! סודיות למופתו היחידים, מחוץ לשב"כ, שידעו את כל האמת על פרטי שיטות השב"כ, היו אלפי האסירים הפלשתינים, שחוו כל פרט כזה על בשרם הדואב, ואחר־כך שוחררו, אם מפני שריצו את עונשם, או בשל חילופי שבויים.

הם בטח לא מסרו את פרטי שיטות "הלחץ הפיסי" לאויב...

● **עודד ליפשיץ**

ההיסטוריה צעירה תמיד

מיכאל הרסגור

בלוף העלייה מברה"מ

עם ישראל התבשר שלוחם העלייה הגדול, היהודי הדתי החסור, יוסף ביגון, ויתר על עלייתו ארצה — אף כי קיבל אשרת־יציאה. הוא ליווה את החלטתו הציונית בהצהרה פטריוטית זאת: "אם אני אצא, מי יישאר?"

זאת, ללא ספק, מהדורה חדשה לאידיאולוגיה ולפראקסיס הציוניים.

קבלת פנים בנמל בן־גוריון. כשיוצאים משם החגיגה נגמרת

צילום: הררי

והכשרנו גם שוולאדימיר סלפאק עלה עם אשתו, וכי שני בניו בארה"ב. הם לא חולמים כלל לעלות ארצה עם ילדיהם. אידה נודל זכתה כאן לתרועות היסטריות.

בלוף העלייה נמשך מ־1977, אם לא קודם לכן. ממשלות ישראל הציוניות לא עשו שום מאמץ רציני, כדי להפנות את המטוסים, מביאי העולים דרך בוקרשט אל נמל בן־גוריון. הן העדיפו שהרכבות תסענה לווינה, ששם נושרים רוב העולים. הם נושרים מפני שארגונים יהודים־אמריקניים, מאנשי סאטמר וחב"ד, ועד לארגונים הקשורים בקונגרס היהודי העולמי ולוועידת הנשיאים, חוטפים את יוצאי ברה"מ. אף ממשלה ישראלית, לא של המערך, לא של הליכוד, לא של האחדות הלאומית, לא העיזה להביא לפני הציבור את פרשת המאבק האנטי־ציוני הקנאי והמעשי של הארגונים האמריקניים הללו. בזאת חשפו את עצמן ממשלות אלה. קודם־כל כצבועות, ושנית כסוכנות של גופים זרים. ממשלות ישראל פועלות כבר כמעט שנות־דור כסרסורות של ממשלת ארה"ב, המעוניינת להגדיל את מלאי תושביה הלבנים אל מול הגאות השחורה והפורטוריקאנית.

עם ישראל היה עד במשך שנים רבות מאוד, לאחד ממעשי המירמה הגדולים של ההיסטוריה היהודית: הקשר האנטי־ציוני של ממשלות "ציוניות" נגד ברה"מ, כדי להוכיח לארה"ב איזה כלבלב נאמן נוכח לטובתה בפינה הזאת של המזרח־התיכון. דרך־אגב, גרמניה המערבית השיגה את החזרת הגרמנים, שנותרו בברה"מ, ללא ההיסטוריה נוסח ישראל. וראה פלאו הגרמנים המוחזרים לא המשיכו לברוקלין ולסן־פרנציסקו. הם התיישבו בקלן, מינכן והאמבורג. הרב כהנא לומר מגרמניה מסוימת, אנו יכולים ללמוד מגרמניה אחרת. בתוך הצגה מטעה ומרמה זאת, מסתובב לו השר צור ומקים מחלקה לטיפול ביורדים. על עולים כבר שכח.

אלא שבלוף העלייה הוא עוד יותר מסוכן ממה שנראה. עוד לא נכתבה ההיסטוריה על פעולת הסוכנות היהודית (המזיקה והמיותרת) לעידוד הירידה. אין ספק שלראשי הסוכנות היהודית מגיע פרס על תרומתם להתרוקנות הארץ. היתה עלייה מברה"מ אשר, בזמנה — איזה נס — כן הגיעה לישראל. אולם הטיפול בעולים היה טיפול ירוד. עולי ברה"מ באים מארץ שאין בה יוזמה פרטית, אלא מתחרותית, בלתי־חוקית. הסוכנות המיותרת גם טיפלה בעולי אתיופיה — עד שגרמה להתאבדויות בשרשרת, היא זרקה את עולי ברה"מ לשוק החופשי הברוטאלי, ללא הדרכה, ללא סיוע, ללא מאמץ לעזרה.

הזדמן לי להכיר עולה מן הגוש המזרחי. בחור בן 28, מהנדס למיכניקה עדינה, מדבר עברית רהוטה (אותה למד שם, לקראת עלייתו) ועוד שלוש שפות אירופיות. נשוי, מקסים באופן אישי, כשרוני ואדיב. הוא מסתובב עם הלשון בחוץ, מחזר על פתחי המעבידים, ללא כל הדרכה, לא מן הסוכנות ולא ממשרד הירידה (העלייה?). הוא כבר שנה בארץ — עבודה אין לו. אולי איישם בארץ זקוקים למהנדס למיכניקה עדינה? אבל המחשבים של הסוכנות אינם זוכרים שמות של מקומות עבודה. המחשבים הללו פולטים כתובות של בתי־מלון 5 כוכבים עבור מר דולצ'ין, כאשר הוא יוצא לחו"ל (לשם מה?) ושמות של יורדים שהשר צור יוצא אליהם לחו"ל (לשם מה?)

הניחו ליהודי ברה"מ לפחות עד שהסוכנות האנטי־ציונית תתוסל, וממשלת ישראל תתחיל להבין ציונות מהי.

מאבק

רובה צלפים

לפני שבוע בדיוק מת בבייה "הדסה", מפגיעת כדור בראשו, הסטודנט איסחאק אבו סרור. הוא נפצע במהלך הפגנת סטודנטים גדולה באוניברסיטת בית לחם, נגד גל המעצרים החדש במחנה הפליטים הסמוך, דהיישה.

מותו של אבו־סרור יוכל להיחשב כנקודת מפנה, משום שהמחיש את מהות המאבק ההולך ומחריף שמולו ניצבת היום ישראל בשטחים: אבו־סרור היה נושא הדגל — דגל פלסטין. הפלסטינים נאבקים על דגלם — ישראל נאבקת להוריד אותו מתרנים.

מדיניותו של צה"ל עתה מכוונת לצמצום עד למינימום את מספר הנפגעים במהלך פיזור של הפגנות התלמידים. כדי לסגור את המאמצים האלה מגבירים את השימוש ברובה צלפים, שנועד למקד את הפגיעות בגוף רק ב"מסיתים".

איך יזהו את המסיתים? אחד מכללי הזיהוי העיקריים הוא הדגל. נושאי דגל פלסטין, דמם בראשם: כי הדגל הוא המעניק להפגנה את טעמה העיקרי — מאבק לביטוי לאומי. נסיונותיהם של הממונים על הביטחון לחסוך דם, ראויים להערכה, אבל הם חייבים לשאול את עצמם מדוע צעירים פלסטינים נהרגים בכל זאת? אולי משום שהם דבקים בדגלם?

הצלף הסוחט את ההדק הוא בעל עין חדה, ורואה מה שלפניו, מה שאי־אפשר לומר על אלה השולחים אותו לקרב — הם רואים לפניהם דגל פלסטין, שהפלסטינים מוכנים לשפוך את דמם למענו, אבל השולחים קוראים לו: דגל אש"ף. כביכול איננו דגל לאומי, אלא דגלו של אספסוף של פירטים, ואלה הנושאים אותו כרמה אינם פטריוטים, אלא "מסיתים".

בימי שרון ראיתי במו עיני כיצד חיילים מתנפלים ברמאללה על הלוויה אזרחית רגילה, משום שאחד הנערים החזיק בידו את דגל פלסטין. הייתי רוצה לשמוע את מנהיגינו, כיצד היו צווחים אם בניו־יורק היו אנטישמים פראים מפוצצים הלוויה יהודית רק משום שאחד המלווים היה מניף בה את דגל ישראל.

בעיקרו של דבר, כאשר קרב מתנהל סביב דגל הריהו נכנס כבר לשלביו האחרונים. עם מותו של נושא הדגל, לא בהכרח ימות הדגל עימו.

● **פנחס ענברי**

רשות דיבור לרינה שוורץ, פסיכולוגית

שביתת העיתונאים הופכת בומרנג

השבוע נשבר שיא של כל הזמנים. מאז הקמת רשות השידור לפני כ־22 שנה לא היתה שביתה שנמשכה זמן כה רב. כל מי שמסתכל ימינה ושמאלה שם לב שמשהו בהרגלי היום־יום נשתנה. שאלתי את רינה שוורץ, פסיכולוגית, כמה נשפיעה עלינו השביתה.

אם אני משווה את השביתה הנוכחית לשביתת הרופאים לפני כמה שנים, או לשביתת המורים, אני מקבלת באורח די מפתיע עקומה גרפית שונה לגמרי. בשביתת הרופאים והמורים הגרף שמציין את המועקה והמצוקה של הציבור עלה מיום ליום. מה שקורה עכשיו שונה לגמרי. בשבוע הראשון הגרף היה בעלייה. אנשים לא הסתדרו בלי חדשות, בלי תכניות האהובות עליהם, בקיצור בלי הכפתור המושיע. לדעתי, החל מהשבוע השני ועד היום גרף המצוקה והמועקה נמצא דווקא בירידה. פירושו של דבר הוא שאנשים מצאו תחליפים, התרגלו וראו שחשד לא נורא כל כך. אינפורמציה אנחנו הרי מקבלים. יש אלטרנטיבות. גלי צה"ל, בי.בי.סי, ערוץ שני, טלוויזיה ירדנית וכו'.

מכאן עולה שאם הציבור למד לחיות עם זה, הרי שהעיתונאים הולכים למצוא את עצמם במצב שלא צפו מראש: השביתה הופכת לבומרנג.

האם היית אומרת שהציבור, שפיתח תלות מפורסמת במסך הקטן, עובר תהליך גמילה?

באמת נגמלים במידה מסוימת. אכן, המצב היום לא דומה לזה של יום כיפור, כיוון שיש אלטרנטיבות, אבל יחד עם זאת ברור שאנשים שהיו נעולים על המסך הקטן מתפנים לעיסוקים אחרים, החל מהמשפחה ועד לבילוי וקריאה.

אומרים שבבל־יזאת מגזר אחד סובל – הקשישים...

זה נכון, והייתי מוסיפה לא רק הם, אלא גם אנשים בודדים. תחושת הניתוק והבדידות גדלה אצל האוכלוסיות האלה ואין ספק שהשפעה שאינה נוראה אצל רוב האוכלוסיה, אכן גדלה אצל אוכלוסיות אלה.

ננסה לצייר מצב שבו יש האפלה טוטאלית של המסך וגלי צה"ל מפסיקים לשדר.

אותו, זה כבר סיפור אחר לגמרי. אנחנו חיים בחברה שחייבת לקבל אינפורמציה. אם אין אפשרות, הרי שבלי ספק יתחוללו הרבה התפתחויות לא סימפטיות, כמו למשל רמת הפחדים עלולה לעלות בצורה זו או אחרת.

אם נצא מתוך הנחה שהשביתה ברשות השידור תימשך עוד שבועות ארוכים, מה יהיה אז על הגרף?

לדעתי הוא ימשיך לרדת. אמנם יש, ותהיה, תחושה של כעס אבל לא של כאב. האנשים שכבר למדו לחיות בלי זה, לא יקשה עליהם להמשיך לחיות כך עוד הרבה מאוד זמן.

● **אלי הכהן**

מחכים לגאולה

עם חנן פורת בדרכי יהודה ושומרון. חשבון־נפש אישי ותנועתי. חנן מדבר על ביאת המשיח ועל גוש אמונים. „גוש אמונים במצבו ובמעמדו היום אינו מסוגל לבקוע את האמירה הגואלת לשאלות הקשות, למצוקות שעם־ישראל נמצא בהן במדינת־ישראל. בינתיים הוא מסרב לחזור ולהנהיג את הגוש. כתבה ראשונה.

מאת עמירם כהן צילום בועז לניר

מאז שנודע לו, מספרים חבריו של חנן פורת, כי הרב לוינגר, מורו ורבו, מהישיבה בכפר הרואה ידע על קומה ופעולתה של המחתרת היהודית ובחר לשתוק מחשש שפורת יסכל את התארגנות (ובכך, אומרים חבריו, אכן היה ...יזהו) — נפערה ביניהם תהום. מאז פרשת המחתרת בחר חנן, ...ינזון, לפרוש מהנהגת הגוש והלך להרביץ תורה בבני ...עירים בישיבת הקבה"ד בעין צורים.

...לאחר ליל הבקבוקים של דניאלה וייס — „היתה כאן תגובה ...על קו היסטריה", התייצב פורת ביחד עם יואל בן נון בראש מחנה ...מונים בגוש, מתוך תחושה עמוקה שחובתו לעצור את ...קיצוניות. עדיין מסרב לקחת את המושכות, הוא אומר: „הבעיה שלנו היא לא יו"ש אלא עצם תחושת השייכות לארץ ...ישראל. ואני לא בטוח שהיום גוש אמונים הוא השופר שדרכו דברי ...ה' נשמעים..."

...ימים עם חנן פורת בדרכי יהודה ושומרון. חנן פורת תמיד ...בלא נציקלונו את „אורות התשובה" של רבו הרב יהודה צבי הכהן ...ק, היום הוא אדם המחפש דרך חדשה, לעצמו ולגוש. אך בעיקר ...עקה והמי שמים על עם ישראל.

איך יבוא המשיח?

...עלות מהשפלה ירושלימה בכביש המהיר, בחברתו של חנן פורת — מתבקש לספר בפעמי משיח.

...הרבי מלובביץ' אמר, שבכל יום צריך לצפות לגאולה. התנאים ...שלו והכל כבר מוכן להתגלות.

...יש מימרה של חכמים, שמספרת על רבי יהושע בן לוי, שהיתה ...לו התגלות ובהתגלות הוא ניצב מול אליהו. שאל אותו מתי יבוא ...המשיח. אמר לו אליהו: היום. עבר יום והמשיח לא בא. אמר לו ...אליהו: אם בקולו תשמעו...

...אתם תמיד מתחכמים.

...זו אמירה אמיתית מאוד ויש בה קביעה, שיש דברים הבאים ...בתהליכים שלהם, ללא קפיצות דרך, בתהליכי התפתחות בעלי ...תכונות אלוקיות. נכון שיש דברים הבאים באינטנסיביות, אבל הכל ...תלוי איפה נמצא ישראל.

אילו שלבושו הקיבוצניקי, הג'ינס והסנדלים, הכיפה הסרוגה ...הקטנה והציציות שאינן מציצות ממכנסיו עשויים להטעות, חנן ...פורת הוא איש דתי מאוד. וכשחנן פורת מדבר בגאולה, משהו ...בטונו ואופייני, אך קשה להגדרה מתרחש בגלגלי עיניו.

תלמידיו בישיבת הקבה"ד בעין צורים, שם הוא מלמד תורה ...יהדות, אומרים עליו שתלמודו רווי במיסטיקה. אפילו יותר מדי ...מיסטיקה, הם מעזים לומר. נסחף הרבה לעניינים שהם בשולי ...הגמרא הנלמדת, ומביא תמיד אסמכתאות מתורתו של הרב קוק.

חנן פורת, כשאר ותיקי גוש אמונים, בוגרי ישיבת מרכז הרב, ...הוא תלמידו המובהק ונושא כליו של הרב יהודה צבי הכהן קוק ...ז"ל. בנעוריו היה תלמידו של הרב לוינגר בישיבה התיכונית בכפר ...הרואה, ואח"כ של הרב דרוקמן ב„מרכז הרב", ויחד איתם הקים את ...גוש אמונים (את השם „אמונים" הציע דרוקמן, פורת הוסיף את ...התוספת „גוש"). אך אם את דרוקמן ולוינגר אפשר לכנות מדריכיו ...ומוריו, הרי הרב יהודה צבי הכהן קוק הוא מורו הרוחני ומושא ...הערצתו, ואין זה מקרה שבתו הבכירה של פורת קרויה על שמו של ...הרב, צביה, וספרו של הרב „אורות התשובה", שהוא הבסיס ...האידיאולוגי לתורת הגוש, מצוי תמיד בילקוטו של פורת.

„אין שום סיבה מוסרית בקביעה הנחרצת שלנו, שארץ־ישראל ...היא ארצו של העם היהודי בתוקף הצו האלוקי החרוט בברזל ובדם" — ...ממשיך את מורו ורבו כל אימת שתעלה בינינו השאלה הערבית.

איך בפועל יבוא המשיח, איך תיראה הגאולה? הוא יבוא ...בכביש המהיר? בדרך יריחו? על גב חמור לבן?

...חיוך העולה על פניו מאשר שהוא משופשף היטב בשאלות ...מתחכמות הללו של ציניקנים־להכעיס כמוני.

...השאלה אם יבוא בכביש המהיר דווקא מעסיקה אותי מעט ...מאוד. השאלה המרכזית היא, איך להבין את המשמעות של ימות ...המשיח. כמה שונה המציאות של היום מהמציאות של הגאולה. ...ביטוי של הבר הוא התקופה. הגאולה תתבטא בהארה חדשה, שונה ...לגמרי של המציאות. זו תהיה מציאות שבה היחס שלך אל העולם ...אל בני האדם יהיה שונה לחלוטין מכפי שהוא היום. זו תהיה ...מציאות חדשה, שבה החוויה הנפשית, וגם ההארה הרוחנית של יחיד ...ועם, יהיו כאלה, שבסופו של דבר הדברים יתורגמו גם לשינויים ...ממשיים, שינויים יהיו גם שינוי במקומו של עם ישראל בעולם, ...ושלום במעמדה של ירושלים.

...במלחמה ושלום מתאר טולסטוי איך אנדריי, גיבור הספר, נפגע ...בקרב אוסטרליץ, והוא שוכב שם ולפתע הוא רואה מעליו שמים ...כחולים... מתרחשת אצלו חוויית התגלות והמלחמה נראית לו ...כמשחק ...לגמרי שונים. ואותו נפוליון, שהיה עד אז בשבילו ...אליל נערץ, מתגמד פתאום לגמד קטן. חנן פורת עצמו ראה „שמים ...כחולים". זה היה ביום האחרון למלחמת יום הכיפורים, בעת שתפסה ...אותו התעלה עם חיילי הצנחנים שלו. הוא נפגע קשה מפגז של ...ארגמה ועד שפונה, איבד דם רב.

„ברגע ההתכנסות באימת המוות", גילה פעם בראיון עיתונאי, ...כשאתה שוכב בשדה מול שמים נבדלים... הכל מעורטל, כל הכיסויים הנפשיים והחושיים שנאחזות בהם — נעלמים. אין לך יותר במה להיאחז אלא בשם..."

הגאולה מתחילה מבפנים

למול שלדי הברזל בשער הגיא אנחנו חוזרים לדון בגאולה: חנן: אם מדברים על גאולה, מדברים על מציאות שבה החרשים ישמעו והעיוורים יביטו לראות... כלומר, אתה תראה את המציאות אחרת... התגובות למציאות השונה יהיו אחרות לגמרי. יכול להיות שאם היום עברת ליד יהודי שקרים ידו לטרמפ ולא עצרת כמו שעשית, הוא עוקץ בחיוך אופייני, בסיבוב נחשון... אחרי בוא המשיח אתה תשמח כל כך לעצור וזה לא יקרה בכת־אחת אלא בסופו של תהליך. ובתוך התהליך ייתכן שיהיו פרקים שתתבטא בהם גם התגלות חיצונית. אבל הנקודה המרכזית היא, שהגאולה מתחילה מבפנים...

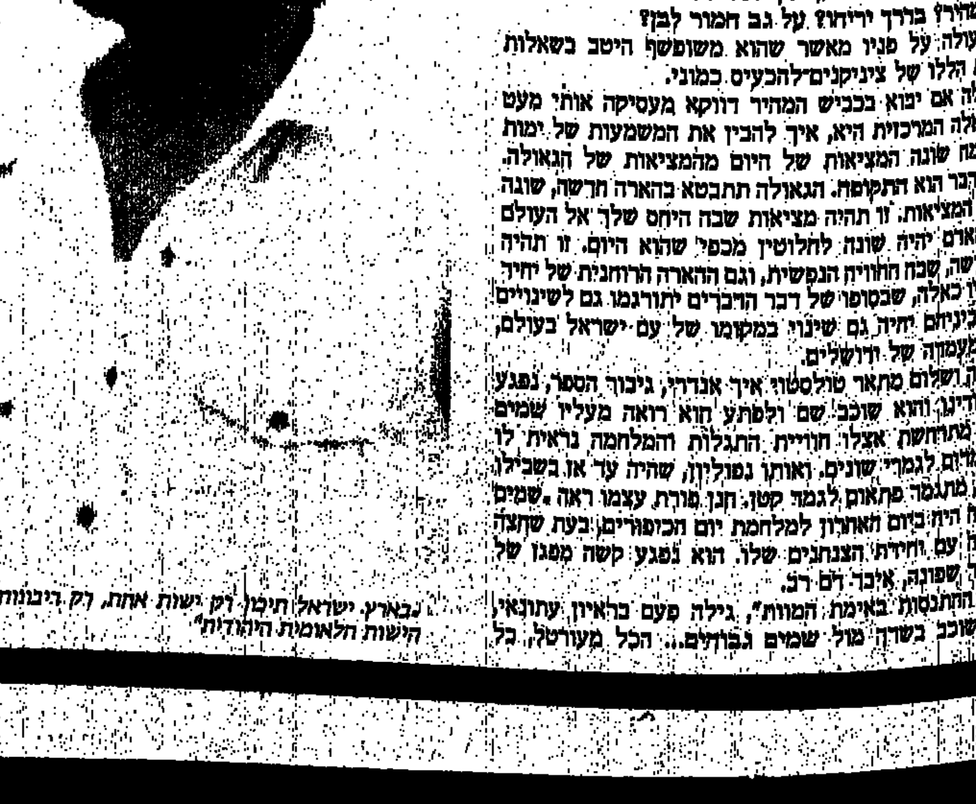

„...בארץ ישראל תיכון רק ישות אחת, רק ריבונות אחת — הישות הלאומית היהודית"

חזון העצמות היבשות הוא לגמרי מוחשי.

חנן: יחזקאל מתנבא על תחיית המתים במשמעות של תחיית עם ישראל כאוצו ושיבה של עם ישראל לארצו. תחשוב: לאיזה עם היתה מתקיימת תחיית מתים כזו, שלאחר פרק זמן כזה של אובדן והתפוררות הוא חוזר לחיות בארצו... תחיית השפה העברית היא חזון העצמות... המגע המחודש בין עם ישראל לארצו, היא תחיית המתים... זה לא כחוקיות היסטורית, זה הכל פלא..." עכשיו זו כבר נקודה, שאינך יכול להתערב יותר ולקטוע את חנן. כולו, במיוחד עיניו עסוקות, במסע הגאולה. „הבט על הדרך הזו העולה לירושלים, שהיא צופה בהרבה שלדים של ברזל, מתקיים בה בדמייך חיי... ואומר לך בדמייך חיי... ואומר לך בדמייך חיי..."

לאחר יום ארוך של הרבצת תורה בישיבת הקבה"ד, יום עמל המתחיל בחמש בבוקר בלימוד דף גמרא בחדרו הזעיר הסגפני שהוא מחלק אותו עם עוד מורה בישיבה, ממהר חנן פורת להגיע ליום עיון לפעילות תנועת „אמונה", המקבילה של המפד"ל לנעמ"ת.

יום העיון, הנערך במרכז התנועה ברח' שטראוס, מיועד למתנדבות מיישובי יהודה ושומרון, העוסקות בקליטת עולי בריה"מ, וחנן אמור להיות שם הנואם המרכזי.

בעולי בריה"מ, יסביר לי מאוחר יותר, ולא בטרנספרים ובגירושים שהוא מגנה במפורש וללא כל אבל, הוא רואה את הדיוויזיות שיישבו את יהודה ושומרון ואת התשובה ל„פצצה הביולוגית" של ערפאת. ב־1978, בהיותו יו"ר מזכירות גוש אמונים, התפקיד שממלאת עכשיו יריבתו דניאלה וייס, הצהיר כי בידיו תכנית אב להתנחלות יהודית בהיקף של מיליון וחצי יהודים ביו"ש, תכנית המבוססת על עלייה יהודית והגירה ערבית לארצות הנפט. היום הוא מסרב לנקוט במספרים. עם הגיל (43), נעשים זהירים יותר בהכרזות ובמספרים. בכל הכרזה על התנחלות של יהודים הוא מדגיש שלעולם לא יסכים שזו תהיה על־ידי גירוש ערבים, ולא על אדמות ערביות, אלא אך ורק אל אדמה ממשלתית — אומת מדינה. בעניין זה הוא מראה עקביות: עם כינון ממשלת בגין הראשונה ב־1977 פנה כיו"ר גוש אמונים, בתביעה נמרצת להחזיר את עקורי ברעם ואיקרית לכפריהם: „אסור לשקר בבריתם ולכזב להם, כי בדבר זה חילול השם...". כתב ב„מעריב" באותו עניין וטרח באותו מאמר לשבח את קיבוצי השומר־הצעיר סאסא וברעם: „הנני חש חובה לבטא את מלוא ההערכה לקיבוצי השומר־הצעיר אשר קיבלו במשקיהם הכרעה המצוררת בשיבתם של עקורי בירעם ואיקרית...".

אך לא רק העלייה היא התשובה. גם הרבה ילדים יהודים. וחנן הוא איש שנאה מקיים: לו ולרחל אשתו, בת קיבוץ משואות יצחק יש תשעה ילדים מגיל 17 ועד שנה, ומשפחת פורת היא הפורה ביותר בקיבוץ כפר עציון.

לנשים הפעילות שבאו לכנס, נשים דתיות בשביסים ומטפחות אין כך נראה לי סבלנות רבה להרצאות הארוכות שמשמיעים להן נציגי משרד הקליטה והסוכנות המדברים על נושאים המכונים כאן „הוילה והוולבר". הן רוצות את חנן, המסרב לשבת בשולחן הנשיאות, מעדיף להתיישב באולם.

„דרוש לנו כאן עכשיו אדם שילהיב, שיתווה דרך, שיקנה מוטיבציה, וחנן יודע לעשות את זה", מסבירה לי אחת הפעילות, צעירה מעפרה.

אורי אליצור, לשעבר יו"ר תנועת ההתיישבות של הגוש, „אמנה", המנחה כאן היום, שומר את חנן לסוף, מנה אחרונה. מפתיע עד כמה חנן ואורי דומים בהופעתם ובעצם גם כל האחרים: סנדלים תנ"כיים, ג'ינס, חולצות תכלת משובצות, כיפות סרוגות מעוטרות באורנמנט אפור, דוכון ו„תרמיל" שכל, ואתה מצפה שבכל רגע ישלפו את המפות: איפה הולכים להתנחל היום?

חנן פורת פותח בטעמה של שבת ועובר במהרה לדבר בקליטה רוחנית ותרבותית, מזהיר שמה שאנחנו לא נעשה יעשו האחרים, ורומז בכך לישיבות השחורות של הלא־ציוניים. הוא מגלה לנשים, שמאה תלמידי ישיבה מעולי רוסיה נקלטו בישיבות הלא־ציוניות, והכולל משלם להם 100 דולר יותר, ממה שהישיבות הציוניות יכולות לשלם. הוא עובר לדבר באקטואליה ומזכיר את „הזמן הצהוב" של דוד גרוסמן, נזהר לא לשלול ולא להסית: „אני חושב שחשוב לקרוא אותו, כדי לגלות גישה הנובעת מהעדר כל ושׁ שדרה. אילו היה זה סיפור צנוע הוא היה יכול להיות בעל־ערך, בעיקר בנושא של תיאור מצבים, יש לו עין רגישה ובוחנת. אף זה ברהיישה או בוואדי פוקיני... אך כמה הוא מעורר רחמים", וכאן כבר עיניו של פורת מתחילות לבלוט ולהתגלגל בצורה מפחידה: „בהעדר כל כוח פנימי, בסירוס עצמי מזעזע... ותחושת חוסר האונים והתסכול של המחבר מתאפיינת בזה שהוא חושב שה„צומוד" (ביטוי ערבי המבטא קשר לאדמה) נמצא רק אצלם. הכל חי וקיים ואמיתי רק אצל הערבים... איזו תחושת אנמיה מחלחלת מהספר הזה" עכשיו הוא כבר מרעים בקולו: „כאילו שלא היו 2000 שנה, של ציפייה לארץ־ישראל ולגאולת ארץ־ישראל ולא היה מאמץ של עלייה, ושהיינו פה עשירית מהאוכלוסיה ועכשיו אנחנו רוב גדול..." הוא מסיים את דבריו. הכל בעל־פה, בלי לקרוא מלה מהכתב, בפראזות, הנשמעות באולם כדברי אלוהים חיים: „עלינו"

המשך בעמוד הבא

בין הכיסאות

רק בני־אדם

עברו כבר כמה שנים טובות, מאז פסקתי לכתוב את הטור „מה הולך". אני שב למתכונת זו, אולי משום שחלוקת־העבודה העיתונאית מכניסה כל אחד מאיתנו לסד ההתמקצעות – לכיסא האישי שלו. אנו נוטים לקרוא לסדר את מי שמתערב בתחומים לא לו. ממש כפי שאמר אַפֶּלֶס, צייר החצר של אלכסנדר מוקדון, לסנדלר, שהעיר לו, שמשהו אינו בסדר באחד מציוריו, ברצועת סנדל שצייר. הצייר תיקן את השגיאה, ואז העיר לו הסנדלר גם משהו בקשר לאופן בו צויירה הרגל. „בזה אתה לא מבין כלום, הישאר בתחום האימומים..." – רגז האומן המבוקר.

אני תומך במקצוענות, אבל תוצאות מעניינות אפשר להשיג דווקא, כשמשתמשים בקנה־מידה של דיסציפלינה אחת לגבי האחרת.

וזה מה שבדעתי לעשות במדור אישי זה. שיופיע לכשיזדמנו נושאים מגרים, ללא התחייבות לתדירות קבועה.

איקוגרדה

ICOGRADA **אינה איזה כת מיסטית** חדשה או שמו של קוקטייל אקזוטי, אלא ראשי־התיבות של הקונגרס העולמי של המעצבים הגרפיים. השנה התקיים כינוס זה באמסטרדם ושם הוחלט לערוך את הכינוס הבא, בעוד שנתיים, אצלנו, בתל־אביב.

עצם המושג „מעצב" שייך לעולם המודרני, בו ניכרת ההפרדה בין המתכנן למבצע. כל עוד היה האומן גם בגדר אמן, היה העיצוב חלק בלתי נפרד מהביצוע. הבנאי, הסנדלר, הצורף, עבדו על־פי תבניות מסורתיות והעיצוב היה מבוסס על ואריאציה של המקובל. במאה העשרים הופרדו שני התחומים זה מזה. אבל דווקא בכינוס העולמי של הגרפיקאים, בו השתתפה משלחת ישראלית נכבדת, ניכרת התפתחות חדשה העשויה, לדעתי, להחזיר את אחדות המבצע והמעצב ליושנה.

רוני רכב, המעצב הגרפי של „ספריית פועלים" וצייר בזכות עצמו, שהיה שם, מספר שאחד הנושאים המרכזיים בכינוס היה העיצוב בעזרת המחשב. ליד המקלדת – אפילו אם העבודה נעשית בעזרתו המעשית של טכנאי – אין למעשה הפרדה בין המעצב לביצועיסט. מה שמעלה הצג, וזה תלוי ברעיונות שמסוגל להמציא המעצב, הוא כבר התוצר הגראפי הסופי. המחשב מאפשר, למעשה, ניסוי תוך שינוי הסקיצה, בהתאם לתוכנה המצויה בו, בניגוד לשיטה הגראפית הידנית, שבה המעוצב משתנה מרישום לרישום, בצורת שרשרת וחזרה.

מה מאפיין את הגרפיקה החדשה כיום?

לדעת רוני, מצד אחד הופעתן של קבוצות גרפיקאים, העובדים במשותף ואף חותמים לא בשמותיהם אלא ב„סימן ההיכר" הקולקטיבי בלבד. ואולי גם זו תוצאה של עיצוב בעזרת המחשב, המאפשר לכל אחד להתערב בתהליך העיצוב, מבלי „לקלקל" את הסקיצות של יתר חברי הקבוצה.

וכן, בניגוד לקו המדויק, החלק

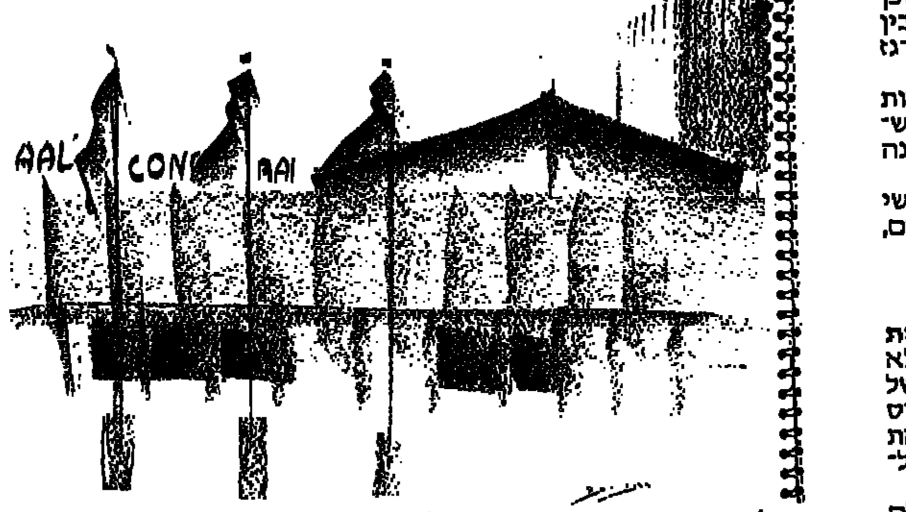

האולם בו התקיים קונגרס הגרפיקאים בהולנד

איור רוני רכב

והכאילו־מכאני, שאיפיין את הגרפיקה עד הזמן האחרון. העבודות החדשות מצטיינות בשימוש במקריות־כביכול. בשימוש בנייר הרציף של המדפסת כרקע. בהערות־שוליים בעיפרון או „לורד", במשקע שלבי התכנון במוצר הסופי, במדבקות והסרטים המדבקים השונים, „בלוך", הרומז על התפתחות, על מימד הזמן בתהליך העיצוב.

הכינוס התקיים בחודש ספטמבר באמסטרדם, וכפי שהדבר מוכר לכל מי שעסק בכינוסים בינלאומיים, ברגע שמופיעה הצעה לקיים מפגש כזה בישראל, קמים נציגי המדינות הקומוניסטיות, ומעלים נימוקים נגד ההצעה. אם לא משתמשים בנימוקי ביטחון, טוענים, כפי שקרה הפעם, שנציגי הגרפיקאים מארצות ערב לא יוכלו להגיע לתל־אביב, על אף שישראל הודיעה רשמית, שלא יהיה כל עיכוב במתן אשרות־כניסה לכל מי שיבקש זאת. אבל דווקא נציגי שני איגודי הגרפיקאים היחידים מארצות ערב, המיוצגים בארגון העולמי, ממצרים וממארוקו, הודיעו שהם ישמחו לבוא אלינו ב־1989.

לקראת הכינוס בישראל גם נבחר המזכיר הכללי של האיגוד הישראלי, **אייב רוזנפלד**, לסגן נשיא הארגון העולמי, כנהוג בארגונים אלה, כדי לכבד בדרך זאת את הארץ המארחת.

אמנים טובים

לכאורה הרי ברור, שאין קשר סיבתי בין מוסר לכשרון. היכולת ליצור, להלחין, לכתוב שירה, לשחק, לרקוד, אינה מקננת דווקא בלבבות ישרים וטובי־שכל. שורה נכבדה למדי של יוצרים חשובים נכללת לא רק בין מקבלי הפרסים, אלא בו־זמנית גם בין מי שהסתבכו עם החוק ונענשו.

הידוע בהם הוא המשורר הצרפתי פראנסואה ויון, שחי במאה ה־13, נידון לתלייה בשל שוד והריגה, אבל נחון והיה אסור במשך 10 שנים. דוגמה אחרת העולה בזיכרון היא, כמובן, ז'אן ז'נה, הסופר והמחזאי הצרפתי, שבילה את רוב ימי נעוריו בכלא.

ג'ו אורטון, המחזאי האנגלי המבריק, אומנם שייך למסדר הסופרים־האסירים, מבחינה טכנית, רק בשל מעשה שאפילו אינו בגדר ההגדרה החוקית של פשע אלא עוון בלבד – הוא וידידו, שלבסוף הרג אותו במכות פטיש, האליוול, השחיתו ספרים מספרייה ציבורית, כדי לקשט בתמונות האמנות שתלשו את קירות דירתם הקטנה.

אבל הקרבה של אורטון לוויון וז'נה מצויה במישור אחר: הוא נמשך לעולם הציני של שולי החברה, לחופש כביכול, שמקנה הבוז לחוק ולמגבלות החברה „החגונה".

אפילו בתיאטרון האנגלי של סוף שנות ה־50, אחרי המהפכה הריאליסטית של אוסבּורן, וֶסקֶר ובני דורם, שגירשו סופית מהבימה האנגלית את הקומדיה המעודנת, זו שנקראה „תיאטרון הספל והתחתית" (כי הנפשות הפועלות, שהיו מאוד לא־פעילות ועוד פחות בעלות נפש ונראו תמיד כשספלי תה בידיהם המנומסות) והעלו במקומם את הפרולטריון אל הקרשים, היה המחזה הראשון של אורטון, „משעשעים את מר סלואן" בגדר חוצפה מבריקה. מסופר שם על בחור צעיר, שנקלע לבית באמצע מגרש גרוטאות, שכל מי שפוגש בו, מבקש את קרבתו הגופנית, והפוחח מנצל ללא בושה את קסמיו.

בסרט המוקרן עכשיו בארץ, „זקוף ת'אוזן", שביים סטיבן פרירס (המוכר מסרטו הקודם והמצוין, „המכבסה היפה שלי"), דמותו של אורטון עצמו משורטטת בקווים האופייניים לגיבורי מחזותיו.

ג'ו, הנער מהצפון, מגיע לבית הספר היוקרתי ביותר לתיאטרון בלונדון, מצליח למכור תסכית שלו ל„בי.בי.סי", זוכה לשבחי הביקורת, והוא עצמו מופתע מכשרונותיו יותר מכל הסובבים אותו.

הטרגדיה של חייו הקצרים הם יחסיו עם בן זוגו, הליול, דמות מורכבת ומרתקת, בן המעמד האמיד, בעל התרבות, שאינו יכול לסבול את ההצלחה של ג'ו. אליו איש לא נמשך. הוא, שהכניס את ג'ו לתחום הכתיבה, אינו מצליח להתפרסם. הוא מתבייש לחיות „עוזרו האישי ומזכירו הפרטי" של חברו.

ג'ו אינו שומע בקול העצות הנבונות, להשתחרר מהחיים המשותפים עם הליוול. וכמו בטרגדיות הקלסיות, מותו בא לו לא בשל מגרעותיו של הגיבור הראשי, אלא דווקא בגלל נאמנותו, בדרכו שלו, להליוול. אורטון ה„ציניקן", המסובב על האצבע את כל מי שנפגש בו, ממשיך לדאוג למורה והחבר שלו, שהיה לאבן ריחיים על צווארו.

הקומדיות של אורטון, בהן רוצחים ושודדים, מנצלות את רגשות הזולת, שופעות חום אנושי. והסרט מצליח להעביר תחושה זו, בזכות הבימוי והמשחק המעולה של המבצעים כולם.

כוחו של אורטון כסופר, ורעננות כתיבתו, מקורם באי־מוסריות של דמויותיו, לא „אנטי מוסריות", אלא בהיותן כאילו לא מודעות לחטאים ולפשעים שלהן. וזה, בעצם, גם הכוח המשכנע של הסרט, שלא גלש לניצול סנסציוני של חיי העולם המזוהם של מפגשי אקראי בבתי־שימוש ציבוריים הנובע מגישה אנושית, לא שופטת, כלפי הדמויות שהוא מתאר.

ב„זקוף ת'אוזן" אין רעים וטובים – רק בני־אדם.

● **גיורא מנור**

שחיקה

עוברים ל„מכבי"

יש לי מכיר, מבוטח בקופ"ח, שנזקק לבדיקה במרפאה האלרגית של אחד מבתי החולים של קופ"ח בשרון. את הבדיקה, לא מסובכת במיוחד, הוא צריך כהכנה לניתוח אורטופדי מסוים.

לבדיקה הזו מחכים, במקרה הטוב, כשלושה חודשים בתור, לכן לא התרעם המבוטח, שחיכה בסבלנות חודשיים ושבעה־עשר יום בדיוק, ובהגיע היום ארז סנדוויצ'ים, שני תפוחי־עץ וטרמוס קפה — „תתכונן להיות כאן כל היום" — והתייצב כבר בשבע בבוקר — „תהיה בשמונה בדיוק" — לפני האשנב במשרד הקבלה.

על האשנב הסגור היה תלוי פתק: „עקב שביתת עובדי המינהל והמשק תהיינה מרפאות החוץ סגורות היום ומחר".

שב המבוטח לביתו וחזר כעבור מספר ימים לבית החולים — „אנחנו לא מסדרים תור בטלפון" — לקבוע תור חדש לבדיקה.

הפעם נאלץ לחכות שלושה חודשים ועשרה ימים בלבד עד שהגיע שוב היום המקווה.

ארז המבוטח סנדוויצ'ים, מילא את הטרמוס בקפה טרי והוסיף ארבע מנדרינות (בינתיים הגיע הסתיו) ושוב התייצב לפני האשנב, שעליו היה דבוק פתק: „מרפאות החוץ תהיינה סגורות מהיום, יום ג', עד יום ה', עקב שביתת רופאי קופ"ח..." המבוטח שלנו קצת תמה על כי לא הודיעו לו על השביתה הצפויה, והרי: לקחו ממנו את הטלפון בבית והטלפון בעבודה כי „אם תהיה אפשרות להקדים את התור נתקשר אליך".

הפעם מצא מאחורי האשנב פקידה שרשמה לו תור חדש — בעוד חודשיים ועשרים יום בדיוק. במחשבה שנייה גילה שהוא מעדיף שביתת רופאים על שביתת עובדי מינהל ומשק, כך לפחות רושמים לו מיד תור חדש. רווח נקי של יום עבודה.

בדרכו החוצה עבר ליד בית המרקחת לקנות לאשתו „ספירט סליציל", אך בית המרקחת היה מוגף וסגור, נעול בבריחים, ועל האשנב היה פתק שבו הצעה למבוטחים לפנות לבתי מרקחת פרטיים והודעה על שעות פתיחה מיוחדות ל„פרסונל". איש בסביבה לא ידע לומר לו מדוע סגור: האם בגלל עיצומים, אסיפת הסברה, מחסור בכוח אדם, אין תרופות, או סתם שביתה רגילה.

ניחשתם בעצמכם. בפעם הבאה — (סנדוויצ'ים, קפה, תפוזים) — היה כתוב בפתק: „עקב שביתת האזהרה של העובדים הפרה־רפואיים לא תתקבלנה בדיקות למעבדה...".

המבוטח שלנו הוא מקרה „לא רחוק". ניתוח אורטופדי קטן ברגל שיכול להידחות, עניין של צליעה קטנה שהולכת וגוברת והאורטופד שלו חוזר ואומר שבכל זאת כדאי כבר לגמור עם זה כי הסחוס הולך ונשחק והוא עלול להישאר עם צליעה (לא קלה) לשארית ימיו.

„אילו היה לך סרטן", אמר ברגע של אמת, מנהל המחוז שלו, „כבר מזמן היינו מנתחים אותך".

● **עמירם כהן**

עם סגולה

הרצל, הרצל

את התנועה הציונית יסד הרצל להישג של הצהרת בלפור והוביל וייצמן. בימין בלט ז'בוטינסקי. בהנהגת היישוב פעלו אוסישקין, ארלוזורוב, ברל כצנלסון. אישים כברנדייס, רוטשילד, נורדאו, אחד העם, רופין, בן־גוריון, ביטאו את מה שהתנועה הציונית יכלה להוציא מתוכה כמנהיגות. נזכרתי בשמות הללו כשהתבקשתי להשתתף באחד הפורומים לקראת הקונגרס הציוני, העומד להתכנס בעוד כמה שבועות בירושלים. בתדפיסים חשובים שקיבלתי לקראת הקונגרס נזכר בהדגשה כי בראש התנועה הציונית בימינו עומד דולצין.

דולצין יוחלף במהלך הקונגרס. הוא, כנראה, לא ענה על הציפיות של גורמי הכוח בתנועה הציונית. מחפשים מחליף שאפשר לשבצו בגלריה של השמות שהובילו את הנהגת העם היהודי במאה השנים האחרונות. המועמדים, נכון לעכשיו, הם פת ומודעי מהצד של ז'בוטינסקי, ולוינסקי או גור כממשיכיהם של ברל ובן־גוריון. על כיסאו של רופין במחלקת ההתיישבות יושבים דרובלס וזווילי. האיש המופקד על עליית היהודים הוא אחד חיים אהרון.

למי שבמקרה לא יודע: שמו של יו"ר הוועד הפועל הציוני בימינו הוא אפרים אבן. חבריו בתנועה הציונית קוראים לו מאחורי הגב הרצל. אולי בהשוואת השמות הללו יש הסבר לכמה דברים שקרו לציונות.

אגב, אף אחד לא הצטער יותר מדי כשוויתרתי על הכבוד להשתתף בהכנות לקראת הקונגרס הציוני. יש, כך נאמר לי, הרבה קופצים שישמחו למלא כל תפקיד. הרעיון הציוני בצרות, אבל בקופה שצברו אלו שהנהיגו אותו פעם יש עדיין קרן קיימת שמנה למדי ששמה הסוכנות היהודית. אל פיטמת הקרן הזו נדחקים עסקנים ברמה של המובילים היום. אף אחד לא מצפה שהם יוסיפו לה משהו. רק שינקו מהפיטמות בשקט וישאירו משהו גם לאחרים. תנועה ציונית היום אינה אלא מערכת בירוקרטית, המחלקת טובות הנאה לפרחי עסקנים מפלגתיים ולמי שלא הצליח להשתבץ במקום טוב יותר. וגם זה הסבר לתמונת המצב הציונית.

● **זאב צחור**

מחכים לגאולה

המשך מעמוד קודם

"בשבילנו ארץ־ישראל היא ארץ ייעוד, בחירה, ולא רק מולדת"

למצוא את הדרך להתעוררות... שנתפח על־מנת להתפייח..."

הנשים נקהלות סביבו בהערצה וחנן, בכיישנות אופיינית, נסוג לפינה בחסותו של אורי אליצור. "אלה הם דברים שברוח", זורחת האשה מעפרה, שבאה לכאן רק משום שנאמר לה שחנן ידבר: "אלו דברים המאמצים ומרוממים את הנפש על־מנת שנוכל להמשיך לקלוט עלייה, ליישב את ארץ־ישראל... תמיד יודע חנן להראות לנו את האור בקצה המנהרה, את החיוב..."

על איידס, אהבה וקונדומים

סדר היום של חנן עמוס מאוד בימים נוראים אלו. ממהרים עכשיו להיכל שלמה ל"התייעצות חברים" עם כמה מראשי הגוש. נושא הדיון: "הקמת מרכז ליהדות ציונית דתית", מוסד האמור להוות את בית־המדרש התנועתי של גוש אמונים. חנן ממהר מדי ובאחת הסמטאות שבסביבת רח' שטראוס משפשף הטרנזיט של ישיבת הקבה"ד את הקיר. יורדים לראות אם חס וחלילה לא נפגע איש וגם לא ניזוק האוטו. חנן מודאג, האוטו של הישיבה, לא שלו, והוא מקבלו מדי פעם לפעילותו הציבורית. ברוך־השם, הרכב לא ניזוק מלבד שפשוף קל. ממשיכים, ממהרים, להיכל שלמה.

אני שואל אותו עם ראה בטלוויזיה את התכנית על האיידס. חנן מנצל את ההזדמנות ל"אני מאמין" שלו על איידס, אהבה וקונדומים: "לא, לא ראיתי את התוכנית. לפי דעתי יש בזה, בשידור דברים כאלה, הרס של מושגי הטבע. אני רואה בזה דרך בלתי טבעית שממילא מביאה... הרס הבריאות הטבעית של האהבה. גם הריצה הפרפרית הזו... גם בצד הבריאות הנפשית... המלאכותיות והגירוי הפרסומי הזה יש בו הרבה מאוד מערעור החיים הבריאים.

אני חושב שהמתירנות היא הדבר שהפסוק אומר: דבש מצאת — אכול דייך פן תשבע ותקיאנו. היום קורה תהליך של הקאה. אני מספר לו שבטלוויזיה הראו ממש, ועוד בחורה, המלבישה קונדום על אבר מין. חנן מסרב להאמין: "באמת?... הראו ממש...?!"

גם את הדיון בהיכל שלמה מנחה כאן אורי אליצור, ומשתתפים בו כמה מראשי המחנכים של היהדות הציונית־דתית ביהודה ושומרון. נמצא כאן מוטי שקלאר ראש המדרשה הציונית־דתית ברמת הגולן ומראשי "גשר" ("מרכז להידברות בין דתיים לחילוניים") נמצאים יהודה ברנדייס איש "המדרשה ליהדות בעפרה"; הרב אלישע וישליצקי העומד בראש תנועת "אל עמי", גם הוא תלמיד מובהק של הרב קוק; נוכח כאן הרב שג"ר, ר"מ בישיבתו של הרב עדין שטיינזלץ. ובולט בהעדרו יואל בן־נון, מראשי האופוזיציה בהנהגתה של דניאלה וייס.

חנן הוא היחיד כאן הערב, שאינו נושא בכל תואר לא רב, לא ראש ישיבה, אפילו לא תפקיד רשמי בגוש מלבד חברות במזכירות הגוש. הוא כאן בתוקף סמכותו הרוחנית הבלתי מעורערת בין החברים. סמכות היונקת מאותם ימים שעמד בראש מבצעי ההתנחלות בסבסטיה, בקדומים ובאלון מורה. וכרוב כאן לכל שהדיון איננו דיון לפני שחנן יטול בו חלק.

התיזה היא, כמו שמציג אותה אורי אליצור, להקים בית־מדרש מרכזי "לציונות הדתית לאומית" ביהודה ושומרון: בית־המדרש הזה יכלול סמינריונים, ימי עיון, מסלול לטיפוח מנהיגות צעירה, מדרשה לתקשורת והבעה יצירתית, במה רעיונית, הוצאה לאור וכו'.

אני נדהם לשמוע את ראשי הגוש מביאים כאן, כדוגמה, את השומר־הצעיר והקיבוץ המאוחד (גבעת־חביבה ואפעל) כתנועות בעלות מודעות רעיונית מרכזית ופורה "ואילו אצלנו כל רב ושיטתו: יש 'אל עמי', ו'גשר' ו'צומת' ו'מרכז הרב'..."

חנן קוטע את הדיון הנסוב על מבנים ותרומות ולוח זמנים ואיוש ומציג את התביעה לקונצפציה, לברר עד תום מה ברצוננו לומר לעם..

לילה בירושלים. ועכשיו ממהר פורת לבר־מצוה של אחד מפעילי הגוש בעפרה, ההתנחלות שהפכה למרכז הרוחני של הגוש. רק בשעות הקטנות של הלילה יגיע לביתו בקיבוץ כפר־עציון.

בשעות הקטנות הללו, על רקע צלליותיהם הכהות של הרי יהודה, זה הזמן לדבר בשליחות.

מדוע אני שואל אותו לא יעשה מעשה וייקח מחו"ש את ההנהגה. הרי פנו אליו, ביקשו ממנו. מדוע לא יצא במגשר אישי לחברים. מדוע ימשיך לעמוד מנגד ולראות ברחיקתו של הגוש לסמטה חסרת מוצא על־ידי הנהגתו הנוכחית.

חנן, כשמדובר ביריביו בגוש, הוא אדם שקול וזהיר. בוחר כל מלה, מעדיף לדבר ברמזים ובחצאי אמירות ולך ותבין מתוך הדרש את הפשט:

"אני לא חושב שיש במנשרים כדי לפתור דברים, ויש לי עם עצמי שאלות קשות. הדברים שאני צריך לעשות היום, מעבר לעשייה של עוד נדבך ועוד נדבך, לימוד תורה בישיבת הקבה"ד, ניהול המשק בכפר־עציון, או סיוע לגרעין חדש שעולה ביהודה ושומרון. ואני, ברוך השם, עוסק בהרבה דברים. אך אני יודע שבכל העשיות האלה אין מענה למה שצריך היה להיאמר. אולי גם על ידי. אבל אני אינני יודע אם אני ראוי.

מורי ורבי, הרב יהודה צבי הכהן קוק זצ"ל, היה מקפיד בזמן תפילה שהחברים לא ישוחחו שיחה בטלה. החבורה היתה צעירה וזו היתה שנתי הראשונה בישיבת "מרכז הרב" ולא היינו מקפידים. והרב העיר כמה וכמה פעמים ובכל זאת החבר'ה היו מפטפטים. פעם חטאנו בעת התפילה בגלגול שיחה. הרב העיף בנו מבט בעיניים נזעמות ובסיום התפילה עזב בלי לומר שלום. הרגשנו שהוא כועס מאוד והחלטנו לעלות ולבקש מהרב סליחה. עלינו לחדרו, ביקשנו סליחה, והבטחנו שנשתדל מעתה ואילך לעמוד בהבטחתנו.

הרב, בעיניים שטופות דמעות, אמר לנו: "אתם חושבים שאני בוכה בגללכם? אני בוכה בגללי: מסכת ברכות אומרת שאדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים. ואם דברי נאמרו מספר פעמים ולא נשמעו, סימן שמשהו פגום ביראת השמים שלי..."

"אני חושב", ממשיך חנן, "שכדי שאדם יוכל לבוא ולומר דברים שיישמעו, הוא צריך להיות אדם גדול. וכדי שיהיה אדם גדול, צריך שיהיו בו כוחות פנימיים, ואת הכוחות הפנימיים צריך לינוק מתוך התורה... והוא צריך להתמלא עד שהדברים יישפכו החוצה. וכשלוחצים אותי היום מהתנועה לרוץ לכנסת, או לקבל איזה תפקיד — אני לא יודע. אין לי מספיק כוח לומר דברים. אני לא מרגיש את עצמי מספיק גדול כדי שאבטא את מה שיש לי באופן ציבורי. ושהדברים יהיו נשמעים. ואני צריך להיזהר מפני קפיצה ודילוג על מדרגות.

"לפני עשרים שנה, אחרי מלחמת ששת הימים, היה ברור לי שזוהי העת להתחיל במפעל ההתיישבותי, היה ברור לי שלזה חייבים להתמסר. הלכתי וליכדתי סביבי, הייתי בעמדה שאיפשרה לי, וליכדתי את בני כפר עציון והתחלנו במפעל ההתיישבותי. משמעות הדבר בשבילי היתה לעשות הסבה מתחום שרציתי בו מאוד, של לימוד תורה והתמסרות ללימוד התורה. החלטתי שחשוב יותר להתמסר לעבודה הזו של התיישבות ויישוב הארץ. אני שמח בזה, אני לא מצטער לרגע אחד על מה שעשיתי, על הוויתור שוויתרתי, אבל יש מחיר!

"הייתי בכנסת ויש לי ביקורת קשה על עצמי בכנסת. לא משום שלא אמרתי דברים טובים וחשובים אלא שהמסגרת הזו, המלאה יצרים ופרגמטיזם טהור, לא מתאימה לי. רק בודדים שם פועלים לשם שמים ולאו דווקא אלה שמזכירים השכם והערב שם שמים. הנה, יש שם יהודי כמו יאיר צבן... הוא פועל לשם שמים, אפילו שאינו מאמין. הרי העניין אינו איך להשתבץ באיזה תפקיד בגוש או בכנסת. העניין הוא לומר דברים שיישמעו. מה זה עמדת השפעה? הרי העמדות הללו הן ברובן מדומות. לא מי שבעמדת השפעה הוא שישפיע באופן אמיתי על עם ישראל... צריך למצוא את הכוחות שמתוכם תהיה התחדשות של האמונה... ולי יש ביקורת קשה על עצמי ועל הציבור שבתוכו אני נמצא... אנחנו מודשדשים במי אפסיים של שיגרה... לכן גם אין לנו כוח לומר לעם דברים... ואני לא מספיק גדול לומר דברים...

"כשאנחנו באים לבחון את היחס של ישראל וישמעאל כלפי א"י – קיימת תהום"

ארץ־ישראל שבלב

מאת חנן פורת

את הבעיה המדינית ניתן להגדיר כבעייתם של "שניים האוחזים בטלית. זה אומר כולה שלי, וזה אומר כולה שלי". ניצבת לפנינו, כביכול, אוכלוסיה הטוענת שהיא יישות מדינית עצמאית, האומרת "עם אנחנו", והיא תובעת את ארץ־ישראל לעצמה. לעומתם עומד עם־ישראל ותובע את ארצו, נחלתו. שניים אוחזים בטלית, ולפי טבעו של עניין – יחלוקו.

ר' **ישראל סלנטר**, ראש תנועת המוסר, היה אומר: אתה רוצה להיות גדול – בנה לעצמך הר, אל תחפור לחבר שלך בור. בלשון אחרת: אתה רוצה לגלות את ייחודך ואת גדלותך, בחן ומצא את הכוחות הפנימיים שלך. אל תשתית את גדלותך על המאמץ להראות כמה שהשני נמוך, שפל ויירוד. הדברים הללו נכונים גם לגבי הסוגיה שלנו. **בשעה שאנו באים לבחון את יחסי ישראל וישמעאל, נקודת המוצא שלנו צריכה להיות: בירור גדלותם של ישראל, ובירור מעמדם הלאומי. זאת במקום לשלול, או לזלזל, בכל מה שנמצא בישמעאל.**

איננו צריכים לזלזל בערבי שיש לו תחושה של קשר אל הבית ואל השדה. גם לא בעבודתו כפרט, כיחיד. אבל, בשעה שאנחנו באים לבחון את היחס של ישראל וישמעאל, באשר לקשר, לזיקה, לזכות ולמחויבות כלפי ארץ־ישראל, קיימת תהום בינינו לבינם. לא מפני שישמעאל שפל מהאומות דווקא – אף על פי שיש גם פנים שבהם נצטרך לבחון נקודה זו – אלא מפני שישראל מיוחדים שבאומות ביחסם הלאומי לארץ־ישראל, יותר מאשר הצרפתים, האנגלים, הרוסים והסינים ביחסם לארצותיהם.

פעם, בוויכוח שהיה לי עם ערבי בן הכפר בית־עומר שעל־ידנו, זמן לא רב לאחר שעלינו לכפר־עציון, הוא שאל אותי, במהלך דיון שהתנהל באנגלית: "כמה שנים אתה בארץ בעצם, מאיפה באו הורידך?" נכון. אבי, כאבותיהם של מרביתנו, נולד בחו"ל, הוא יוצא פולין. אמי נולדה בארץ, אבל הסבא – ברוסיה. הערבי אמר: "אני פה כבר שבעה דורות בארץ".

אמרתי לו: "הדבר שבו אתה מבקר אותי, הוא הוא היסוד לגילוי הייחוד שלנו כלפי ארץ־ישראל. אני אינני מזלזל בקשר שלך אל ביתך ואל כפרך, אבל שים לב, איך אתה או משפחתך, בעלייה של סיבות כלכליות או חברתיות, או [illegible]

[illegible]

מי שיתבונן בקורותיו הפלאיים של העם הזה, בייחוד בקשר, בזיקה ובשייכות שבינו לבין ארצו, לא יוכל להתעלם מהפנומן היחיד והמיוחד הזה בהיסטוריה העולמית. ורק מתוך הכרה זו אנחנו עם מושרש בעל ייחוד משלו, מה שאין כן לגבי האוכלוסיה הערבית, גם אז יהיו הטיעונים שלנו תקפים ועומדים. **מפני שההיסטוריה של עם־ישראל מגלה שקשרנו אל ארץ־ישראל איננו רק קשר פיזי, קונקרטי, אלא זהו קשר שיסודו בארץ־ישראל שבלב**, בארץ־ישראל המונחת בפנימיותו של העם היהודי, מקול ד' הקורא אלינו בלא הרף מאז הקריאה הראשונה אל העברי הראשון "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך".

הנקודה השניה לבחינת יחסי ישראל וישמעאל היא במה שנקרא היום בפי כל "היישות הפלשתינאית". ושוב – לא מתוך מאמץ לחפור בור, אלא באופן ענייני. בארץ־ישראל תיכון רק יישות אחת, רק ריבונות אחת: היישות הלאומית היהודית. ככל שיותר הספק הזה מוקדם יותר, כן ייטב. מפני שהספק, ההיסוס והתהייה שלנו – הם מזמינים את הטהור. הספק, התהייה והמבוכה, מביאים את הצד שכנגד לומר: "נו, אולי בכל זאת יש משהו בדברינו. עוד לחץ, עוד מצצה, עוד סכין בגב – והם, בסופו של דבר, יוותרו".

ככל שההכרעה בדבר ריבונותנו על ארץ־ישראל היתה נחרצת יותר, בהירה יותר, חד־משמעית יותר – כך ניתן יהיה לבטל את התביעה שבלב האוכלוסיה הערבית הנמצאת כאן, לריבונות ולזיקה לאומית לארץ־ישראל.

ההיבט הדמוגרפי

השאלה השנייה היא השאלה הדמוגרפית: כך או אחרת, גם בלא יישות לאומית, יש כאן אוכלוסיה בהיקף גדול. אוכלוסיה פרה ורבה וגדלה, האם לא תגיע ויימצב שבו היא תהווה רוב במדינת־ישראל. אם אתה מחיל את ריבונות על יהודה ושומרון, על כורחו אתה כורה לעצמך בור מבחינה דמוגרפית, ותופס להיות מיעוט השולט ברוב.

אין לשאלה הזאת תשובה בתמטיקה. לסוד התשובה לשאלה זו באמונה, וסופו – במעשה.

[illegible]

אותן סטטיסטיקות המדברות על כך שבעוד כ־60־65 שנים יחיה פה רוב ערבי, מדברות על כך שכ־30 שנה מאוחר יותר יחיה כאן רוב ערבי גם אם ניסוג מיהודה ושומרון. אנחנו נמצאים היום במצב, שבו היחס בין שתי האוכלוסיות הוא: כ־34.5% אוכלוסיה ערבית ו־65% אוכלוסיה יהודית. היחס המספרי הזה לא נשתנה מאז מלחמת ששת הימים. מי שיבחן את הדברים, סטטיסטית, ימצא ששתי סיבות לעניין. האחת: בזכות הגשרים הפתוחים על הירדן, והגירתה של אוכלוסיה ערבית בתנודות שונות לעמאן, לכווית ולארצות נוספות. ושנייה, המכריעה יותר: עלייתם של יהודי רוסיה לארץ־ישראל. עם כל הדיבורים על הנשירה, אנחנו צריכים לדעת שלארץ־ישראל עלו כמאה ושבעים אלף יהודים מבריה"מ בשנים הללו. מי שאומר שבעשור הזה לא יעלו יהודי בריה"מ לארץ, אפשר בחצי מיליון, אפשר במיליון, אפשר ביותר מזה, מי שרוצה לסגור את האופציות הללו, מי שאומר שאין לנו סיכוי — איננו מאמין בשיבת ציון.

בנושא זה לא צריכים להבהיל אותנו הפחדים והאימה שמטיל בנו חרב כהנא. גם לא, כפי שאמרה גולדה ז"ל, שהיא לא יכולה לישון בלילה על כל ילד ערבי שנולד. חקו איננו צריך להיות מבוסס על המחשבה כיצד לדכא את האוכלוסיה הערבית, אלא על השאלה כיצד בונים את עם ישראל. למי שמבקש להגר ולמצוא את מקומו בקרב האומה הערבית כולה – צריך לאפשר לו וגם לכך יש מקום וכלים – בלא כפייה, בלא אונס, בלא מכות וגירושים.

ההיבט האזרחי

השאלה השלישית היא השאלה האזרחית. ועיקרה: אם אתה מחיל את הריבונות היהודית על כל ארץ־ישראל, לפי תפיסתך, לפי המודל שלך, תצטרך לתת זכויות אזרחות לאוכלוסיה ערבית גדולה הנמצאת כאן, אלא אם כן תרצה להפלות בין יהודים לבין ערבים.

פירושו של דבר, שבכנסת תוכל להיות מפלגה ערבית שיהיו לה בשליש מהמושבים, ומהר מהרה היא תוכל להטביע את חותמה על עצבונו של עם ישראל.

גם בנושא הזה אני רוצה לומר: אל יבהילונו. אנחנו צריכים לדעת ולברור [illegible] מה עמדתנו להיות מנקודת מבט יהודית תורנית. במקו כל אדם ערבי המגיע לגיל 18 צריכות לעמוד שלוש אפשרויות:

[illegible]

הדמוקרטיות בעולם. בארה"ב יש למעלה מ־10 מיליון תושבים שאינם בעלי זכויות אזרח, אבל יש להם זכויות היסוד לנכסים, למשפט, להגירה ולצדק. הערכתי הברורה היא, ואפשר לבחון את הדברים הללו בכל מקום, שמרבית האוכלוסיה הערבית תעדיף לבחור באפשרות הזאת, ואז ממילא ממדי השאלה של האזרחות, או השאלה הדמוגרפית – יצטמצמו.

ההיבט החברתי

השאלה הרביעית היא העמוקה והיותר רצינית, והיא צריכה להעסיק אותנו יותר מאשר השאלה המדינית, הדמוגרפית והאזרחית גם יחד. השאלה היא מה צריך להיות היחס המוסרי, האנושי, שלנו, כלפי האוכלוסיה הערבית הנמצאת כאן.

כבר הורנו מורנו ורבנו הרב צבי יהודה זצ"ל, שיש להבחין הבחנה חדה בין התייחסות ליישות הלאומית הערבית בארץ־ישראל, שאין לה מקום כלל, לבין ההתייחסות, כלשונו, למוסטפה ואחמד. גם ערבי נברא בצלם, וגם כלפיו נאמר: "כי שמע אלוהים לקול הנער כאשר הוא שם", אני מדבר על הנושא הפשוט של המוסר הטבעי, שמתוכו צריכה לצמוח יראת־שמים. המוסר הטבעי שלנו צריך לקבוע, שבמצב נורמטיבי, במצב בריא, יחסנו אל כל אדם שנברא בצלם, ובכללו אל האוכלוסיה הערבית ואל האדם הערבי, צריך להיות יחס שיש בו יסוד של רתיעה מוסרית, חובה, כבוד ודרכי שלום. דרכי שלום, על כל מה שמשתמע ממושג זה מבחינה הלכתית. יש יסוד חמור עוד יותר, יסוד של חילול השם, אצל מי שחושב שמותר להונות או לגזול את הערבים. ועל אחת כמה וכמה המכה, הפוצע, המקלל והרוצח. זאת נקודת המוצא.

בעניין זה אצטט את דבריו של הרב זצ"ל (קוק):

"למען דעת איך לבסס את האהבה האנושית על יסודות המתקרבים למעשה. כי רק על נפש עשירה באהבת הבריות ואהבת אדם תוכל אהבת האומה להתנשא בגאון אצילותה וגדולתה הרוחנית והמעשית".

צריך לשוב ולומר, שכל הדברים האלה נכונים, רק לגבי אותם ערבים הנכונים לקבל את ריבונותו של עם ישראל. הדבר נכון לטובתנו ולטובתם. הפקרות הלשון שבפינו, שאינה זוכה לתגובה, היא שמביאה אחר־כך להידרדרות היחסים... כל ויתור על זריקת אבן אחת, על תנועת מגונה אחת, רק מביא לידי קלקול, שחיתות והפקרות, שאחריתה מי ישורנה.

מוטב שהדברים הללו נאמרים דווקא היום, במציאות הנוכחית, מתוך ראייה שאנחנו בונים את המודל הנכון לכל מערכת היחסים, שצריכה לשרור בינינו לבין האוכלוסיה הערבית. [illegible]

"למי שמבקש להגר ולמצוא מקומו בקרב האומה הערבית – צריך לאפשר לו – בלא כפיה, מכות או גרושים"

אנחנו כמו נר השורף את עצמו

„הייתי בן 17 כאשר התחלתי להרגיש את הכיבוש — ואת ההרגשה הזאת נתנו לי הישראלים עצמם. הייתי פעיל פוליטי במסגרת החזית העממית לשחרור פלסטין בראשות ג'ורג' חבש. 17 שנה בילית בכלא. ההשקפות שלי השתנו. צריך לבנות גשר לצד השני. יש שם אנשים טובים מאוד. זאת מולדת של שני העמים, של שצ'רנסקי ושלי". מונולוג של עלי מחמד אחמד ג'דה ששוחרר, והתנכלויות הממסד הביטחוני.

מאת פנחס ענברי
צילום רחמים ישראלי

לא צריך לקנא בעלי ג'דה — נתמלאו בו כמה תכונות ונסיבות, שאינם מועילים לעשות את חייו קלים ונעימים. הוא גם אסיר בטחוני משוחרר וגם שחור, ולא זו בלבד, הוא שוחרר בעסקה עם אחמד ג'יבריל, ובחר להישאר בארץ, ועוד באחד ממוקדי המתיחות החדשים בין יהודים לערבים — הרובע המוסלמי בעיר העתיקה בירושלים. רק מעטים בארץ אוהבים את משוחררי העסקה עם ג'יבריל, והאחרונים שבהם הם אנשי משמר הגבול, עמם יש לעלי ג'דה מגע יומיומי, מכיוון שביתו נמצא ליד הישיבות של המתנחלים, אשר אנשי מג"ב מופקדים על שמירתן. צבעו השחור מסגיר אותו מייד, אמשר לזהות אותו למרחוק. עם הזמן השתנה עלי ג'דה, והיום אין הוא דוגל עוד בהנחת פצצות, אלא בדו־קיום בין יהודים לערבים. השנים אמנם שינו אותו — אבל לא היטיבו עמו. רשות הדיבור לעלי ג'דה:

„אני יליד העיר העתיקה, 1950, מוצא אפריקאי. אבא שלי עלה מצ'אד, גר ברובע האפריקאי, ,תלה אל־אפריקיה', על יד באב אל־מג'לס שליד מסגד אל־אקצא. בני הדור הראשון עלו מסיבות דתיות, בעיקר מצ'אד, ניגריה וסנגאל. רובם היו במכה, ואחרי החאג' עלו לירושלים: הם לא יכלו לחזור לאפריקה מסיבות כספיות, ונשארו. נתנו להם את המקום הזה, בגלל שהם אנשים מאוד דתיים. המקומות שאנחנו גרים בהם היום היו בימי התורכים בתי סוהר: אחד שמו ,חבס א־רבאט', כלומר: בית הסוהר של הכבלים — זה היה לשפוטים למאסר עולם. המקום השני קוראים לה ,חבס א־דם' — שם היו השפוטים לתלייה. אני שייך לדור השני של האפריקאים. קיבלתי חינוך בבית־ספר צרפתי ,קולג' אל־פרייר'. בית־ספר טוב. למדתי בו עד 1967, עד פרוץ מלחמת ששת הימים. לאחר המלחמה המצב היה די רע מבחינה כלכלית, ביחוד המשפחה שלי. הצעתי לאבא לעבוד כדי לחסוך כסף, ואחר כך להשלים את שנת הלימודים האחרונה.

„הייתי בחור בן 17, כאשר התחלתי להרגיש את הכיבוש — ואת ההרגשה הזאת נתנו לי הישראלים עצמם — איך החיילים היו מתנהגים! איך הצעירים הישראלים היו מתנהגים! איך הם היו באים שרים ורוקדים ברחובות! התחלתי לדון עם החבר'ה, הצעירים הפלסטינים, איך אפשר לגמור מכל המצב הזה, ברגע שאתה מתחיל לחשוב כך — אתה נכנס לפוליטיקה. הגעתי לנקודה מסוימת, שבה התחלתי לקבל תפקיד פוליטי, והייתי פעיל פוליטי במסגרת החזית העממית לשחרור פלסטין בראשות ג'ורג' חבש. זה היה בהתחלת 1968.

ליל הרימונים בירושלים

„פעם קיבלנו הוראות מן המפקדה בירדן, לשים פצצות בצד המערבי של העיר. זה היה מעין תגובה על שמטוסים ישראלים הפציצו את העיר סלט, ונהרגו שם הרבה אזרחים, בעיקר פלסטינים. החזית העממית היתה מעוניינת למסור איזה מסר לאזרחים הישראלים, שאם אתם, כאזרחים ישראלים, אינכם מתקוממים, ואינכם מוחים על מעשי הממשלה שלכם — אז לנו, החזית העממית, יש יכולת להגיב. יצאנו, קבוצה של כמה אנשים, ושמנו פצצות בכמה מקומות בירושלים, וקראו לזה ליל הרימונים בירושלים. זה התפוצץ בבת אחת. אני שמתי ברחוב שטראוס. במקרה שלי נפצעו שבעה אנשים. היו רימונים גם בחנות אגד, בחנות דלק, ובפתח קולנוע אוריון, אבל זה לא התפוצץ. שבועיים לאחר מכן הלכה עוד קבוצה שלנו, מן החזית העממית לתחנה המרכזית בתל אביב, ומן הפעולה שלה אחד מת, חמישים ותשעה נפצעו. זה היה מעשה תגובה על הפצצה של חיל האוויר על אירביד, שהיתה יום קודם לכן."

לא נכנסתם לתוך מעגל סגור שבו ישראל מגיבה על פעולות שלכם — ואתם על תגובות של ישראל, תגובות על תגובות, שהן עצמן תגובות על תגובות?

„ישראל, ברגע שהפציצה את אירביד וסלט, באמת פעלה בתגובה, אבל זה לא מצדיק לפגוע במקומות שבהם היא יודעת במאה אחוזים שהם מאוכלסים באזרחים. רצינו להעביר מסר לעם הישראלי — אם אתם אינכם מתקוממים — אז לנו יש אפשרות לפעול בחומרה, ואתם אלה שתשלמו את המחיר — לא אלה בצבא ובממשלה שמחליטים את ההחלטות, אלא דווקא אתם, אלה שסובבים ברחובות. לאחר חודש ימים נעצרנו."

אתה יודע איך עלו על עקבותיכם?

„מישהו מהחבר'ה שלנו נתפס באותו מקרה, והודה. כך נעצרנו. אני הייתי בן 18 ונשפטתי ל־20 שנה. בהתחלה שלחו אותי לכלא רמלה, שם העברתי 12 שנה — עד שנת 1980. באותה שנה העבירו אותי לכלא באר שבע, שם ישבתי 4 שנים, ב־1984 העבירו אותי לכלא נפחה. הייתי שם 6 חודשים, ואת יתרת התקופה העברתי בכלא אשקלון. יצאתי בהחלפת השבויים במאי 1985 עם אחמד ג'יבריל. מ־20 שנים בילית 17 בכלא. הייתי צריך להישאר רק עוד 3 שנים."

העברית שלך טובה מאוד — איפה למדת אותה, בבית הסוהר?

„כן, למדתי אותה בבית הסוהר. בהתחלה הייתי קיצוני בדעות שלי כלפי יהודים. והייתי אומר לחבר'ה שלי — אינני מוכן ללמוד את השפה הזאת. ואם אלמד — תראו שאהיה האחרון בכם. אחר־כך נוכחתי לראות כי העמדה הזאת איננה מעשית, והיא פרימיטיבית. להיפך, אם אני מעוניין באמת להכיר את הצד השני, ולדעת להתמודד עמו באופן מושכל, אני חייב ללמוד את השפה שלו. התחלתי ללמוד את השפה, ולמזלי יש לי כשרון לשפות. התחלתי לתרגם את המאמרים העבריים מן העיתונים שהיינו מקבלים. מה שעזר לי לשפר את העברית הוא, שהייתי הדובר של האסירים הפוליטיים בבית הסוהר. כל הזמן הייתי במשא ומתן עם ההנהלה, ועם האסירים הפליליים, ותרגלתי את השפה שלי. אמרתי לעצמי, שלאחר השחרור, אם אשאר בארץ הזאת, אני רוצה לעבוד עם ישראלים, עם ישראלים פרוגרסיביים. יצא שבאמת מצאתי עבודה כזאת, שמעתי על המרכז לאינפורמציה אלטרנטיבית, הצגתי את עצמי לפניהם, ואמרתי שאני זקוק לעבודה. הייתי יכול לעבוד עם ערבים, אבל העדפתי את הישראלים הפרוגרסיביים, כי זה התאים לי יותר מבחינה אידיאולוגית. הקו הפוליטי שלי חייב אותי לעבוד עם האנשים האלה."

ההשקפות שלך השתנו מאז ששמת פצצות, או שהעמדה אצל 'הישראלים הפרוגרסיביים' כפי שאתה מכנה זאת, היא השלמה להשקפותיך הישנות?

„ההשקפות שלי השתנו באמת. 17 שנה בבית הסוהר זה לא משהו קל. זה לא פיקניק, זה ניסיון הכי־הכי נורא שאדם יכול לעבור בחיים שלו. בתוך בית הסוהר למדתי וקראתי הרבה, והבנתי שאני צריך לבנות איזה גשר לצד השני. ראיתי שבצד השני יש אנשים מאוד טובים, שגם הם מנוצלים כמוני, הפלסטיני, אבל ברגע זה אינם יודעים את האמת לאשורה. אבל יבוא יום והם יפקחו את עיניהם, ויבינו שמנצלים אותם בתור מכשיר, לטובת צד מסוים שמפיק תועלת מכך שהוא מפנה את האיבה שלהם נגד עם אחר, שלא עשה להם כלום, והם צריכים לחיות אתו יחדיו.

אני רוצה להיות הגשר לחיים יותר טובים

האם אתה עדיין תומך בפצצות?

„אם תגיד לי היום — בוא עלי, תיקח פצצה ושים אותה אצל אזרחים — אומר לך: איני מוכן לעשות את זה... לא אעשה את זה משתי סיבות — קודם כל מבחינה אנושית, אני מרגיש שאם אשים פצצה, היא עלולה לפגוע באנשים חפים מפשע, עלולה לפגוע בנשים ובטף. אני בן אדם. יש לי אמא, יש לי אחים ואחיות, כשם שאינני רוצה שיפגעו בהם — כך אני לא רוצה לפגוע באנשים אחרים. דבר שני — מבחינה פוליטית — אני אומר לעצמי שברגע שאני שם פצצות אני יכול לפגוע דווקא באנשים שתומכים בבעיה שלי, דווקא באנשים שרוצים לעזור לי באמת בתור פלסטיני. עכשיו אני רואה אחרת את כל העניין הזה. אני דוגל עכשיו בהקמת מדינה חילונית, דמוקרטית שבה אנחנו, שני העמים, חיים בשוויון

עלי מחמד אחמד ג'דה: „אם אשאר בארץ הזאת, אני רוצה לעבוד עם ישראלים"

א בין יהודים לערבים, לרעיון הזה הגעתי לאחר מחשבה יקה, ולא רק הרהור שטחי. ניתחתי את כל הפתרונות שהועלו עכשיו, ואני מרגיש שכל הפתרונות שהוצעו לא שווים הרבה. נאמר שיש בינינו הרבה פלסטינים שדוגלים במדינה פלסטינית ה המערבית וברצועת עזה, אז אני בא ואומר: מי מבין לסטינים באמת רוצים במדינה כזאת? אלה שיצאו מן הגדה צועה ב־1967 הללו יקבלו פתרון כזה בשמחה רבה. אבל מה עם אלה שיצאו את הארץ ב־1948, ויושבים מאז במחנות הפליטים נון, בסוריה, בכל העולם הערבי. אם תבוא אליהם עם הצעה הם יגידו לך שזה בכלל לא מקובל עליהם. הם יצאו מחיפה, גליל העליון, מלוד, והם חיים מ־1948 רק בתקווה אחת — א יום ויחזרו למולדת. דבר נוסף: אני בטוח במאה אחוז — כל ינה שתקום בגדה וברצועה — לא תהיה מדינה במלוא מובן לה. היא תהיה מדינת־בובה ביד הישראלים והירדנים. אני בטוח אה אחוז שהישראלים לא יסכימו שתקום מדינה שברכות הימים זה סכנה לביטחון ישראל, וכך גם הירדנים לא מוכנים למדינה לפיכך, מבחינת שניהם, מדינה כזאת פסולה לגמרי. הדבר הכי כי בשבילי, בתור פלסטיני, במאבק שלי, אם אני רוצה לחתור ולהשיג את המטרה שלי, אני צריך לדבר על שתי הבעיות — הבעיה הפלסטינית והבעיה היהודית. זאת המציאות, ואני חייב להתמודד איתה. אני חייב לפתור את הבעיה מבחינה אנושית, מבחינה מרעית, ומבחינה הגיונית. אני יכול לבוא מחר לאנטולי שצ'רנסקי ולהגיד לו: תשמע — זאת לא המולדת שלך — אתה צריך לחזור לבית המועצות. אבל אני לא אעשה זאת, אלא אבוא לשצ'רנסקי ואגיד לו: המולדת הזאת היא שלך ושלי — בוא נשתתף ביחד, בוא נדאג ביחד שנוכל לחיות ביחד בשוויון, בשלווה ובאחווה. המולדת הזאת נועדה לך ולי. כאשר אני מדבר כך, האנשים מביטים עלי באופן קצת מוזר. אומרים שאני מפנטז. אבל ההיסטוריה ראתה הרבה פנטזיות — והפנטזיות האלה הפכו למציאות. המטרה הסופית שלי איננה למחר. אני לא מדבר במונחים של מחר — ולא לאחר עשר שנים, ולא עשרים שנה — אלא אני מדבר בטווחים של דורות. תרשה לי להשתמש בפתגם ערבי שאומר — אנחנו כמו הנר השורף את עצמו, כדי לתת אור לאחרים. אני אומר לעצמי — אתה היי סבלת בחיים שלך, היית 17 שנים בבית הסוהר, עכשיו אתה נרדף כמו חיה, מכים אותך, משפילים אותך ברחובות, האם אתה מוכן לתת לבן שלך לעבור אותה חוויה? או אני אומר לעצמי: אני לא מוכן להשלים עם זה. אני רוצה להיות הגשר, שהבן שלי יעבור מעל הגשר הזה לחיים טובים יותר. אולי אני נראה אוטופי — אבל הפתרון שלי נראה הכי הגיוני, הכי אנושי, והכי מתקבל על הדעת."

כמה ילדים הרגת במעלות?

מה עבר עליך מאז ששוחררת?

„מאז ששוחררתי, יש לי בעיה מאוד רצינית. אני מרגיש שהחיים שלי בסכנה. אבל לפעמים אני אומר שעליי להשלים עם המצב. זה הקרבן שעליי לתת. אני בחרתי להשתחרר פה, ובטוח הדבר, שלא יסתכלו עליך בצורה יפה. לא תהיה הילד הטוב בעיניים שלהם — אלא יביטו עליך על פי העבר שלך.

„מה שבאמת מעציב אותי ומרגיז אותי זה שהיחס אלי חורג מכל פרופורציה. אני הולך ברחוב, למשל, מישהו ממשמר הגבול מזהה אותי. מבקש ממני להזדהות. אני מציית ומשתדל להיות עד כמה שאפשר מנומס, כי אני יודע שהמצב שלי רגיש. אבל איש משמר הגבול לא רוצה לרדת ממני. כמה מאנשי משמר הגבול קיצוניים מאוד, ומשתמשים נגדי בכוח. זה קרה כבר כמה פעמים אבל בימים האחרונים אני מרגיש שהעסק הזה הפך להיות רציני. בייחוד אחד מהם, שאני מכיר אותו טוב מאוד, (שמו שמור במערכת).

„ב־8 בחודש הלכתי עם אח שלי הביתה ועברתי ברחוב הגיא, ובדיוק בפתח בית זורבא, שאותו כבשו באחרונה המתנחלים, ישבו שלושה אנשי משמר הגבול. אותו אדם קפץ עליי, לאחר שזיהה אותי. עמד מולי ואמר לי ,עצור!' עצרתי. אמר לי: ,תן תעודת זהות.' נתתי. ביקש ממני להתלוות אליו. הלכתי אתו. הכניס אותי לבית שהמתנחלים נמצאים בו עכשיו. הוא לא רצה שהאנשים שעוברים ברחוב יראו מה הוא עומד לעשות לי. אמר לי: ,תוציא הכל מן הכיסים.' הוצאתי. אמר: ,תעמוד עם הראש מול הקיר.' עמדתי. אמר: ,תרים את הידיים.' הרמתי. פתאום נצמד אלי, ואמר לי: ,תגיד, כמה ילדים הרגת במעלות?' אמרתי לו: ,אני לא חייב לתת לך תשובה.' הוא תפס את הצוואר שלי מאחורנית, התחיל לחנוק אותי, וללחוץ את הראש שלי נגד הקיר. בקצה העין שלי ראיתי שני אורחים שעומדים על ידו, וכמה מן המתנחלים, רואים ושומעים מה קורה. הוא חזר על השאלה. ,תגיד בן זונה, כמה ילדים הרגת במעלות?' ראיתי שהמצב מתחיל להיות מאוד רציני. קראתי לאח שלי שעמד בפתח שילך למשטרה ויביא קצין. קפץ עליו איש משמר הגבול אחר ונתן לו מכה בגב. ברגע שראיתי את המצב עזבתי את המקום בריצה, והלכתי למשטרה. דיברתי עם קצין, הוא אמר לי שיהיה בסדר, שהם יטפלו בבעיה, והוא ידבר עם האנשים.

„למחרת, כאשר עברתי באותו מקום, אותו בחור תפס אותי עוד פעם. אמר לי, ,תעודה!' — נתתי לו. לא היה לו משהו נגדי, ורצה רק להתנקם בי. הוא אמר: ,תגיד למה ברחת אתמול?' עניתי לו שלא ברחתי, למה שאברח? אמר: ,לא — אתה ברחת כי פחדת ממני.' אמרתי לו: ,אני לא חושב שאתה מפחיד.' אמר: ,לא — אתה ברחת כי פחדת ממני.' אמרתי לו: ,אני לא חושב שאתה מפחיד.' אמר, ,עכשיו תגיד בן־כלב — כמה ילדים הרגת במעלות?'

„מה שעצבן אותי, שהוא תפס אותי באמצע הרחוב, וצעק בקול רם ואורחים ישראלים, עוברים ברחוב, עומדים על ידו ומסתכלים עלי באופן מוזר. הוא אמר לי: ,אני יכול לכסח אותך פה באמצע הרחוב.' אמרתי לו: אתה לא יכול לכסח אותי, ואני הולך ישר למשטרה. הוא אמר לי: ,אתה מאיים עליי? אני מכניס אותך ישר ל־24 שעות למעצר.' הוא תפס את אחד האורחים, ודיבר אתו בצד על משהו. ידעתי שהוא רוצה לתאם משהו — כדי שיעיד לטובתו.

„לקחו אותי על יד הכותל. ניגש אלי קצין ושאל מה הבעיה. אמרתי לו מה שקורה אתי עם איש משמר הגבול הזה. אמר לי אותו קצין ,אני עובד פה שלוש שנים ואני לא רוצה לראות אותך פה, ואני לא רוצה לשמוע שאתה מתעסק עם אנשי מג"ב.' אמרתי לו שזה לא אני. אם יתנהגו אלי יפה לא תהיה סיבה שתראה אותי.

„הלכתי, אבל קודם לכן פגש אותי על יד אחד מה,שיכנאוים' (יהודים חרדים) שוטר מג"ב אחר ושאל אותי מה נשמע, אמרתי, השבח לאל — מבסוט. הוא ראה שאני עצוב, ושאל על מה אני עצוב, אמרתי לו, ,אני לא חייב להגיד לך למה אני עצוב.' הוא התרגז ואמר, ,הוי בן זונה, אתה מחבל גדול, אתה הרגת ילדים.' אמרתי לו: ,תשמע חביבי, אם יש לך טענות, לך לממשלה שלך, לא אלי, ותשאל למה שחררתם כזה מחבל גדול.' הוא אמר לי: ,אני יכול להרביץ לך פה ברחוב.' אמרתי לו: ,אתה לא יכול לעשות כל מה שאתה רוצה. בוא למשטרה ונדבר עם הקצין.'

„זה מה שעשינו — הוא הלך לקצין שלו, ואני הלכתי הביתה כדי להביא את אבא שלי. פניתי אל הקצין, והוא אמר: ,אתה שקרן ואני לא רוצה לשמוע אותך.'

„בכל זאת נרוץ למשטרה, כי מצבי מאוד רגיש, וכמה משוטרי מג"ב מתייחסים אלי לא יפה, אבל אני רוצה להדגיש שלא כל שוטרי מג"ב הם כאלה, להיפך — להגיד את האמת, לפעמים אני נתקל בבחורים שהם מאוד בסדר. למרות שהם מכירים את הרקע שלי, הם מתייחסים אלי יפה, מגנים אלי יפה. אין לי טענות אליהם — מבקשים יפה את התעודה שלי, מסתכלים בה, וכאשר הם מחזירים לי אותה הם אומרים לי תודה! אבל יש כמה מהם שלוקחים את החוק בידיים שלהם — ואני יכול להוכיח לך כי הגשתי כבר כמה תלונות נגדם, ופניתי אפילו לשר המשטרה, ואין שום שינוי בהתנהגותם.

„הבעיה שלי התחילה לאחר המקרה שזרקו רימונים על חיילי חטיבת גבעתי. נעצרתי באותו לילה. לקחו אותי לחקירה, והרביצו לי מכות, לאחר שזיהו אותי ששוחררתי בעסקה עם ג'יבריל. נתנו לי מכות רצח. רצו לחסל אותי באותו לילה — כאלה מכות קיבלתי. הטחתי את הראש שלי בשמשה של מכונית, כדי שאני אחסל את עצמי, אחרי 48 שעות שוחררתי. העורך־דין שלי, לאה צמל, הגישה תלונה, והדבר פורסם ואז התחילו ההטרדות. עוצרים אותי ואומרים — אתה מלכלך עלינו בעיתונים, ונראה לך!

„אני לא מפחד, אבל אני חושש ללכת הביתה. אני יודע שיעצרו אותי ויציקו לי, יעליבו אותי. אני משתדל עד כמה שאפשר להתאפק ולהפעיל את השכל הישר. אני יודע מה שהם יעשו, אבל הם לא יצליחו לשבור אותי. זאת המולדת שלי, נולדתי פה, ואמשיך לחיות פה, ואמות פה. אין לי מקום אחר."

אויב העם

חילופי מכתבים בין הסופר הסובייטי מ. בולגאקוב לחבר יוסף סטאלין על חופש היצירה בברה"מ, שתים עשרה שנה לאחר מהפכת אוקטובר, מצביעים בבירור על סימני הסתאבות מוקדמת של משטר שהשבוע מלאו לו 70 שנה

הביא לדפוס יוסף שמי

שבעה בנובמבר הוא יום המהפכה בברה"מ. לפני 70 שנה היא החלה ועדיין מצוקותיה רבות. האם ההסתאבות החלה כבר בראשית או שמא היא פרי של שלושים השנים האחרונות? הננו מביאים מסמך ובו חילופי מכתבים בין הסופר הרוסי מ. בולגאקוב לבין יוסף סטאלין, בהם נושאי חופש ספרותי וצנזורה פוליטית מזה וקשיים בירוקראטיים מזה. המכתבים פורסמו לראשונה בברה"מ, ביוני 1987, בירחון „אוקטובר".

בסוף שנות העשרים וראשית השלושים היה הסופר הסובייטי מיכאיל בולגאקוב שקוע בקשיים: ספריו ומחזותיו נאסרו לפרסום ולהצגה — נסגרו בפניו שערי התיאטרון העירוני של מוסקווה, העיתונות ניהלה נגדו מסע השמצות מתוזמר היטב. מישהו המציא מושג — „בולגאקובש'צ'ינה", סוג מסוים של סטייה מדרך המלך של הספרות הסובייטית.

בראשית 1929 נערכו הכנות בתיאטרון „מכאט" לקראת הצגת דראמה של בולגקוב תחת הכותרת „מירוץ", למרות התנגדות „הרשות לרפרטואר התיאטרלי". אז פורסם בעיתונות מכתב של י. סטאלין אל ביל־בייילוצרקובסקי בזו הלשון:

הנני משיב באיחור, אך מוטב באיחור מאשר בכלל לא... המחזה „המירוץ" של בולגאקוב נחשב לסטייה „ימנית" ולסירוגין „שמאלית". „המירוץ" הוא ניסיון לעורר רחמים ואף סימפטיה אצל חלק מהמהגרים האנטי־סובייטיים, ולהעניק מחילה חלקית או מלאה לגברדיה הלבנה. „המירוץ" לפי תוכנו הוא בגדר תופעה אנטי־סובייטית.

לא הייתי מתנגד להצגת „המירוץ" אילו היה המחבר מוסיף לשמונה החלומות שבמחזה עוד אחד או שניים ושם היה מתאר את הסיבות החברתיות־הפנימיות של מלחמת האזרחים ברוסיה הסובייטית, כך שהצופה יוכל להבין כיצד האינטליגנציה הרוסית סולקה מרוסיה, לא בשל קפריזה של בולשביקים, אלא משום שהתיישבו על גבם של העמלים. הצופים היו מבינים שהבולשביקים פעלו על פי רצונם של העמלים שעה שגירשו את אלה, וכשעשו כך – פעלו כשורה.

תמהני, למה בתדירות גבוהה כל־כך מוצאות הצגותיו של בולגאקוב את דרכן לבמה? כנראה שאין מספיק הצגות משלנו הראויות להמחזה. כשאין דגים גם סרטן הוא דג... אגב ההצגה „ימי הטורבינים", אין בה משהו מזיק במיוחד. החיוב שבה גדול מהנזק. בסך־הכל התמונה אודות הבולשביקים חיובית, אם אנשים מסוגם של הטורבינים נאלצים להיכנע... פירושו של דבר שהבולשביקים הם בלתי מנוצחים. „ימי הטורבינים" הם הפגנה של העליונות הבולשביקית.

כמובן, אין „להאשים" את המחבר בסכנה זו – אך מה זה איכפת לנו?

יוסף סטאלין, 2 בפברואר 1929

בוקר טוב, חבר בולגאקוב

אין צורך להוסיף שאחרי מכתב כזה נחרץ גורלה של ההצגה „המירוץ" — מוסיף השבועון „אוקטובר". היא הוצגה שוב רק ב־1957, שנים רבות אחרי מותו של המחבר. מחזות נוספים פרי עטו של בולגאקוב הורדו מהבמה. בסוף 1929 קיבל בולגאקוב מכתב רשמי מהרשות להצגות (ועד הרפרטואר) וכו הודעה על איסור הצגת מחזות שלו.

באותה עת, למרות הקשיים, המשיך הסופר בעבודתו, החל בכתיבת ספר „סיפורי השטן", כמו כן החל לכתוב ספר אוטוביוגרפי ומחזה על חיי מולייר. ב־18 למרץ נמסר לו בשם הצנזורה, כי מחזהו „קנוניית הצבועים" נאסר להצגה. ימים ספורים אחרי כן שלח מכתב לממשלת ברה"מ. המכתב משקף את מצב רוחו והשקפותיו הפוליטיים והסיפרותיים של מ. בולגאקוב. כחודש אחרי שנשלח המכתב התקיימה שיחה טלפונית בין בולגאקוב לבין יוסף סטאלין. להלן תוכנה, כפי שמסרה אשתו של בולגאקוב.

„כאן סטאלין. בוקר טוב חבר בולגאקוב."

„בוקר טוב," השיב הסופר.

„קיבלנו את מכתבך, קראתי בו עם חברי. התשובה תהיה חיובית... אולי באמת אתה רוצה לעזוב את הארץ? גרמנו לך כל־כך הרבה אי־נעימויות..."

בולגאקוב המופתע השיב אחרי כמה רגעי היסוס: „חשבתי הרבה בשאלה: האם סופר רוסי יכול להמשיך לחיות סופר מחוץ למולדתו. חושבני שלא."

„אתה צודק. איפה אתה רוצה לעבוד ב„מכאט" (מוסקובסקי ארטיסטיצ'ישקי תיאטרון)?"

„כן, אך סירבו להעסיקני." ענה בולגאקוב.

„תכתוב מכתב" אמר סטאלין. „יש לי רושם שתקבל תשובה חיובית. מן הדין שניפגש לשיחה."

„אני מאוד מעוניין בפגישה כזו," כך בולגאקוב.

סטאלין: „חייבים למצוא זמן לשיחה, ועכשיו כל טוב."

סופר שאינו מביא תועלת למולדתו

אכן אחרי השיחה נתקבל בולגאקוב לתיאטרון „מכאט" למשרה של במאי, אך לא היה מחזה שלו שוכה להצגה. הסופר שקע יותר ויותר בדיכאון גם בשל בעיות משפחתיות.

במאי 1931 שלח בולגאקוב מכתב אל סטאלין בבקשה לאפשר יציאה זמנית לחו"ל. הוא הגיש מסמכים כנדרש, אך התשובה היתה שלילית. שוב שלח מכתב מלא טרוניות וזעם לסטאלין. למכתב זה, מ־20 ביוני 1934, לא קיבל תגובה, כמו במקרים קודמים:

מאז שהוטל איסור פרסום ספרי, קיבלתי עצות מאנשים שונים לכתוב „מחזה קומוניסטי" (המרכאות במקור) וכן לפנות אל ממשלת ברה"מ במכתב המכיל ביקורת־עצמית, כולל נטישת השקפות שהיו בעבר, עם הבטחה לנהוג כראוי לסופר לויאלי ומסור לאידיאלים של הקומוניזם. מכתב כזה אמור להציל אותי מפני מסע השמצות, ממצוקה כלכלית ואבדון.

לא קיבלתי את העצה הזו. מסופקני, האם ניתן להופיע באור חיובי בעיני הממשלה אילו שלחתי מכתב מסוג זה, כשאני משתמש בתחבולות נאיביות ולא נקיות. אגב, מעולם לא ניסיתי לכתוב מחזה קומוניסטי, שכן אני מודע לעובדה שאין באפשרותי ללכת בדרך זו. אי־לכך הנני פונה במכתב כן לממשלת ברה"מ ומבקש לשים קץ לסבלי.

ניתוח הביקורות שפורסמו בעיתונות בעשר השנים לפעילותי הספרותית מוכיחות כי פורסמו 301 חוות דעת על אודותי, מהן שלוש חיוביות ו־298 עויינות. 298 ביקורות עויינות – הם המשקפים את חיי.

אלקסי טורבין, גיבור המחזה שלי, „ימי הטורבינים" זכה לכינוי „בן כלבה", את המחבר כינו „נגוע בזיקנות כלבים", „בולגאקוב הוא זרע של נואף־בורגנות, היורק יריקות רעל בפרצופו של מעמד הפועלים ושל המפלגה הקומוניסטית". ועוד נאמר עלי, כי הנני חובב אווירה של כלבים מיוחמים. שר התרבות, אנטול לונצ'רסקי כתב כי מהמחזה „טורבינים" נודף סרחון.

הנני מצטט את פניני הביקורות לא כדי להתלונן או להתווכח. ברצוני להוכיח, על סמך חומר תיעודי, כי כל המוסדות הממונים על חיי התרבות, כולל כתבי־עת ספרותיים טוענים, כי אין מקום לפרי עטו של מ. בולגאקוב בברה"מ. אני מודה שהם צודקים לאורך כל הקו.

כנקודת מוצא להמשך דיוני אשתמש במנשר „אי הארגמן". הביקורת טוענת כי זהו מחזה „עקר וחסר תוכן", כתב פלסטר, השמצה נגד המהפכה. כל זה אינו רציני. לא כתבתי מחזה השמצה, כתבתי מנשר. המהפכה חזקה מכדי שאוכל לכתוב עליה מחזה השמצה. תצהיר אינו השמצה.

כאשר העיתונות הגרמנית טוענת כי „אי הארגמן" הוא מנשר ראשון מסוגו למען חופש ביטוי בברה"מ – הם צודקים. אני מודה בכך. מאבק בצנזורה, ולא חשוב איזו צנזורה או משטר, אני רואה בכך כסופר, צו עליון. הנני תומך נלהב בחירות הכתיבה. חושבני שאילו היה טוען סופר כלשהו שחופש ביטוי אינו נחוץ לו – הוא היה דומה לדג המכריז כי אינו זקוק למים.

זו אחת מתכונות יצירתי הספרותית ומספיקה, כדי שלא יהיה לה מקום בברה"מ.

בראשית דרכי זכיתי לתגובות נוסח – „בולגאקוב רוצה להיות סטיריקן של זמננו". ובכן, בולגאקוב היה סטיריקן כאשר אין בברה"מ סטירה ראויה לשמה.

דמותי כסופר ופרצופי הפוליטי הוצגו כפי שהוצגו. אין לי מושג מאין הם לקחו את הקווים לדמותי. אני מקווה שלא מן הפלילים. בקשתי היא שלא לחפש קווי אופי מחוץ לנתונים שיש לי.

הנני פונה לממשלת ברה"מ שיוצא צו המורה עלי לעזוב תיכף ומיד את גבולותיה של מדינה זו, ביחד עם אשתי לובה בלגאקובה.

הנני פונה לחוש החומני של המימשל הסובייטי שיתן לי לצאת לחופש. אני סופר שאינו מביא תועלת למולדתו..."

מ. בולגאקוב מוסקווה, 28 למרץ 1930

כשנה וחודשיים לאחר מכן שלח שוב בולגאקוב מכתב אל סטאלין:

הנני פונה אליך אדון יוסף וסאריונוביץ' לתמוך בפנייתי אל השלטונות לקבל אשרה לנסיעתי לחו"ל, הייתי רוצה לנפוש שם מאחד ליולי עד אחד לאוקטובר 1931. מאז המחצית השנייה של 1930 הנני לוקה בנאורסטאניה קשה משולבת בהתקפי דיכאון ותרדה. הגעתי לקצה הגבול של כוח עמידה בסבל. יש עימי תוכניות חדשות בתחום הספרות, אך אין לי כוח לעמוד במשימה, ואין לי תנאים לעבודה ספרותית.

במישור הרחב של הספרות הרוסית בברה"מ – אני זאב בודד. קיבלתי עצות להחליף את עורי ולהפוך לצבוע. עצה נבובה. זאב צבוע לא יהיה לפודל. אינני כעוס, אך עייף, עד כדי כך שבסוף 1929 ירדתי על ארבע. גם חיה יכולה להתעייף. החיה הכריזה שהיא כבר אינה זאב ואף לא סופר. ויתרתי על משלוח ידי. נדמתי. שתיקתי היא ביטוי לשפלות רוח. סופר שותק אינו קיים. מי שהשתתק לא היה מעולם סופר. סופר אמיתי שנדם – נדון לכליה. סיבות מחלתי נעוצות במסע שיטנה רב־שנתי ושאחריו באה שתיקה. עכשיו אני שרוי במצב של שממון. רעיונותי עטופי דמדומים, עצב ולעג אוכלים אותי. במהלך שנות עבודתי אמרו לי קוראים מפלגתיים ובלתי־מפלגתיים, מרגע פרסום ספרי הראשון, כי עד סוף ימי לא אראה ארצות נכר. אם כך הוא המצב, האופק נסגר לפני. נטלו ממני גישה לאקדמיה לספרות, אפשרות לפתרון בעיות אישיות שתלו בי פסיכולוגיה של אסיר. הכיצד אוכל להיות משורר בברה"מ?

לפני שכתבתי כל זאת – שקלתי הכול. חשבתי אני חייב לראות את העולם הרחב ולחזור אחר כך לרוסיה. זה המפתח.

„בולגאקוב כזה אינו נחוץ לתיאטרון הסובייטי" – קבע אחד המבקרים, בנימה של מורה־דרך לאחר שנאסרה העלאת מחזה שלי על הבמה.

אינני יודע אם אני נחוץ לתיאטרון הסובייטי, אך לי התיאטרון כמוהו כחמצן. הנני מבקש מן הממשל הסובייטי לאשר את נסיעתי ושהייתי בחו"ל עד לסתיו. את בקשתי הנני מנמק במחלתי הרצינית. אני חייב להיות מלווה באיש קרוב לליבי, שכן בחוסר קרוב משפחה אני שוקע בדיכאון.

בסיום הנני להצהיר כי ברצוני לשוחח אישית עם אדון יוסף ויסאריונוביץ סטאלין.

תאמינו לי אין בכוונתי לקבל טובות הנאה מפגישה כזו. זכורה לי השיחה הטלפונית מאפריל 1930, שבה שמעתי אז משפט: „אולי אתה באמת רוצה לצאת לחו"ל?..."

ההצעה ריגשה אותי עד כדי כך ששנה שלמה עבדתי ומילאתי במלוא הכנות את התפקיד של במאי בתיאטרוני ברה"מ.

מ. בולגאקוב, מוסקווה, 30.5.1931

מצב מגוחך וקשה

אל חבר סטאלין,
מאת מחזאי ובמאי תיאטרון „מכאט", מיכאיל בולגאקוב.

יוסף ויסאריונוביץ הנכבד מאוד

תרשה לי להציג בפניך את שאירע לי לאחרונה: בסוף אפריל ש.ז. העברתי מסמכים ליו"ר ועדה ממשלתית המנהלת את התיאטרון ובה בקשה להתיר לי נסיעה לחודשיים לחו"ל בליווי רעייתי. בבקשתי ציינתי כי הנני מתכוון לנצל את הזמן לשם כתיבת ספר על מערב אירופה, לאחר שובי לברה"מ, שיימסר לאחד מבתי ההוצאה לאור... ציפיתי לשתי אפשרויות – אישור או סירוב. חשבתי שאין אפשרות שלישית. למעשה קרתה האפשרות השלישית, הלא צפויה. ב־17 במאי טילפנו אלי והתנהלה השיחה כדלקמן:

האם פנית בבקשה לנסיעה לחו"ל?

כן.

תפנה בבקשה למדור לנסיעות־חוץ בסובייט המוסקוואי, כדי למלא טפסים לך ולאשתך.

מתי עלי להופיע? שאלתי

תיכף ומיד, השיבו. הבקשה תידון ב־21 או 22 במאי.

בשמחתי כי רבה אף לא שאלתי לשמו של המטלפן וללא דיחוי הופעתי במשרד.

הפקיד שקיבל את פני, שמע את מבוקשי בעקבות השיחה הטלפונית, יצא לחדר סמוך והביא את הטפסים לי ולאשתי. אח"כ נטל אותם, הוסיף שתי תמונות ואמר כי הדרכונים הם ללא־תשלום. כמו כן הוסיף כי את הדרכונים אפשר היה לקבל כבר היום, אך מכיוון שכבר מאוחר תתקשרו טלפונית ונקבע את מועד בואכם ל־18 בחודש. אך 18 לחודש הוא יום ראשון (כשהמשרדים סגורים), על כן תטלפנו ב־19 לחודש.

ביום הנקוב טלפנתי למשרד והתשובה הייתה: הדרכונים עוד לא הועברו למשרד. תתקשרו ב־23 בחודש. ב־23 באתי עם אשתי למשרד. הפקיד טלפן ואמר שעלי לטלפן ב־25 או 27 במאי. פניתי אל הפקיד בשאלה האם שמעתי טוב כשבזמנו נאמר לי שהדרכון יימסר לי ב־17 במאי. ענה הפקיד – הנך מבין שאיני יכול למסור את שמו של המחליט. עובדה היא, שהיתה החלטה לגביך, לגבי אשתך, וכן לגבי הסופר בוריס פילנייק.

חששותי פגו. נתמלאתי חדווה. אחר כך נמסרת לי הודעה המאשרת את קבלת הדרכון לנסיעה. הם אף בירכו אותי על שהמאוויים הספרותיים שלי באו על סיפוקם.

בינתיים נמשכה הסחבת במסירת הדרכונים. התייחסתי לכך בשלווה, האמנתי שבסופו של דבר הדרכונים יימסרו לידיי.

ב־7 ביוני ניגש שליח התיאטרון למשרד הדרכונים עם רשימת השחקנים האמורים לנסוע לחו"ל. צירפו לרשימה גם את שמי, אע"פ שפניתי לנסיעה פרטית ולא במסגרת התיאטרון. השליח חזר בהבעת פנים שלא בישרה טובות. הבנתי שמשהו השתבש. נמסר לי כי קיבלתי תשובה שלילית.

למחרת היום המציא משרד הדרכונים שליד הסובייט המוסקוואי מכתב הקובע כי האזרח מ. בולגאקוב קיבל תשובה שלילית לבקשתו ולבקשת אשתו לנסיעה לחו"ל. עזבתי את המקום, כדי שלא לשמוע את דברי ההשתתפות בצער. הבנתי כי בגלילי מצאתי עצמי במצב מגוחך וקשה.

הצער שגרמה לי ההחלטה של מדור הדרכונים שליד הסובייט המוסקוואי היא קשה, משום שלא היתה שום עילה לסירוב. הנני מבקש את אדוני להתערב בנושא.

מ. בולגאקוב, 10.6.1934

בימים אלה הופיע קובץ סיפורים של יצחק בבל, „חיל פרשים" בתרגום חדש (מאת נילי מירסקי). לרגל הופעת הספר ובמלאת 70 שנה למהפכת אוקטובר, אנו מעלים מחדש זכרו של סופר יהודי מוכר מאודסה המתמודד על יהדותו מזה ועל הקשר למהפכה מזה

מאת א.ב. יפה

יצחק בבל, 1933

באוטוביוגרפיה הקצרה המובאת בראש מבחר כתביו מספר יצחק בבל כי הוא בנו של סוחר יהודי, כי נולד באודיסה — ברובע מולדאוואנקה — בשנת 1894 וכי עד היותו בן ט"ו שקד בבית על הלשון העברית, התנ"ך והגמרא. בבית־הספר המסחרי, שבו ביקר, זכה למורה מצוין לצרפתית, מסייה וואדון, וממנו קנה ידיעות יסודיות בלשון זו ובספרותה הקלאסית. בהיותו בן ט"ו ניסה ידו בכתיבת סיפורים בצרפתית; אך כיוון שנוכח לדעת כי לא יוכל להגיע בשפה זו למדרגה של שלמות אמנותית, זנח כעבור שנתיים את הכתיבה בצרפתית. בשנת 1915 כבר היו באמתחתו כתבי־יד ברוסית והוא החל מחזר על פתחי מערכות, בלא הצלחה. „גילה" אותו גורקי, שפירסם את סיפוריו הראשונים בכתב־העת „ליטופיס" בשנת 1916. אך לאחר ה„רביט" לא עודדו גורקי להמשיך בכתיבה ושילחו אל „בין הבריות". לאחר ששוטט ברחבי רוסיה שבע שנים — ואף היה חייל בכמה חזיתות — חזר אל הספרות ב־1924. לפי עדותו, רק אז למד להתבטא בבהירות ובקיצור, ועל־כן הוא רואה בראשית עבודתו הספרותית האמיתית את הסיפורים „מלך" ואחרים, שפירסם באותה שנה בכתב־העת „לף".

עד כאן — תמצית האוטוביוגרפיה של בבל. מה אירע אחרי שנת 1924? ליצחק בבל יצאו מוניטין בברית־המועצות ומחוצה לה בזכות קובץ סיפוריו „חיל־פרשים אדום". לאחר מכן כתב את „סיפורי אודיסה" שלו וכמה סיפורים אוטוביוגרפיים ממחוז הילדות שלו. חיבר שני מחזות, „השקיעה" ו„מריה", כמה תסריטים (בין השאר עיבד לתסריט מוטיבים מסיפורי אודיסה שלו, „בניה קריק", וכתב נוסח קולנועי של „כוכבים תועים" לשלום עליכם) והשתתף כעורך וכמתרגם בהוצאות הרוסיות של יצירות־מופת מן הספרות היהודית והצרפתית. הוא ביקר כמה פעמים בצרפת. לאחר 1935 הופיע שמו רק לעתים רחוקות בכתבי־העת הסובייטיים. היה אומר: „אני אלוף הז'אנר הספרותי החדש — „השתיקה." ב־1939 נאסר בבל „עקב הלשנה כוזבת" ומצא את סופו בבית־הסוהר (גירסה אחת אומרת כי מת ממחלת הטיפוס, גירסה שנייה — כי הוצא להורג) ב־17 במרץ 1941.

למשך שנים רבות הוטל חרם על פירסום יצירותיו של בבל ושמו נמחק כליל מן הנוסח הרשמי של תולדות הספרות הסובייטית. רק בתקופת ה„הפשרה", שלאחר מות סטאלין, זכה בבל לרהביליטציה וב־1957 הופיע מבחר כתביו עם מבוא מאת ארנבורג.

מדיניותו של סטאלין

אפשר כמובן לבחור בדרך הקלה ולומר כי בבל נידון להיעלם מעל במת הספרות והחיים יחד עם כל הסופרים והמשוררים של אותו „גל ראשון", רומנטי וטרגי כאחד, שעמו נמנו יוצרים כה שונים כמו מאיאקובסקי ופילניאק, יסנין וזאמיאטין. באחד ממאמריו ניסה שלונסקי להסביר תופעה זו. הוא מפרש כך את ההתקפה הרשמית על האמנות המודרניסטית ה„פורמליסטית":

... הרשאים אנו לזקוף את מעשהו של סטאלין על חשבון של שרירות־לב בלבד, מעשה „באריך כל־יכול, הרואה בקאפריסות שלו דברי אלוהים חיים? יש להודות, כי מלבד מידה גדושה של עיקשות פרטית נתגלתה כאן גם תכונתו היסודית של סטאלין המסתגל, המבקש להתאים עצמו לנשיבת־הרוח המצויה של הזמן, לסטאלין בעל התהפוכות גם בפוליטיקה הכלכלית והלאומית, שביקש תמיד משענת לעצמו בנטיות הבאות **מלמטה**. והנה, גם מחאתו זו על מהותה וגבהותה של יצירת שוסטאקוביץ' הלמה איזה רצון שעלה מן השכבות התחתיות של האוכלוסיה הרוסית. רצון שיש לו **אידיאולוגיה**. והדבר אינו פשוט: שוסטאקוביץ' ופסטראנק אינם רק יוצרים חשובים לפי **מידת** כשרונם, הם גם יוצרים שחשיבותם יונקת **ממהות** כשרונם. וכאן הפסול. כאן הסתירה. המהפכה אינה יכולה לאשר ולקיים יוצרים שמערכי נפשם אינם תוצאה של האווירה המיוחדת שיצרה המהפכה. —— בכל מהותם, בכל תכנם, צורתם ומגמתם מהווים שוסטאקוביץ' ופסטראנק משהו העומד בניגוד לאקלים זה, שכן הם גילוייה של התפישה האמנותית המערבית, של הרגשת־העולם המושחזת, המעודנת; אוהבי הטרמינולוגיה יאמרו בוודאי: האינדיבידו־אליסטית. ולא יטעו הרבה – במידה שכל יצירה הנה, בנקודת הפנימיות שבה – סוף סוף, האצלה של אינדי־בידואליזם."

„טורים" 31.8.38

בהמשך מאמרו מראה שלונסקי כי אין קיום לאינדיבידואליזם זה בעולם הגורף את ההמונים לתוך החיים התרבותיים, את מיליוני האנשים שאך תמול־שלשום למדו קרוא וכתוב. „לפיכך נתבע איש הגבהות והמעמקים לוותר, לצמצם כהישג המדוקדק וברוח הצרופה, כדי שהתענוג מן התרבות יהא נחלתם של מיליונים." והרי זהו שורש הטרגדיה של היוצרים והאמנים שקיבלו את המהפכה, שרצו לסמוך ידיהם על מעשיה, אך זו גזרה עליהם את גזירותיה החמורות לאו דווקא מפני שחטאו לה, אלא פשוט משום שהיו כפי שהיו ולא רצו — ולא יכלו — להתכחש לטבעם.

יצחק בבל ודאי שלא היה קונטר־ריבולוציונר. ארנבורג מעיד עליו: „הוא קידם את פני המהפכה כהתגשמות של דבר שהיה יקר לו ועד ליום מותו שמר אמונים לאידיאלים הנעלים של הצדק, האינטרנציונאליזם, האנושות." אבל ביצירתו הוא שמר על עצמיותו האמנותית המלאה. ב„חיל־פרשים אדום" — אומר ארנבורג — „לא תמצא סניגוריה על המהפכה, והיא אף לא היתה זקוקה לזאת." מנהיגים וסופרים סובייטיים אחרים לא היו בדעה זו. „השגות" ראשונות על סיפורי בבל כתב גנרל בודיוני עצמו, מפקד חיל־הפרשים. מחאתו היתה כנה, אך יש לזכור כי הגנרל לא היה מסוגל לתפוס את מגמתו האמנותית של בבל, להבין את רשת היחסים הסבוכה שבין ההתרחשות הריאלית לביטויה הספרותי, על־מנת להשיג את המשמעות האנושית העמוקה של עמידת האדם מול תהום היצרים ומול המוות. גישתם של קוראים סובייטיים רבים היתה תועלתית גרידא. ומבחינה זו ודאי שלא באו על סיפוקם אצל בבל. אך דווקא משום כך הוכשר בבל, יותר מסופרים סובייטיים אחרים שניסו „ללכת בתלם" ו„למצוא חן", לתת ביטוי עמוק ואמיתי לתקופה זו שיש בה טראגיות וגדולה, תקופת המעבר, כאשר הישן לא עבר עדיין מן העולם והחדש כובש את מקומו באלימות בלתי־נמנעת.

זיקות יהודיות

בבל זכר תמיד ובכל מה שכתב, את שורשיו היהודיים. לא הייתי אומר שהוא היה מחסידי צורות־החיים היהודיות. יחסו הקונקרטי ליהדות בת־זמנו היה דו־ערכי. מסיפוריו אנו יודעים כי הוא התייחס בשאט־נפש לבורגנות היהודית האמידה, לסוחרים היהודים הבינוניים, הזריזים והממולחים. יחס של חיבה גילה בבל דווקא ליהודי הזקן, שומר המסורת, הממית עצמו באהלה של תורה. ואילו את יחסו לאותם גנגסטרים יהודים, מבני העולם התחתון של אודיסה, קשה להגדיר. ברור לי רק כי אלה הילכו על דמיונו של בבל קסם מיוחד כמינו על־ידי עצם קיומם.

אכן, אם נחפש אצל בבל אפותיאוזה של היהדות הרוסית — סופנו לנחול אכזבה. הוא לא עסק מעולם בקשירת הילה רומנטית לראש היהדות, משום שבעולמו שלו היתה יהדות זו זהה עם תחום־המושב, והוא עצמו נכסף יותר מכל להימלט משם. ככל צעיר נלהב וחסר־סבלנות, ידע רק מניין הוא רוצה לברוח אך לא ידע לאן ילך. כך יש להבין את ניסיונו הקדום למצוא מקלט בעולם הספרות הצרפתית, ולאחר מכן את הליכתו אל מחנה המהפכנים. אין אנו מוצאים בכל מה שכתב אפילו רמז קל לזיקה אידיאולוגית אל הקומוניזם. בבל הודרך רק על־ידי הרצון להימלט מתחום־המושב היהודי. נקלע בין זיקתו השרשית לעולם־היהדות לבין הרצון להתרומם מעל פני סביבת־גידולו. מקידמת־נעוריו ביקש לעבור את חומות הגיטו מתוך תשוקה ללמוד לשחות, להכיר את הטבע, לכתוב בצורה אלגנטית כמו מופאסאן. יש להעיר כי בנקודה זו מזדהה בבל עם סופרי־התחיה העבריים, טשרניחובסקי ואחרים. הסבר ניתן לו תחילה בימי ההתפרצות ההיסטורית הגדולה שנשאתהו למחוזות המופלאים שמעבר לגיטו. גם הערצתו לקוזאקים, שיחד עמם שירת בחיל־הפרשים, היתה בעיקר הערצה לישרנות הפרימיטיבית של האינסטינקט, שהיא הניגוד הגמור לרוחניות הערטילאית של היהודי המסורתי. אך, כאמור, הבין בבל את היהודי הזה ואהבו לא פחות מאשר את הקאזאק. בהימשכותו של בבל אחר בניה קריק וחבריו רואה אחד מפרשניו (ר. רוזנטל) מעין גלגול חדש של הימשכותו אחר הפרימיטיבי הבריא ונטול־המעצורים. בניה קריק היה, כביכול, בעיניו התגלמות היהודית של הקאזאק. פירוש זה הוא מאלף אך אינו שלם. כי נדמה לנו שבבל התגעגע לטיפוס יהודי אחר, שאמנם לא ידע לתאר אותו כיוון שלא הכירו במציאות, אך הרבה לחלום עליו. כוונתי למירון, בנו של הפחמי (בסיפור „אהבה ראשונה") שהוא חבר בארגון ההגנה היהודי, והוא מהלך עם רובה על כתפיו. יצחק בבל הילד הזדהה אתו בדמיונו, וכבר הוא רואה את עצמו כורע ברך ויורה לעבר הרוצחים, פורעי־הפרעות ביהודים.

בבל השיג רק הזדהות ארעית עם המציאות שבתוכה חי, תודות ל„נס המהפכה". אך החוש המוסרי היהודי לא הניח לו להתקיים זמן רב בתוך מצב זה של הזדהות עם העולם החיצון. ואז, חזר אל עצמו, ושוב מצא את עצמו נקלע בין הקטבים.

בין הקטבים

למעשה נקלע בבל תמיד בין שני קטבים, גם באותן שנים שכתב את סיפורי „חיל־פרשים אדום". לא איש כמוהו ימצא נחת־נפש בעולם זה של ניגודים חריפים. הוא ציפה כאילו, לחזות בלידתו של עולם חדש, אך עולם זה התגלה בינתיים, בפרצופו האכזרי, חסר ההיגיון והתכלית. את הישן, השוקע וכלה מן העולם, אין הוא מבכה. אך אתה מרגיש כאילו באבדנה של ישות גדולה, רבת־שנים ועתירת נכסי־רוח. והדבר הטרגי ביותר ההתנגשות הבלתי־נמנעת בין שני הכוחות העוינים, המתרחשת לפעמים בתחומה של משפחה אחת.

בסיפוריו מצויים תיאורים רבים של אורח־חיים יהודי. אך בבל לא היה „סופר של הווי" ותיאורים אלה לא לשמם נכתבו. הם באו תמיד לסמל משהו, לשקף התפתחות גורלית. „הננו משתייכים אל משפחה יהודית מיוחסת" — כתב באוטוביוגרפיה שלו — „משפחה שרבים מבניה היו רבנים. אחד מאבות־אבותי הוצא מבית־המדרש והוטל עליו חרם, משום ש„הציץ ונפגע"... הוא גם כתב. היה בעל כשרון. אך כל כתבי־היד שלו נעלמו." אם תרצו הרי זו חזות־מראש של גורל הנכד.

אין פלא שבבל הכיר היטב מנהגים יהודיים, הווי של הילולות חסידיות (ראה בסיפור „מעשה בשובכי"), דרכי נוהג והליכות של „כלי־קודש". בסיפור „הרבי" הוא מתאר את ר' מוטהל'ה מוקף חסידיו, „ראשו מכוסה שטריימל והקפוטה הלבנה שלו חגורה בחבל. הוא יושב בעיניים עצומות ואצבעותיו הצנומות מפשפשות בתוך זקנו הצהוב." אבל בנו של הרבי סר מדרך הישר. הוא מעשן סיגריה בשבת... בסיפור „בן הרבי" מתוארת דמותו של הצעיר, החוליה האחרונה בשושלת, שלא ראה סתירה בין זיקתו לדת אבותיו ולהווי היהודי מכאן לבין זיקתו למהפכה מכאן:

קרן־הירח הדקה רחצה את חציה במימי טייטירייב השחורים. גדליה המגוחך, מייסד האינטרנאציונל הרביעי, הוליכני אל רבי מוטה'לה בראצלאבסקי לתפילת מעריב. גדליה המגוחך נענע את נוצות־התרנגול של הצילינדר שלו בתוך העשן האדמוני של הערב. אישוני הטרף של חנר נתחבהבו בחדרו של הרבי, יהודים כתפניים, שהרכינו עצמם על הסידורים, נאנקו בקול עמום, והבדחן הזקן של צדיקי צ'רנוביל קשקש במעות הנחושת שבכיסו המקורע.

התזכור את הלילה ההוא, וואסיליי? מאחורי החלון צנפו סוסים, וקאזאקים הצריחו פעם בפעם. ישימון המלחמה פיהק מאחורי החלון, ורבי מוטה'לה מבראצלאבי, שאצבעותיו הכמושות נאחזו בטלית, התפלל ליד הקיר המזרחי. אחר־כך סולקה הפרוכת מעל ארון־הקודש, ולנצנוץ הנרות, שדלקו כלמראשותיו של ברמינן, ראינו את ספר־התורה בכותונת של קטיפת־ארגמן ומשי־של־תכלת ואת הפנים הרכונות על התורה, פניו הנכנעות, נטולות חיים, פניו ההדורות של אליהו בן הרבי, הנסיך האחרון לשושלת...

האין איזו אחרות־גורל, איזו שותפות נעלמה, בין כל בני עמנו שיצרו בתקופה זו, בעברית, באידיש או ברוסית? וגדליה זה, האומר „הן" לריבולוציה, אך היא מסתירה פניה ממנו — האין גם הוא אב־דמות ליהודים רבים שביקשו בכל נפשם ובכל מאודם להזדהות עם המהפכה, אך בסופם שנדרסו תחת גלגליה? וכאשר בא נציג הריבולוציה ליטול מחנותו של גדליה את הגראמופון שלו, ומאיים לירות בו אם יתנגד לתיתו לו, מפעיל גדליה את ה„דיאלקטיקה" המיוחדת שלו:

אתם יורים לפי שאתם – ריבולוציה. והריבולוציה – הריקי תענוג. והתענוג לא ניחא לו שיהיו יתומים בבית. איש טוב עושה מעשים טובים. הריבולוציה היא מעשה טוב של אנשים טובים. אך אנשים טובים אינם רוצחים נפש. משמע, שאת הריבולוציה עושים אנשים רעים וחטאים. מי, אפוא, יגיד לגדליה היכן ריבולוציה והיכן קונטר־ריבולוציה? לפנים למדתי ש"ס ופוסקים, אוהב אני את פירושי רש"י וספרי רמב"ם. ויש בז'יטומיר עוד אנשים נבונים. והנה כולנו חכמים, כולנו נבונים, ואנו כורעים ומשתחווים וקוראים בקול גדול: אויה לנו, היכן הריבולוציה המתוקה?

והסיפור מסתיים בבוא השבת:

שבת מלכתא הנה באה, יהודים צריכים לילך לבית־הכנסת. „גדליה", אומר אני — „היום יום שישי בשבת וכבר נטה לערוב. היכן אפשר להשיג חלה יהודית, כוס של תה יהודי, וקורטוב של רבונו־של־אדם שיצא בדימוס?"

„אין", משיב גדליה, ותולה מנעול על קופסתו, „אין. יש כאן אכסניה ואנשים טובים היו עוסקים שם בפרקמטיה. אך שוב אין אוכלים שם. שם אך בוכין..."

הוא ריכס את זיגו הירוק בשלושה כפתורי עץ. הוא נפנף על עצמו בנוצות התרנגול, זרק מעט מים על כפות ידיו הרכרוכיות, ונסתלק – גוץ, גלמוד, בעל חלומות, בצילינדר שחור על ראשו, וסידור גדול תחת בית־שחיו. השבת מתקדשת ובאה. גדליה – מייסד האינטרנאציונל שלא בא לעולם – הלך לבית־הכנסת להתפלל.

משכיל יהודי בין הקאזאקים

נקל לשער מה היה מצבו של בבל כשנקלע בין הקאזאקים של חיל־הפרשים האדום. בסיפורו „האווז הראשון שלי" הוא מספר כיצד עמד בניסיון זה, הוא ה„משכיל", הממושקף, „מוסמך למשפטים של האוניברסיטה הפטרבורגית". החיילים, חבריו לגדוד, מחליטים לרדת לחייו, כדרכם עם בני־מינו. מייד לאחר שהשכן העמיד את ארגזו, „בחור עול־ימים, בעל שיער פשתני ומשולשל, ובעל פנים ריאזאניות יפות־להפליא, ניגש אל ארגזי והטילו אל מעבר לשער. לאחר־מכן הפך אלי את אחוריו ובזריזות מופלגת החל להתעטש עטישות־של־מטה." לאחר שליקט את כתבי־היד שלו ואת בלואיו הפזורים, החל בבל לקרוא את נאומו של לנין ב„פראבדה". אך „הקאזאקים דרכו על רגלי, הבחור התקלס בי בלי ליאות, והשורות האהובות נסעו אלי בדרך הקוצים ולא יכלו להגיע."

בבל קונה את עולמו בשעה אחת, לאחר שהוא מדבר בגסות אל בעלת־הבית הזקנה, דוחף אותה בחיפת־אגרוף בחזה ודורש ממנה דברים לזלילה.

ובהפכי פני נגונה ראיתי חרב לא־לי, שהיתה מושלכת בקירוב מקום. אווז קפדני שוטט על פני החצר ובשלוות־נפש צחצח את נוצותיו. השגתיו וכפפתיו כלפי הארץ, ראשו של האווז נתרצץ בדריסת מגפי והיה שותת והולך. צווארו הלבן היה מפושט בגללים, והכנפיים נתפרפרו מעל לעוף ההרוג. „ערוות־אל־אלוהי־הרוחות!" אמרתי, והחרב שבידי חוטטת באווז. „צליהו בשבילי, עקרת־הבית." הזקנה שנתנוצצה בעוורונה ובמשקפיה, הרימה את העוף, צררתו בסינרה ונשאתו למטבח.

אבל בבל מודה כי נתקף לאחר־מעשה דכדוך־נפש — ובאותו לילה, מספר הוא, „חלמתי חלומות וראיתי נשים בחלום, ורק לבי, העקוב מדם השפוך, היה מחריק ושותת..."

„יהודי, כיוון שרכב על סוס, יצא מכלל יהודים, והרי הוא רוסי לכל דבר..." אומר ליובקא, אחד מגיבורי המחזה „השקיעה". יצחק בבל עצמו, אף־על־פי שלמד לרכוב היטב על סוס, לאהוב סוסים ממש כאחד הקאזאקים, ולאחר שעשה חדשים רבים במחיצתם של אפונקא בידא והקורדיוקובים, אלה האבות הקורעים את בניהם לגזרים כיוון שהם משרתים במחנות יריבים ואלה הבנים הקוטלים את אביהם ללא־היסוס, אלה הקאזאקים השולחים ידיהם במעשי ליסטים וחמס, ברצח ובאונס — הוא לא נהפך בסופו של דבר לאחד מן החבורה, למרות כיסופיו העזים לאותו פרימיטיב הגלום בהווייתו של הקאזאק. בבל נשאר, אולי בעל־כרחו, יהודי. ועל־כן, אין הוא יכול שלא להצטער על בית־מדרש שנהרס, על האשה היהודייה שהרוצחים הפולנים הרגו את אביה לנגד עיניה: כבואו לעיירה יהודית ובקראו את הכתובות שעל המצבות בבית־העלמין הוא רואה לנגד עיניו „דמויות של רבנים, חבושי שטריימל ופרווה, חגורי רצועות סביב מתניהם הדקות." ואין הוא יכול לעבור על־פני בית הרבי מבלי להיכנס פנימה כדי לבלות שעה קלה במחיצת החסידים, בסביבה יהודית.

ישן וחדש

מלחמת החדש והישן מתחוללת גם בסיפור „קארל־יענקל". מעשה בתינוק שנולד לפוליה ברוטמן ולבעלה אובסיי ביילוצרקובסקי, בולשביק נאמן. אמה של פוליה „נשתוקקה לנכד, שתוכל לספר לו משבחי הבעש"ט." —— „כיוון שראתה הזקנה, שאובסיי נסע בשליחות, ופוליה, שלקתה בדלקת הדדים, הלכה לבית־החולים לרפואה, נטלה בגניבה את נכדה הרך, נשאתו אל כורת־הברית הגוץ נפתולי גרצ'יק. ושם במעמד עשר ערבות חבוטות, מניין של ישישים קרמונים וקבצנים, מן הוותיקין שבבית־המדרש של החסידים, הובא הרך הנולד בבריתו של אברהם אבינו."

אובסיי תבע לדין את חותנתו, על שהבאישה את ריחו. במשפט הפומבי שנערך שם גרצ'יק לצחוק את התובע הכללי אורלוב, שטען כי „במעשה המציצה היה הנאשם מסכן שלומם של תינוקות בסכנת הזיהום", בהזכירו לו כי לפני שלושים שנה נקרא על ידי מוסייה ווסמן (אבי אורלוב של היום) למול את בנו הרך. וגרצ'יק הוסיף ואמר. „והנה עינינו הרואות, כי זה הקטן גדול היה במלכות הסובייטים, וכי עם אותה חתיכה של מה־בכך לא נטל ממך נפתולי שום דבר, שעתיד היה להועיל לך..."

הער ביילוצרקובסקי טען כי רומה על־ידי חותנתו, שלא זו בלבד שמלה את בנו, אלא אף קראה לו בשם יענקל תחת לקראו בשם קארל (לכבוד קארל מארכס) כפי שהוא ציווה עליה. כך נמשכה בבית־המשפט המלחמה על זהותו הלאומית והמעמדית של התינוק קארל־יענקל. ובבל מסיים את סיפורו בנימה אישית:

גדלתי ברחובות הללו, עכשיו הגיע תורו של קארל־יענקל, אך על נפשי לא נלחמו כדרך שנלחמים על נפשו, איש לא התעניין בי.

– לא יתכן, – לחשתי ביני לבין עצמי, – כי לא תהיה מאושר, קארל־יענקל... לא יתכן, כי לא תהיה מאושר ממני.

ההיסטוריה הוכיחה כי עדיין רחוק קארל־יענקל מן האושר...

איור לסיפורו של בבל „האווז הראשון שלי"

* כל הקטעים מתוך סיפורי בבל — בתרגומו של א. שלונסקי.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
ללא הצלחה יתרה. אגודת
[illegible] פוליטיות. יש מי שזוכר כי עונת בחירות בפתח וצריך לנקות את האורוות. תחקיר

מאת ישראל זמיר

בשבועות האחרונים רואים אותם בקיבוצים, בעיירות־פיתוח, במושבים, ובערים, הם מגישים ערבי תרבות, ערוצים חיים, מספרים על הרדיו, על הטלוויזיה, על התקשורת הגדולה בעולם ומנסים בכל דרך להתפרנס. הם מגוללים את סיפור השביתה, על מניעיה ועל אכזבתם הגדולה. הם מבקשים ממך, לצורך כתיבה, להישאר עלומי־שם, אינם מוכנים להזדהות פן יבולע להם. המנהלים, לטענתם, אינם נקיים מרגשי טינה ונקם. נכבד, אפוא, את בקשתם. קינה דואבת עולה מסיפם על טלוויזיה צעירה, רק בת עשרים, שהחלה במעוף צפור וביום נרצותיה מרוטות וכנפיה שבורות. היא בקושי נושמת.

„זאת אינה הטלוויזיה שייסדנו", יאמרו לך ותיקי הכתבים, הבמאים והמפיקים — מלכי התקשורת הישראלית בעשרים השנים האחרונות. חדוות היצירה בה פסה, נעלמה. המדהים בשביתת הטלוויזיה שהפעם, כפי שלא אירע מעולם בעבר, נלחמות נגדה שתי המפלגות הגדולות יחדיו, הליכוד והמערך במעין שמחת חוגגים שקיבלה את השראתה מממשלת האחדות הלאומית.

אחד הכתבים מספר שפנה אליו חבר כנסת, שהשקיע מאמצים ניכרים כדי להביא לסיום השביתה. „דיברתי עם השר יעקובי שפטר אותי בלא־כלום. אחר־כך עם השר נבון. אני אף יודע שכמה שרים וחכ"ם ממפלגת־העבודה ניסו לשכנע את נבון ללכת לקראת העובדים, ולו רק במחיר הקמת ועדה ציבורית בלתי תלויה שתפייס את העיתונאים ברשות־השידור ותעניק להם מעין מוצא של כבוד שיוכלו לשוב לעבודה, אך כל מאמציהם עלו בתוהו — כיוון שהוא רורש שקודם־כל יחודשו השידורים. לרגע חשבו שהשר הולך לקראתם, משתכנע, אך טעו. הוא הסביר כי הציבור כולו נגד השובתים, ולא יסכים לשום מוצא של כבוד.

„אז מה, גם אתה נהיית פופוליסט?" עקץ אותו הח"כ וזה השיב: „כרוכייה". תיקו.

מחזה קפקאי. דומה כאילו הציבור צוהל ושמח לאידם של שובתים — אומרים כתבים בצער. עוצרים אותם ברחוב, טוענים שהם „אויבי המדינה", ומוסיפים בסארקזם: „על ארבע תחזרו".

הם חשים אי־נוחות של אמת. שביתה זו, לטענתם, נכפתה עליהם, בבחינת הגיעו מים עד נפש. הם הציעו, לפני בואה של אידה נודל, לשוב לעבודה ולסקר את יום הגעתה לנמל התעופה בן־גוריון כמתווה של רצון טוב, אך איש לא טרח להתייחס אליהם. רשות־השידור העדיפה לשלם סכום כסף נכבד מאד ל„אולפני הרצליה", שהוא אולפן פרטי, ובלבד לשמור על יוקרתה. הכתבים אינם משתחררים מן ההרגשה הקשה שהפעם חברו יחד המפלגות הגדולות כדי לשבור אותם. „ברעכן, יא, ברעכן" — מדקלם אחד מהם בפאתוס. מחדל הוא שהם, האמונים כל השנה על יחסי ציבור, אינם מצליחים להסביר עצמם לציבור הרחב. הלא בכיסם הבטחות של זבולון המר, אורי פורת, מיכה ינון, המכירים ומודים בצדקת טענותיהם לגבי השוואת שכרם עם שכר עובדי העיתונות הכתובה.

בחודש האחרון, לטענתם, רבים מבלים בהתיישבות־העובדת, זו שלאחרונה הקימה אוהל, זו שאף היא אולי מועמדת להשבתה בבנין מדיניות הממשלה. דווקא בקיבוצים הם זוכים לעידוד, להבנה. הקיבוצניקים יודעים להעריך את עמידתם הבלתי מתפשרת. הוותיקים שבניהם עדיין לא שכחו את שביתת הימאים המפורסמת, כאשר מאות ימאים שהו בין כותליהם שבועות וחודשים. קיבוצים הזמינו שרים, מפיקים, במאים לערבי ראיונות, כדי לתרום מכספם הדווק לקרן השביתה. „אתם אי בודד שעדיין עומד בכבוד מול חיצי ההסתה של אריק שרון ורוני מילוא — חלוצי המאבק נגד הטלוויזיה והרדיו" מעיר אחד מהם. אולם השביתה מקבלת אט אט צביון פוליטי של „סגירת חשבונות" — עצמאותה של הטלוויזיה דומה שנכחדת והולכת.

הפוליטיקאים סוגרים חשבון

„הפוליטיקאים לא במהרה ישכחו ביקורת אישית ומפלגתית ששודרה והוטחה נגדם", מסביר אחד השרים. „לא אותו הם רוצים להעביר מסר דרך דוברים או עסקנים שממנו משתמע: „חכו חכו, את החשבון עוד נסגור אתכם"".

ואכן, דומה שיום הפרעון הגיע. השביתה שיחקה הפעם, ובאופן יוצא־מן־הכלל לידיהם של דורשי החוב — המפלגות הגדולות. הללו לא שכחו את הכתבות העגומות והביקורתיות ששולחו בהם על־ידי טלוויזיה ממלכתית, אך עצמאית. הם לא שכחו את כתבותיו של ראפיק חלבי על המתרחש ביהודה, שומרון וחבל עזה. אגב, על ראפיק חלבי נאסר היום לדרוך בשטחי הגדה כשליח הטלוויזיה. הפוליטיקאים לא שכחו את סדרת „הנבחרים" של חיים יבין ובתוכה הפרק הנלעג על המערך ושמעון פרס בראשו. האם יכולים הפוליטיקאים של הליכוד לשכוח את כתבותיו של אורי גולדשטיין על ממשלת הליכוד (תקופה קצרה לפני שנפלה) או הכתבה ב„מבט" על עמיר גלילי ז"ל, בן קיבוץ שמיר שנפל בלבנון, שלטענתם „עשתה שחור בעיניים לכל עם־ישראל בליל־שבת" סרט אחר משלו, שהוקרש לעשרים שנה למלחמת ששת־הימים, אף הוא עורר מחלוקת וזעם רב. בדרך מופלאה כלשהי „נעלם" מאז אורי גולדשטיין מעל המרקע. יש אומרים חאלטורות, אחרים טוענים: הקפאה, ויודעי דבר מסבירים: „נעלב לאחר שהמנהלים המקצוענים שאישרו את הסרט, לאחר שצפו בו נטלו רגליהם, לאחר השידור, ונמלטו כשפנים — כאשר החלה להשתולל סערה ציבורית בבנין השידור. אפשר להוסיף לרשימה גם את איתן אורן בכתבתו על ההתנחלויות — עיירות הרפאים ביהודה ושומרון שהכעיסו נוראות את גוש אמונים, התחייה ואנשי הליכוד. הם לא סלחו לו על שהציג את ערוותם ברבים. מוטי קירשנבאום האכיל אותם מרורים, כאשר תיאר את ועידת „כך". לא מעט מאנשי הליכוד חיככו לרגע את ידיהם בהנאה לשמע דברי הנאצה שהטיחו שם בנשיא מדינת־ישראל ומן המערך שמאלה. אולם כאשר כתבה זו היתה לבומראנג נגד הימין המשתולל — הפכה הנאתם לזעם מהול רגשי נקם. מוטי קירשנבאום מאז מוחרם. נאסרה עליו הכניסה לקרית־ארבע. לאחרונה התפטר מן הטלוויזיה ויצא לרעות בשדותיו הפוריים של סטף ורטהיימר.

אריק שרון ידוע כנוקם ונוטר. הוא לא שכח לדן סממה את הכתבה שהכין בתקופת מלחמת לבנון (כשהיה הכתב הצבאי של הטלוויזיה), בה נראו כמה חיילים יושבים על מרפסת בעיר לבנונית כשהם שרים שיר ילדים ידוע: „רד אלינו אווירון", חורזים עם שרון ומסיימים ב„נחזור בתוך ארון". אולם נראה ששליחות בלונדון, בשירות המגבית, עושה משהו גם לכתב צבאי אמיץ כדן סממה. לפני כחודשיים התפייס עם אריק שרון בכתבת ליקוק מבישה ב„מבט" ליל שבת. אם תרצו, כתבה זו אולי פתחה רשמית את מערכת הבחירות.

תופעת ההתקרנפות־ההתקפלות מדאיגה רבים וטובים בטלוויזיה. מסביר כתב „מבט": „בשנים האחרונות אני חושב שלוש ארבע, חמש וחצי פעמים אם לפרסם כתבה רגישה, אם להציג למרואיין שלי שאלה פרובוקטיבית שמא יבולע לי, שמא אקרא לסדר, שמא יטביעו בי חותם כבעל זהות פוליטית".

במערכת „מבט", בשנים האחרונות, שוררת אווירה של חשדנות. הפוליטיקאים זוכים לדיווח שוטף על מה שקורה בחדרי המערכת. מצויים כתבים המדווחים דרך־קבע מה אמר עליהם כתב זה או אחר ועל תכנון משדרים וכתבות בעייתיות. ככל שהפוליטיקאים ידעו יותר — כך הורמו יותר אצבעות מאשימות ומאיימות לעבר אנשים מסוימים מאוד והאווירה קדרה והלכה.

לתופעת הפוליטיזציה בטלוויזיה תרמה לא מעט בחירתו של חיים יבין כמנהל הטלוויזיה. כמה כתבי חדשות עסקו שבועות ארוכים לפני בחירתו בשכנוע שרים וחכ"ים למענו. „כשמדברים על פוליטיזציה ברשות השידור", אומר חבר הוועד־המנהל, „הרי שיש לראות בחומרה רבה את שתדלנות הכתבים, שזכו בנתחים הגונים על פעלם. לאחר בחירתו של נשוא־נפשם היו שזכו בתפקידים מרכזיים בארץ או בחו"ל. די להזכיר כמה שמות כמו ניסים משעל, שנתמנה לתפקיד הכתב בוושינגטון; יגאל גורן, שקיבל את תפקיד הכתב המדיני ומנשה רז — עריכת והגשת מהדורת הלילה (שממנה הורד בינתיים על־ידי אורי פורת). כיום, לא מעטים מהם מביעים אכזבה מבחירתו ומצטרפים אל המבקרים: „הוא חסר החלטה, אינו נותן גיבוי לעובדים" היו אף שהזכירו את הראיון שהעניק למקומון אחד.

אולם דומה כי האכזבה המרה ביותר, הפוקדת את עיתונאי רשות־השידור, נוגעת בתחום החומר, הצרכים הקיומיים, המשכורת המביישת שמביאים הביתה, בהשוואה לחבריהם בעיתונות הכתובה. מבחינת היוקרה הלאומית, עומדים כתבי הטלוויזיה בראש סולם התקשורת בארץ. לפני שנים לא רבות היתה משכורתם של עיתונאי רשות־השידור בין המובילות בעיתונות הישראלית, משכורת שפטרה אותם במידה רבה מדאגות הקיום הבסיסי. „זו היתה תקופה של נאמנות למקצוע, של שעות ללא חשבון, של התלהבות, יצירה, סיפוק" — הם נזכרים ומגלגלים עיניים לשמים.

הפוליטרוק מטעם „חרות"

כיום הם חסרי מוטיבציה. כתב מספר כי במערכת הטלוויזיה תמצא בשעות הבוקר המאוחרות כתב אחד לרפואה. חלק יצא לכתבות, האחרים הסתלקו, מי לסידורים ומי לדאוג לקיום („חלטורות"). „איזו מוטיבציה יכולה להיות" יטען אותו כתב „כאשר אין למעלה גיבוי, אין עידוד, אין מלה טובה וכשאתה מסתכל למעלה — את מי רואות עיניך? איזו מקצועיות וסמכותיות נאצלת משם? מנהל חטיבת החדשות מדקלם אך מלה אחת בלבד: „לגרזן" — כל כתבה ל„מבט", הנמשכת מעל דקה וחצי או שתיים מהמוקצב לה, מבלי לשים לב לתוכנה או לחשיבותה — לגרזן — כלומר: לקציץ"

במערכת שורות תחושה מעמדית קשה: אצולה מחד־גיסא ופלבאיות מאידך גיסא. „ישיבת בוקר של ראשי הדסק נערכת בחדרו של מנהל הטלוויזיה חיים יבין. היו זמנים שהוזמנו לישיבה גם כל הכתבים, מבלי לבדוק בציציות. רובם היו מגיעים ב־08.30, היו משוחחים על מהדורות אמש, מבקרים, משבחים, מציעים הצעות, רעיונות. היתה תחושה של יחד, של יצירתיות ואילו היום — בושה לספר. הכתבים כבר אינם מוזמנים. יש מנהל, ואצלו כנראה כל המוזמנה", מסביר אחד הכתבים. הם מדברים על הכל, בערבוביה, אך תמיד חוזרים איכשהו אל המשכורות.

הפוליטיקאים לא שכחו את סדרת „הנבחרים" של חיים יבין ואת כתבותיהם של אורי גולדשטיין, מוטי קירשנבאום ודן סממה על לבנון

משכורתו של כתב חדשות, במאי או מפיק בעל ותק של עשר שנים ומעלה היא כ־1500 ש"ח נטו לחודש, כולל שעות נוספות. „אך זה בלוף אחד גדול" יאמר אחד המפיקים, „כיוון שבתוך התלוש כלולים גם אחזקת רכב, אש"ל, הוצאות טלפון — הוצאות שהעיתונאים אכן מוציאים בפועל, סכום שנע בין 400 ל־500 ש"ח לחודש, כך שהמשכורת נטו נעה סביב 1000 ש"ח לחודש. מזה עליי לקיים משפחה בת ארבע נפשות. לכמה מאיתנו אף משפחות בנות חמש ושש נפשות" להערכתם שכר משפיל. הם רצים לחפש הכנסה נוספת, „חאלטורות", הם מתרוצצים כעכברים, פונים לקיבוצים, למושבים, מציעים עצמם להרצאות, אינם מרוכזים בעבודתם, כשראשם נתון בשאלה מתמדת — כיצד לתגבר את התקציב. לעתים, כשהם עושים חאלטורות הם אף עוברים על תקנות האתיקה המקצועית במודע או שלא במודע.

כך מספרים על כתב שקיבל על עצמו להכין סרט על תנועת בית"ר, השייכת לתנועת החרות, בעוד הוא עצמו ראיין בעבר ויראיין בעתיד פוליטיקאים מאותה תנועה. בשעתו נערך בירור והעניין נסתיים ללא הוכחות מרשיעות, יש אפילו שתוהים אם אורי פורת, המנכ"ל, הפוליטרוק מטעם תנועת־החרות לא סייע בהשתקת הפרשה.

לעומת זאת, אין מבינים מדוע הכתב בדרום גיורא צור פוטר? האם בשל העובדה ש„הבליט באופן מוגזם", לטענת המנכ"ל פורת, את ראש מועצת שדרות עמיר פרץ, שהוא במקרה איש מפלגת־העבודה? עניין הבלטת היתר לא הוכח בוודאות, אבל פורת ניצל את סמכותו ופיטר את צור, דבר ששימש אחת העילות לשביתה.

ואם באתיקה עיתונאית עסקינן, שואלים עיתונאים, כיצד ייתכן שכתב ותיק, היה פעם אמון על ענייני כלכלה ותעשייה יפיק ומפיק סרטי תדמית ופרסום עבור קונצרנים כלכליים, שעמם עמד במגע יום־יומי לצורך כתבות ב„מבט"? „ראה, זה מה שקורה כאשר המשכורת מבישה ואינה מכבדת את בעליה". אומרים שם. איש אינו מצדיק, חלילה, תופעות מעין אלו, אך כשצריך להביא לחם הביתה — נקרות בדרך מלכודות שטובים עלולים ליפול לתוכן.

אתה מאזין להם ומסתבר לך כי את קולם של העובדים השובתים בעצם עוד לא שמעת. הללו, שכל ימות השנה, אמונים על יחסי ציבור — אינם יודעים כיצד להביא את עניינם בצורה ברורה ומשכנעת לידיעת הציבור. בשביתה זו נשמע רק קולם של הפוליטיקאים השוללים, המנכ"ל המאיים והיו"ר שסיים זה מכבר את תפקידו.

השר הסוציאליסט ששבר את השביתה

הטלוויזיה לאחרונה מתדרדרת. רוב הכסף מושקע בקניית תוכניות שהן תת־רמה, במקום לעודד יצירה עצמית, דרמות, כמו: „לחם" בבימויו של רם לוי ואחרות. מהדורת חצות עלובה כל־כך, ללא כתבות. מדוע? מי בכלל יודע כי מזה חודשים מושבתת ניידת השידור עקב סכסוך עם הטכנאים?

מספר צלם־לשעבר בטלוויזיה הישראלית, שכיום עובד באחת התחנות האמריקניות בארץ: „ממש בושה לראות את צוותי הטלוויזיה הישראלית נסחבים עם הציוד הפרימיטיבי, כשהם עדיין מסריטים בפילם, בעוד אנו כבר מזמן עברנו לשיטת ה־E.N.G (וידיאו). בעצם אנחנו עובדים קשה כמוהם, „מכסים", לרוב, אותם אירועים, כשהם מקבלים 1000 ש"ח לחודש, אנחנו — 200 דולר ליום. מזל שברחתי משם בזמן".

היום מיטב האנשים קרובים ליאוש. מודל הקינאה — אלכס גלעדי שעבר ל־N.B.C ויש הטוענים שהוא יושב על שק של מאה אלף דולר לשנה, כולל טיסות חופשיות לאירופה.

הם כועסים על גד יעקובי, שר־התקשורת, שפתח את שירותי הערוץ השני. לטענתו, ביקש שגם הנגב, העמק והגליל ייהנו מן השידורים. אבל „הסוציאליסט הזה שוב שבר שביתה פועלית, וזו לא פעם ראשונה! הוא עשה זאת בשעתו, כאשר הביא לנמל בן־גוריון פקחי אוויר במקום שובתים. ווזהי מפלגת העבודה — שותפתנו למעמד העובדים..."

הם מלאי מרירות. מאוכזבים מאוד מן הקולגות, העיתונאים בעיתונות הכתובה, שלא טרחו להשבית את עיתוניהם אפילו ליום אחד לאות סולידריות עימם. „מה אתה מתפלא, הם אפילו נהנים מן השביתה הזאת. אחד מעורכי העיתונים הגדולים סיפר שתפוצת עיתונו גדלה באופן משמעותי, כולל מודעות ופרסומת. קח את אייבי נתן, שסיפר ב„גלי־צה"ל" שהשביתה הגדילה מאוד את הפרסומות בתכניתו".

עובדי רשות־השידור הם חברים שווי חובות וזכויות באגודת־העיתונאים הארצית, מדוע זו אינה מגינה עליהם? מדוע ההתנכרות? הרי יום אחד הגלגל עלול להתהפך והעיתונות הכתובה תיקלע למצוקה. לאחרונה נבחר שם ועד אגודה חדש, נמרץ, ובנושא זה — שתיקה רועמת.

הם חשים אי־נוחות, כי הציבור הסובל יותר מכל הגימלאים, הקשישים, הבודדים, שעיקר בידורם בא מן הטלוויזיה. כל שהם יכולים לומר הוא בבחינת נחמה פורתא, ששביתתם פחות פוגעת משביתת עובדי הובל, הרופאים, האחיות או חברת־החשמל.

ברשות־השידור מדברים על סגירת הטלוויזיה. קודם לסגור, ואחר־כך להחזיר רק חלק מן העיתונאים על־פי העיקרון של חוזים אישיים. לא נידרש כרגע למשמעות החוזים האישיים. הסכנה האמיתית היא שההחזרה לא תתבצע לפי שיקולים מקצועיים טהורים, אלא לפי שיקולים פוליטיים, לחצים, „קליקות", כאשר אין לשכוח מי ניצב כיום בראש הפירמידה. במקרה של סגירה תיכנס הפוליטיזציה לטלוויזיה ולרדיו בכניסה הראשית, ועצמאותה של רשות־השידור תיעלם! הקבלה לעבודה תהיה לפי מדדים פוליטיים, כאשר הפוליטיקאים, שנציגיהם מושלים בכיפה, יעשו הכל שלא יופיעו עוד על המירקע שידורים מזיקים". בליכוד מעוניינים בכך מאוד. הם רוצים לערוך סדר, מוקדם ככל האפשר, בטרם תיקלע המדינה למערכת בחירות חמה. המערך משום־מה אדיש. במקרה כזה קיימים סיכויים מדאיגים שאנשי מקצוע מעולים, הללו שאינם חושבים בדיוק כמו אורי פורת, או אינם מוכנים להתכופף לתכתיביו הפוליטיים — ימצאו עצמם בחוץ וללא קשר למיומנותם המקצועית.

דיבורים רמים נשמעים על אבטלה סמויה. אורי פורת מדבר על פיטורי 600 עובדים — על־כך מעיר אחד הכתבים: „אם אמנם יש עובדים מובטלים — של מי המחדל? עובדים, כידוע, אינם שוכרים עובדים לעבודה, נכון? זאת עושה ההנהלה. אם צריך לפטר — ארדבא, שייכנסו עם ועד־העובדים למשא ומתן".

כדוגמה לאבטלה סמויה מועלה שמו של אלי ניסן, שעוסק בעבודות פרטיות הקשורות בהקמת הטלוויזיה בכבלים. מדוע מחזיקים אותו? אני שואל. לשם כך יש הנהלה שתסתדר איתו, אם יש אנשים מובטלים או מיותרים, וועד־העובדים כבר הביע את נכונותו לדון בהבראה, בייעול, אבל אם פיטורים — אז גם במגזר המינהלי — גם שם המנגנון מנופח למדי".

כאמור ועד־העובדים מודע לבעיות ויש נכונות מצדו להיכנס למו"מ ולהגיע לפתרון.

סגירת הטלוויזיה פירושה שרק חלק מהכתבים יחזרו לעבודה, ועל־פי חוזים אישיים. הסכנה האמיתית — יוחזרו הללו שאורי פורת רוצה ביקרם...

בשעת כתיבת שורות אלו נראה שהשביתה תימשך ותימשך עוד הרבה קיבוצים, מושבים ועיירות־פיתוח ייהנו מהרצאות מאלפות. עיתונאי רשות־השידור מתהלכים מתוסכלים, פורכים אצבעות מעצבנות, צופים כיצד הם אט־אט מפסידים את המערכה. נראה כי אין לאוצר כל כוונה להשוות את שכרם לזה של חבריהם מן העיתונות הכתובה. אף הכתב בדרום, שפוטר מסיבות פוליטיות מובהקות — דומה שכבר לא יוחזר. אחד הכתבים השובתים אומר ספק אלי ספק אל עצמו, באירוניה מהולה בחמלה עצמית: „השאלה היא, בעצם, אם נחזור על ארבע או על שמונה".

ההיבט הגרעיני של מלחמת יום־כיפור

מאת שלמה אהרונסון

אין ביכולתנו להיכנס בסדרה זו — שהיא תמצית של פרק בספר חדש — לכל לבטיה ומהלכיה של ממשלת ישראל בתקופת הרגיעה הארוכה שקדמה למלחמת יום־הכיפורים. נראה כי לאחר שהפסקת האש של 1970 לאורכה של תעלת־סואץ היתה לעובדה נמשכת, וסאדאת עלה לשלטון אך איים להפר אותה, החל דיין מגבש מעט־מעט נוסחה ישנה־חדשה, או וואריאציה של כמה מעיקרי השקפותיו מזה שנים, שהותאמה למצב החדש שנוצר במזרח־התיכון כדלקמן:

ראשית, ראה דיין תמיד במצרים את האויב הערבי העיקרי — ובחלק מחצי האי סיני, ובעיקר בשארם א־שייך, משום נכס איסטרטגי השולט על זירת הקרב עם אויב עיקרי זה, ביחוד על מבואותיה של תעלת סואץ. השליטה בסיני אף מקנה לישראל נוכחות איסטרטגית בים האדום ובחצי־האי ערב. דיין התנגד לכיבוש איזור התעלה ב־1967, גם משום שהחזקה בשארם א־שייך העניקה, בעיניו, לישראל שליטה על מבוא התעלה (ומוצאה) ממילא, וגם משום שראה בכך התגרות שברית־המועצות, ומצרים עצמה, לא תסבולנה לאורך ימים.

שנית, מאחר שצה"ל כבש בכל זאת את איזור התעלה במלחמת ששת הימים — למרות ששר הביטחון דאז התנגד לכך — נוצרה עובדה בשטח שדיין, ומליאת הממשלה, לא היו מוכנים לנטוש אותה בהיעדר של הסדר עם מצרים ותחת לחץ צבאי מצרי. החמרתה של „מלחמת ההתשה", המו"מ המדיני שהביא להפסקת האש ב־1970, וסכנת חידוש הקרבות אם לא תהיה תזוזה כלשהי ביחסים עם משטרו החדש של אנואר סאדאת, דומה שחברו יחדיו כדי להביא את דיין לגיבוש נוסחה של ויתור על שטחים באיזור התעלה, שאותם לא רצה לכבוש מלכתחילה, ובלבד שמצרים תסכים ל„הסדר חלקי" שיקיים את הפסקת האש. דיין רצה לנתק את קהיר בסופו של דבר ממחויבותה ל„שחרור" כל השטחים שנכבשו ב־1967, ומן החובה הפומבית שנטלה על עצמה לסייע בהשמדתה של ישראל בכלל. ניתן היה אולי להתקדם לעבר, מטרות רחוקות אלו, על־ידי „הסדרים חלקיים" באיזור התעלה תחילה, תוך שילובם של המהלכים המדיניים בדימוי המצרי של עצמה גרעינית ישראלית, ובסיוע צבאי ופוליטי של ארה"ב. נראה כי אחת הדרכים שהיו פתוחות לפני הערבים לצמצום הסכנה הגרעינית שנשקפה להם מישראל, לדעתם — היתה, טיפוח מידה כזו של שיתוף פעולה עם בריה"מ, שיהיה בה כדי לצמצם מאוד את תוקפו של האיום הגרעיני שהם ייחסו לישראל, ולפחות במה שנוגע לשטחים שנכבשו ב־1967. שכן בעניין זה קיימת היתה ועומדת לפי פרסומים שונים, ערבות שנתן כבר הנשיא קנדי לגבולות 1967.

אף הנשיא ניכסון הזהיר את שליטי ערב בפרוץ מלחמת יום־הכיפורים, כפי שציטטנוהו במאמר קודם — לבל „יגעו בגבולות 1967". ערבות אמריקאית זו מיוחסת על־ידי מקורות גלויים שונים* לעצמה הגרעינית שארה"ב עצמה ייחסה לישראל, והיא ניתנה כבר בימי קנדי, כפי שכתב מרדכי גזית בספרו (עמוד 55): „משום שממשלו של קנדי מוכרח היה להעריך שעל ידי מתן ערבות בטחונית לישראל, אפשר יהיה להשפיע עליה בדרך שבה תפתח את כור דימונה". לעניין זה היו הסובייטים צריכים להביא בחשבון עוד, כי ישראל יכלה לאיים על ברית־המועצות גופא בנשק הגרעיני, כפי שטוענים מקורות זרים.** אחד מהם, הצרפתי פייר פיאן, אף יודע לספר כי שמעון פרס יזם את הקמתו של כור דימונה כתשתיתו של „כוח הרתעה" ישראלי בעקבות האיום הגרעיני הסובייטי על ישראל במהלכו של „מבצע סיני".***

הקונצפציה של „מלחמת השמד"

דיין היה מעוניין קודם כל למנוע מצב קיצוני ומסוכן. מבחינה זו היה שבוי, ככל בני דורו — ובהם מתנגדיו הרבים — בקונצפציה של „מלחמת השמד" ערבית, בסיוע אפשרי של ברית־המועצות, שעלולה להתרחש למרות הכל, או להתפתח במהלכה של מתקפה ערבית מוגבלת. שכן גם הסובייטים וגם הערבים נראו לו מועדים למעשים כאלה, ו„שכרון של ניצחון" בצד הערבי, עלול היה להתפתח להסתערות כללית על ישראל, אפילו אם כוונתם המקורית של התוקפים היתה להסתפק במועט.

באשר ל„מלחמות מוגבלות", הרי בימי דיין חשבה מערכת הביטחון קודם כל במושג המעניין של „מחטפים" ערביים. דהיינו — האויב צפוי היה לתפוס שטח מצומצם ולהחזיק בו לזמן־מה, עד שיגורש ממנו. וואריאציה אחרת של „מלחמה מוגבלת" היתה הפגזה ארטילרית נמשכת, מלווה בפעולות קומנדו של האויב, נוסח „מלחמת ההתשה". מוואריאציה זו חשש דיין יותר מכל, והאמין כי צריך יהיה לקדם אותה בתערובת של ויתור על שטח למצרים בקרבת התעלה, יחד עם תמיכה אמריקנית בישראל, והיעדר תמיכה מספקת של הסובייטים בערבים. דיין לא העלה על דעתו וואריאנט נוסף של „מלחמה מוגבלת" — גיוס כל המשאבים הערביים, ויצירת כל הבריתות והקשרים הנחוצים למתקפה כללית ובו־זמנית של כמה וכמה מדינות ערביות בישראל — אולם לא כדי להשמידה, אלא כדי להשיג תוצאות מוגבלות בשטח ותוצאות מדיניות בזירה הבינלאומית. יתר־על־כן, הוא לא העלה על דעתו את האפשרות, כי למתקפה כזו לא יזדקקו הערבים לסיוע סובייטי ישיר, ואף יזדקקו לריב עם מוסקבה, שישחרר אותם מתלות מלאה בה בתקופת ה„רטאנט". לגבי דיין, המפתח לעצמתם הצבאית של הערבים היה במוסקבה, ולא ביכולתם שלהם.

ה„קונצפציה" האמיתית

כאשר הלך ונרקם ה„רטאנט" הסובייטי־אמריקני בשנים 1972־1973, יכול היה דיין להבחין ברוגזם הגובר של הערבים על ברית־המועצות. הם לא הסתירו זאת, וקטעים מן העיתונות הערבית שהבאנו במאמרים קודמים נקראו גם בישראל. מהלכיו של סאדאת באותה עת נראו משונים. תחילה דיבר על „שלום" עם ישראל, ונראה היה כי מן הדין לאותת לו שיש על מה לדבר. בתוך ממשלת ישראל היו הדעות חלוקות בעניינו של ה„הסדר החלקי", שלא נראה תחילה לגולדה מאיר, ליגאל אלון ולישראל גלילי — יועציה הבכירים ואויביו של דיין. אחר־כך פנה סאדאת וכרת חוזה ידידות ושיתוף פעולה עם הסובייטים, ונתן להם בסיסיים בארצו — שנאצר עצמו נמנע מלתת להם בשעתו. כאשר נתרצתה הגב' מאיר למו"מ עקיף על הסדר עם מצרים, העמיד סאדאת דרישות לנסיגה כוללת מכל השטחים שנכבשו ב־1967 ודרש לוח זמנים לאכיפתה. לא היה ברור מה הוא מוכן לתת בתמורה, ועד היכן יראה בפלשתינים לוחמים הראשים לשחרר את שארית ארצם. אחר־כך פנה כליל לעבר הרוסים, אולם בקיץ 1972 סילק את מומחיהם מארצו בפומבי גדול, ויחסיו עמם ירדו לשפל המדרגה. נשיא מצרים נראה כמי שהשליך מידיו את הקלף העיקרי שלו — התמיכה הסובייטית, בלא שביקש תמורה אמריקנית וישראלית תחילה.

בתנאים אלה עשוי היה דיין לחשוב כי לקהיר אין „כיסוי" סובייטי למלחמת השמד בישראל, ולא למלחמה מסוכנת אחרת — העלולה להתפתח לחדירה לעומקה של ישראל, שכן הערבים האמינו עד כה כי קשריהם ההדוקים עם הרוסים הם הקלף העיקרי שלהם מול ישראל גרעינית, בעיניהם. מי יגן עליהם כשנתקוטטו עם מוסקבה, מפני חששם מתגובה גרעינית־ישראלית — אם יסכנו אותה סכנה של ממש? מה יוכלו לעשות בכוחות עצמם? הרי צה"ל היכה אותם לפי חרב ב־1967, כאשר נלחמו לבדם. נותרה הבעיה של „מחטף", ושל חידוש מלחמת ההתשה. שני אלה הטרידו את שר הביטחון, אך לא נראו לו כשאלות של קיום. בכך אימץ דיין „קונצפציה", שאחד ממרכיביה היה האופציה הגרעינית. מרכיב נוסף — וידוע הרבה יותר — הוא אותה שאננות שלקה בה צה"ל כולו מאז ניצחונו המזהיר במלחמת ששת הימים.

משה דיין: „לקאהיר אין 'כיסוי' סובייטי למלחמת שמד בישראל"

ה„רטאנט" נראה היה כמימד נוסף של יציבות בינלאומית, מכיוון ששלל מן הערבים את היכולת הפומבית והגלויה להתחמש בנשק גרעיני משלהם. הוא חייב את מעצמות־העל לשתף פעולה ביניהן כדי למנוע מצב שבו ייאלץ צד שלישי לעשות שימוש בנשק זה, כפי שהטיל על המעצמות חובה להימנע מלאיים בו ומהיגררות למלחמה גרעינית ביניהן בשל סכסוכים איזוריים. הרושם הוא, ששר הביטחון דאז — שדיבר ערב מלחמת יום הכיפורים על כך שלא צפויה מלחמה בעשר השנים הקרובות, לא תפס כי להסדרים שבין המעצמות עלולה להיות תוצאה הפוכה. דהיינו, כי הערבים יכירו בכך שהשמדת ישראל אינה ניתנת לגופה, בשל עמדותיהן של מעצמות־העל, אולם ההסדרים הללו מאפשרים מלחמה מוגבלת, ואם ישראל תאיים במהלכה בנשק הגרעיני שהערבים ייחסו לה, תתערבנה המעצמות כדי למנוע זאת. ההתערבות לא תהיה בהכרח לטובת ישראל, אם הערבים ישכילו לגייס את כוחם, להתאחד ככל הניתן, להאריך את המלחמה ככל האפשר, ולפגוע בישראל פגיעות כאלה שתחייבנה סיוע אמריקאי לישראל כמהלך הקרבות. בתנאים אלה אפשר יהיה לצפות ממדינות הנפט הפרו־מערביות שתפעלנה גם הן, ותטלנה חרם נפט.

הפתעה ושברה

כאשר סילק סאדאת את המומחים הסובייטים ממצרים בשלהי 1972 נראה דיין כמי שחרדותיו ממלחמה במזרח־התיכון נעלמו. הוא חדל ללחוץ בעניינו של ה„הסדר החלקי", הן משום שסאדאת לא היה מוכן להיכנס למו"מ על הסדר כזה, והן משום ששנת בחירות בישראל עמדה בשער. הוא הסכים למינוי של אדם שלא נראה לו — דוד אלעזר, לרמטכ"ל, משום שאויביו — אלון וגלילי, היו חזקים מספיק להעביר את המינוי, והוא לא יכול היה להיקלע לריב עמם בסוגיה זו. מצידו אישר דיין שינויים פרסונליים בצמרת הפיקוד הבכיר, במגמה ל„הצעיר" אותו, לנוכח תקופת הרגיעה הארוכה שחווה, אחרי סילוקם של הרוסים ממצרים. שר הביטחון ביקש לשמור בכל מחיר על השקט בחזיתות, גם משום שהניח כי המו"מ המדיני לא יתחדש לפני הבחירות בישראל, וכי לאויב אין מה לצפות ממנה עד להכרעה בקלפי. יתר פרטי ההתקפה הערבית באוקטובר 1973 ידועים, ואין טעם לשוב אליהם. אולם כאשר פרצה המלחמה, נוצר רושם בציבור כי המדובר במלחמת השמד — שיכלה להביא את הצבאות הערביים אל ליבה של ישראל. לאמיתו של דבר פעל הדימוי הגרעיני שהערבים ייחסו לישראל למניעת אפשרות זו מלכתחילה. מה שלא פעל כלל, הוא האמונה כי אוגדה ישראלית אחת — אם תיערך כראוי — „תזרוק" את הצבא המצרי מעבר לתעלה, אם ינסה פה ושם לחצות אותה, בסיועו של חיל־האוויר. כי מטוסי החיל יוכלו להנחית „מכה מונעת" על הסורים, למרות שהללו השתמשו בציוד חדיש שחיל האוויר התקשה לפגוע בו שבועות רצופים לאחר מכן, שלא לדבר על בוקר יום־הכיפורים. כי שלוש אוגדות — אחרי גיוס המילואים — אם תנוהלנה כראוי, יחצו בצבאות האוייב בסיני כסכין בחמאה.

ספקות והחלטות

נראה כי בימים הראשונים למלחמה לא היה ברור לדיין, אם מדובר כאן באפשרות היחידה שדווקא עליה לא חשב, והיא מלחמה כללית ערבית לשם השגת מטרות מוגבלות. נראה שהתלבט, אם מתקפה זו, שהצליחה מעל לכל המשוער, לא תתגלגל בכל זאת למלחמת השמד, או לחדירה לעומקה של ישראל. בדרום לא היה מורגש מכך, ונטה להסכים — אחרי ההלם הראשוני — למתקפת־נגד ישראלית שתשים קץ להישגים הערביים, ותמנע מלחמת שחיקה נמשכת שהללו יוכלו להרשות לעצמם, וישראל לא. ברמת הגולן נראו הדברים אחרת. שכן לראשונה מאז הוקם, פוצל צה"ל לשתי חזיתות נפרדות ונלחם בהן כלא שיכול היה לנצל את יתרונו בקווי תחבורה פנימיים, ולרכז את הכוח הנדרש בכל חזית לחוד, כדי להכות את אויביו בזה אחרי זה. הסורים ריתקו כוח ישראלי גדול לחזיתם, ובכללו את אוגדת מוסה פלד, שהיתה רזרבה מטכ"לית. אילו פרצו הסורים את חזיתה של חטיבה 7 ב־8 באוקטובר היה קשה מאד לבלום אותם. יתר־על־כן — הסורים הרשו לעצמם לירות טילי „פרוג" קצרי טווח לעומקה של ישראל — דהיינו, לעבר שדה התעופה ברמת־דוד. המצרים לא עשו שימוש כזה בטילי „סקאד", שכבר עמדו לרשותם, אלא ירו טיל תת־קולי מיושן אחר מדגם „קלט" לכיוון הכללי של תל־אביב. טיל זה יורט על־ידי חיל האוויר, אך עשה את שלו — הוא שימש כאיתות, כי בידי המצרים תשובות שונות למתקפה אווירית ישראלית בעומק מצרים. שני הצדדים נמנעו, אפוא, מלהפציץ ערים ולפגוע באזרחים, ובמובן זה הקפידו על „מוגבלותה" של המלחמה מלכתחילה. באשר לסוריה, לא היה ברור למה היא חותרת, ולא היה ברור אם ניתן לעצור אותה — וכי יותכן שאם לא תיעצר, תיהפך מתקפתה לאסון מחמיר והולך. בנסיבות אלה, כפי שדיווח „טיים מגאזין", הורתה גולדה מאיר לדיין לחמש טילים ישראליים בראשי־חץ גרעיניים.

*) MORDECHAI GAZIT: PRESIDENT KENNEDY'S POLICY TOWARD THE ARAB STATES AND ISRAEL, 1983, TEL-AVIV UNIVERSTY,P. 55.

**) A. HASELKORN: ISRAEL: FROM AN OPTION TO A BOMD IN THE BASEMENT?, IN NOCLEAR PROCIFERATION: PHASE 2, LAWRENCE, KANSAS, UNIVERSITY OF KANSAS PRESS,1945, PP. 149-182.

***) PIERAE PE'AN: LES DEUX BOMBES, PARIS, ARTHE'ME FAYARD, 1982, P.60

רשימה חמישית

מילים טובות...

כל עיתון המכבד את עצמו מקיים מדור בעל שם כלשהו המטפל בסופו של דבר באותו דבר: מלה רעה. בנוסף למדורים הקטנים המזרעלים האלה, אין עמוד בעיתון בו לא נתקלים ברצח, הריגה, אונס, אלימות, במיוחד במוסדות ילדים, כורסה מתמוטטת, התאבדויות, שביתות, עיצומים בבתי־חולים, נוה לא!

אני רוצה היום למסור לכם, קוראים יקרים, „מילים טובות" ולא תאמינו, אך יש ויש דברים יפים כמו למשל...

לילדים כמו לגדולים

חוה יוסף

אופנה

היה כתוב בעיתון, הפעם ב„הארץ" שבנים יותר אינטליגנטים מבנות. בדרך כלל אני מאוד ספקנית לגבי סטטיסטיקות, במיוחד כשהמחקר נערך באוכלוסיה מצומצמת, הרי אי־אפשר לערוך מחקר באוכלוסיה גדולה. אבל לפעמים אני קצת מתפלאה, איך דווקא במקצועות שהיו תמיד כמעט רק בידי נשים, הגברים עושים חייל, כגון: טבחות ואופנה. הטובים והגדולים, ובעלי שם עולמי, הם דווקא הגברים.

אני במיוחד אוהבת את גישת הגברים בכל מה ששייך לאופנת ילדים, כי יש להם חוש הומור והם לא כל כך מתאמצים ליצור את המראה הילדותי, כמו שרוב האמהות אוהבות. כשאני רואה דגמים כמו אלה של צביקה בר שעיצב את דגמי הילדים לעונת 88/87 אני ממש מתמוגגת. תראו בעצמכם. אילו הורידו הטופרים את המחירים, הרבה יותר ילדים היו יכולים ליהנות מן היופי שלהם.

לַבְּנָה תוצרת בית

יד לפה

חנה הזמינה אותנו למסיבה בדירתה. בין יתר המעדנים הגישה לנו לַבְּנָה. כזאת עוד לא טעמתי כששאלתי איפה קנתה אותה היא הרימה את הגבות ואני הבנתי שפגעתי בכבוד המארחת, שבוודאי הכינה את הלבנה במו ידיה. חנה שמחה כשנעמי מסרה לי את המתכון, והנה הוא:

מכסים מסננת במטלית נקייה או בשקית־פילטר של קפה. מערבבים שני גביעים של יוגורט טבעי בחצי כפית מלח אל תוך המסננת, מעמידים במקרר לכמה שעות. הנוזלים יורדים, ומה שנשאר זוהי הלבנה.

מעבירים לקערה, מוסיפים שמן זית, מחממים כמה פיתות וצ'יקצ'אק... גומרים את הכל.

כולם למען כולם

מאחורי הקלעים

אין לנו טלוויזיה ואין „קול ישראל" אבל יש מאחורי כל זה אנשים. אנשים טובים האוהבים את מקצועם. זה אמנם נראה מאוד זוהר להיות קריין, או בדרן, או קראיין, מעל המסך הקטן או מעל גלי האתר, אבל האנשים האלה עובדים קשה מאוד וכשיש להם „פאשלה" הם מעוצבנים ומצטערים מאוד על כך, ומנסים לתקן.

עכשיו הם מובטלים, וכנראה שגם לא יקבלו משכורת עד שלא יימצא הסדר, לכן הם הקימו מטה שמארגן להם הופעות בקיבוצים, בתי קפה, מועדוני־לילה ומועדוני קשישים. הם מופיעים בתשלום וההכנסה הולכת לקופה של השובתים. מה שמעניין בסידור הזה הוא שדווקא רבים מאלה שמופיעים, לא כל כך זקוקים לכסף, כי הם היו יכולים בקלות לקבל הזמנות ל„הלטורות" שונות, כמו ערב ראיונות או הופעה אחרת, ודווקא הם מופיעים ללא תשלום אישי כשכל ההכנסות קודש לקופת השובתים.

קולה של אמא

אין שידורים, לא ברשת א', לא ברשת ב' ואפילו לא ברשת ג'. רק גלי צה"ל. שיהיו לנו בריאים, הצעירים האלה שמתוך רצון טוב מיטיבים איתנו, מבדחים אותנו, משדרים שירים יפים ומוסיקה, והכל, מבלי להיכנס לתחום של חבריהם השובתים.

גלי צה"ל הוא מוסד, הוא מושג, הוא היה וגם יהיה, ודווקא בגלל השביתה של „קול ישראל" אנו שומעים ומאזינים להם יותר מהרגיל.

ביום שישי, בשעה 11 לפני הצהריים, כמו נשים רבות, עמדתי במטבח ובישלתי. ברקע נשמע קולו של אלכס אנסקי בתכנית „קולה של אמא", ד"ש לחיילי וחיילות צה"ל. לא פעם שמעתי ביקורת על התוכנית, שהיא קיטש, שמאלץ, ועוד כהנה וכהנה. אני מציעה לכל בעלי הביקורת הקטלנית שישבו פעם בשקט ויקשיבו לה. אלכס אנסקי פונה לקבוצה מסוימת ביישוב, לאו דווקא לבעלי רכב פרטי שיכולים למלא אותו בכל טוב ולהגיע אל הבן החייל או הבת החיילת בשבתות עם מטעמי המטבח ישר לבסיס. מעטות התוכניות ב„קול ישראל" וגם בגל"צ המיועדות לכל האוכלוסיה ודווקא אלה שלא מקשיבים להרצאות, דיונים, ופירושים למיניהם, וזקוקים לקשר עם התקשורת האלקטרונית.

אנסקי יודע איך לעודד את האמהות לאמר מה מציק להן, ממה הן פוחדות ומה היו רוצות לילדיהן, המשרתים בצה"ל. האמהות שאלכס פונה אליהן, מרגישות לרגע שהן שייכות למשפחה הגדולה של צה"ל. הן מברכות את אנסקי ומודות ושוב מודות לו על האפשרות למסור ד"ש ושיר לייקיריהן ומקוות שלא יפסיקו את התוכנית קולה של אמא.

תפקידיו של ראש העיר

אם יש תכנית (על הנייר) מצוינת, זאת התכנית של „המוקד שליד עיריית תל־אביב". הרעיון הוא, שברגע של אסון, מצוקה או כל סיבה אחרת, אפשר להתקשר אל המוקד הזה ובהקדם מגיע איש, או צוות מקצועי, כדי לעזור, לתקן או להציל. מדובר על פיצוץ בצינור מים, עץ שהתמוטט, בור ביוב שעולה מעל גדותיו או אפילו החתול שהתפגר והריח מציק לדיירי השכונה.

הבעיה היא שקשה מאוד להגיע אל המוקד הזה, כי כל הזמן הטלפון שם תפוס, ואם כבר מקבלים את המספר לא מקבלים... לא תמיד... את העזרה הנחוצה.

אני, במקרה, בעלת ניסיון מר. אבל... לפני כמה ימים, בערב גשום וסוער התקשרה ידידה שלי למוקד כי הביוב בבית הוריה הקשישים נסתם, ומי הביוב עלו לדירתם וזה היה נורא. הגברת במוקד אמרה, שזה יום שישי, ולילה, ועוד כמה תירוצים, והיא אמרה: תתקשרי מחר שוב ובטח יבואו לעצור את השיטפון הנורא.

ידידתי הייתה המומה ואמרה לגברת מעבר לקו: „בשביל מה יש מוקד? הרי רק בגלל מצבים כאלה לשעות מצוקה!", אך דבר לא עזר לה, ואז... היא התקשרה לביתו של ראש העיר, מר להט. למרות שהיה יום שישי בערב, למרות שהיה מאוחר, הוא ניגש לטלפון שמע את התלונה ואמר, תני לי את מספר הטלפון שלך, והאחראי יתקשר אלייך ואני בעצמי אחראי שהורייך יוכלו לישון בשקט ובלי מי ביוב בדירתם.

ובאמת, עד 2 בלילה עבדו ותיקנו, וכשידידתי שאלה את ראש העיר איך להודות לו הוא ענה: „זה תפקידי, בשביל זה נבחרתי להיות ראש עיר."

ושוב — הגב!

כתוברת „בטיחות" מצאתי תצלומים המצביעים על האפשרות לשחרר כאבי גב הנגרמים מישיבה ממושכת. הפיזיותרפיסט משטוקהולם, ריטבה קוקונן כותב שכמעט כל עובד שלישי מתלונן על כאבי גב באיזור האגן, הנובע בעיקר מישיבה ממושכת באותה תנוחה לפני המסוף של המערכת לעיבוד נתונים.

הנה כמה עצות איך לשחרר שרירים ולהפעיל את מחזור הדם, וכל זה מבלי לקום מן הכיסא או מבלי לצאת מחדר העבודה:

- כאשר הגב מתעייף, דוחפים אותו בכוח כנגד משענת הכיסא למשך 15 שניות.
- מפעילים לחץ על העכוז, מתכופפים קדימה רחוק ככל האפשר בין הרגליים, ומתיישבים לאט חזרה.
- תרגיל טוב לשרירי הגב והבטן: נשענים על הקיר כשהרגליים ניצבות במרחק־מה קדימה: דוחפים ומצמידים את אגן הירכיים אל הקיר, תוך כדי כיווץ שרירי הבטן.

היתכן הומניזם על הכוכב הזה?

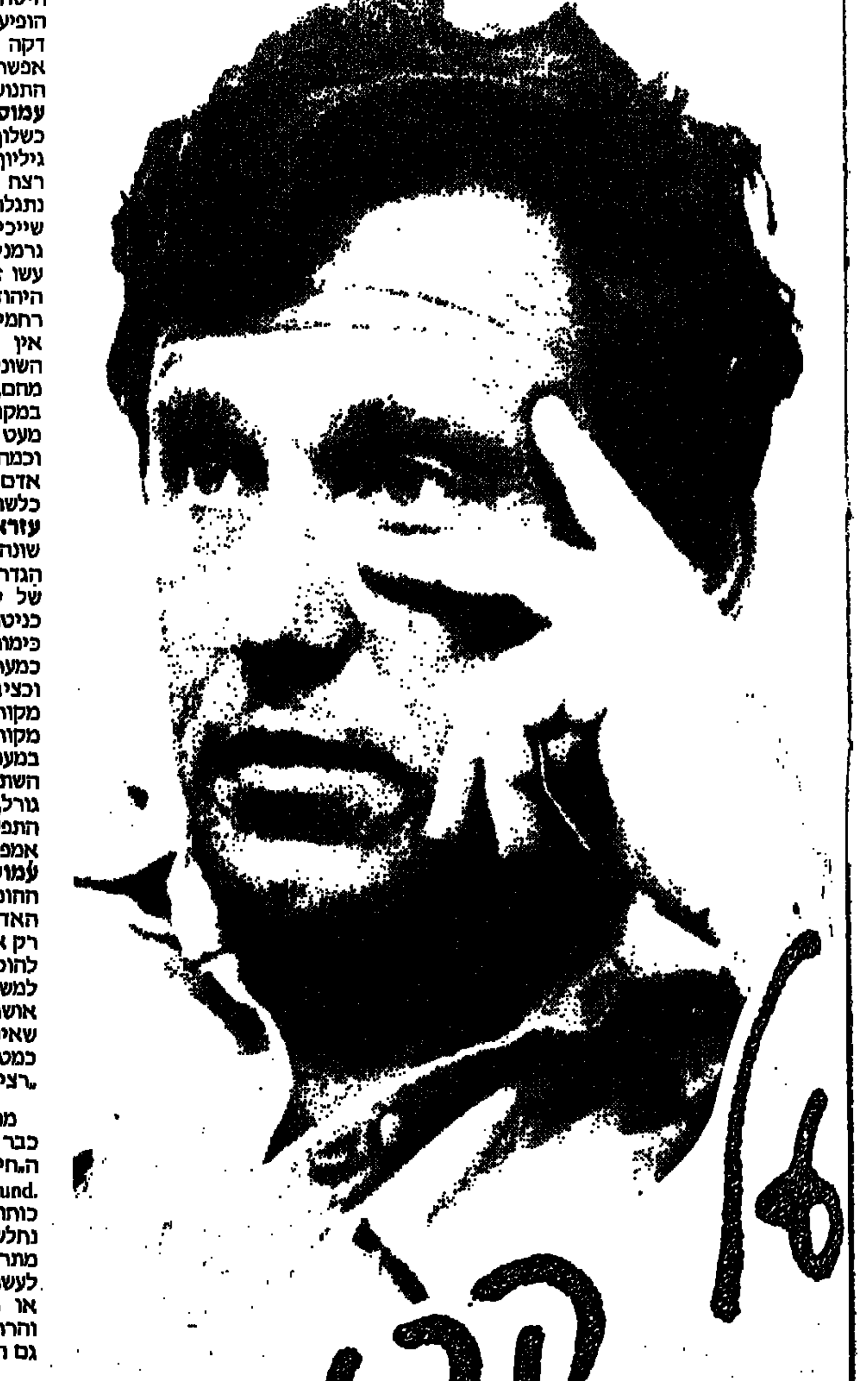

„אני אומר שהלאומיות היא קללת האנושות, ואני חושב שהגזענות היא אכן צורה קיצונית של לאומיות. כל זמן שכמעט כל בני האדם מתקיימים במסגרות לאומיות – המסגרת הלאומית האפשרית בשבילי היא יהודית־ישראלית. אם תרצה זוהי הציונות שלי בקליפת אגוז". – דברי עמוס עוז. ראיון

שוחחו: עזרא אוריון ודני רבינוביץ

רציתי למקד את השיחה הזאת לאורך קו רעידות האדמה שבין היהדות להומאניזם. „בשיחתך בעפרה ב„פה ושם" אתה אומר: „... הפגישה של יהודים כמוני עם ההומאניזם המערבי... היא לנו פגישה גורלית, מחוקקת... מן ה„שידוך" הזה שבין מורשת יהודית לבין החוויה ההומאניסטית האירופית אין ברעתנו להיפרד לטובת איזו שיבה „צרופה" אל המקורות... ואם תכפו עלינו מאבק, יהיה זה מאבק לדורות... לא נסכים לעמוד מול הכרת הבחירה בין יהדותנו לבין ההומאניזם... שילוב זהותי היהודית עם זהותי ההומאניסטית הוא כבר ה„ייהרג ובל יעבור" שלי...". כמה עמודים קודם לכן באותה שיחה אפיינת את הלאומיות כ„קללת האנושות".

האם תוכל להאיר לעומק את ההתייחסות הזאת?

עמוס: סימון וייל אמרה פעם שהלאומיות היא צורה של גזענות; כל לאומיות. מה שאמרתי עכשיו בשמה זה משפט נפיץ בישראל בזמן הזה, בארץ הזאת, אבל יש בו אמת. כל לאומיות מבוססת על תפישת עולם של „אנחנו והם". „אנחנו" הבאים ממאגר אתני מסוים. „הם" – שאינם באים ממנו. זה מכתיב סולידריות – עם אנשים שאני שולל וסולידריות – נגד אנשים שאני מסוגל בהחלט לחייב מתוכם את אלה שאכיר כקרובים לי ברוחם ובערכיהם. זה אומר שמנוול יהודי, או אידיוט יהודי, או פאנאט יהודי, צריך שיהיה קרוב לי יותר מאשר צרפתי או אמריקאית שהם אחים לי ברוחם, ברגש, בדעות, באמונות. זאת – בגלל הכללה השייכת לקודים שבטיים, קמאיים.

אני אומר שהלאומיות היא קללת האנושות, ואני חושב שהגזענות היא אכן צורה קיצונית של לאומיות. צורה פרימיטיבית שלה. לזה אני רוצה להוסיף שאין לי פטנט לביטולה של הלאומיות. כל זמן שכמעט כל בני האדם מתקיימים במסגרות לאומיות, אני מכיר בצורך שלי להתקיים במסגרת לאומית והמסגרת הלאומית האפשרית בשבילי היא יהודית־ישראלית.

אם תרצה, זוהי הציונות שלי בקליפת אגוז. שאתלהב מלאומיותי? שאראה בה מקור של התעלות? לעולם לא.

עזרא: אני רוצה ללחוץ עליך. לדבריך הציונות ניתנת לזיהוי על הספקטרום של תנועות לאומיות, מכאן שלפי תפישתך גם היא גזענות.

עמוס: גם היא. כל התנועות הלאומיות הן סוג מסוים של גזענות, אך השאלה כאן היא כפולה: אחת – מיהו המדבר? מיהו הקם ומוקיע את הציונות ככזו? האו"ם קבע שהיא כזאת. מאה חמישים ושבעה נציגים של מדינות שברובן הלאומיות היא ברוטאלית ואטומה לאין ערוך מכפי שהיא אצלנו. ראו מי מדבר?! שהרי איננו מדברים על טוב מול רע, על שחור מול לבן, אלא על סולמות של גווני אפור. והשאלה השנייה כאן היא – ציונות של מי? הציונות היא שם משפחה, לא שם פרטי.

עזרא: האם היית מוכן להסכים שהציונות עצמה היא סולם של אפורים, שבקצה אחד שלו היא גזענית, ובקצהו השני היא הומאניסטית?

עמוס: כן. קצוות אלה שואפים כל אחד להתגשמות אחרת: האחד להשתלטות מוחלטת של מה שאני רואה כגזענות יהודית; והשני: להיווצרות הוויה צרופה של הומאניזם. רובנו נמצא איפשהו באמצע. הייתי מעדיף עולם שאין בו לאומיות, אלא כמה עשרות ציביליזציות המתפתחות כל אחת על־פי הריתמוס הפנימי שלה, תוך הפריה הדדית, קשורות כל אחת לאדמתה, ללשונה, לתרבותה – בלי סמל ובלי דגל ובלי דרכון ובלי כלי־נשק. אבל לא אסכים שישראל תהיה היחידה, או הראשונה ואפילו לא השנייה, שתוותר על „כלי־הממלכה", מפני שבלעדיהם עצם קיומנו בסכנה.

עזרא: תן לי להסיט את השיחה לעבר התפישה ההיסטורית שלנו את עצמנו. אליאס קנטי כותב כי ... הדרך הטובה ביותר להבחין בין ציביליזציות היא על־פי ארגון הזמן שלהן... על־פי כושרן המתמשך לארגן את מסורותיהן. ציביליזציה באה אל־קיצה, כאשר היא חדלה להתייחס ברצינות לכרונולוגיה שלה..." האם מן ההיסטוריה של מין האדם הזה לא מתחייבת מסקנה אנטי־הומאניסטית? נחום אריאלי כותב בספרו: „... לא החיה שבאדם חוללה את השואה, אלא האדם שבאדם...", ובשיחה שלך עם צ. ב„פה ושם" הוא אומר „לא על הכוכב הזה..." – האם ייתכן הומאניזם על פני הכוכב הזה?

להיות הומאניסט זה להיות מסוגל להשוות ולדרג

עמוס: צריך להבהיר כמה מושגים. ונתחיל במילה „שואה". לא היתה בשנות ה־40 באירופה שואה. שואה היתה הלילה בניו־זילנד: אירעה שם רעידת אדמה עזה, בדרגה גבוהה בסולם ריכטר, ואנשים ניספו. שואה אירעה בפומפי. שואות אירעו בשטפונות ובשריפות ובמגיפות. כשאנשים הורגים אנשים חסרי מגן – זה רצח, לא שואה, וברבים – זהו רצח המוני, או רצח־עמים. המלה „שואה" מקנה לרצח עם, או עמים, משמעות שמעבר לאדם ולאחריותו. כך רצו ורוצים הנאצים שנתפוש אותם: כאיתן טבע, כתופעה שמעבר לטוב ולרוע", שמעבר למוסר. ואני מסכים עם אריאלי במלוא המשמעות של מיליו. הם היו בני־אדם. ומה שעשו היה מעשה אנושי, הממוקם מהותית על־פני סולם המעשים האנושי.

ועכשיו הגיע הזמן להוציא משדה הדיון את „החיה", את בעלי החיים; אנחנו אומרים „החיה שבאדם", „חייתי", „חייתו־אדם", „פריצי חיות"... שום דבר שעושה אדם אינו חייתי ומה שעושה חיה – איננו אנושי.

„חייתי" אינה מלת גנאי בעיני, כשם ש„אנושי" אינה מלת שבח. הנאצים לא היו חיות. בעלי־חיים מעולם לא השמידו מיליונים מבני־מינם מסיבות אידיאולוגיות. ההשוואה השוחקה הזאת מוציאה שם רע לחיות־הטרף. אני אומר, שכל מה שנכלל בהיסטוריה – נכלל ברפרטואר האנושי. ואם עשו זאת אנשים – עלולים אנשים לעשות זאת שוב.

אכן, קיים עכשיו זרם היסטוריוסופי המבקש להוציא את הנאצים אל מחוץ לגדר „האנושי". לעומתו טוענת אסכולה, גרמנית בעיקר, שגרמניה הנאצית לא היתה גרועה בהרבה מרוסיה הסטאלינית. רוסיה היא שהקימה ראשונה מחנות ריכוז; ורוסיה איננה גרועה בהרבה מארצות־הברית, שמעשיה בוייטנאם ובניקרגואה ידועים. לפי אסכולה זו „כולם שווים"... גם מה שעשתה ישראל בסאברה ושאתילה או מה שישראל מעוללת ביהודה ושומרון שייך ל„כולם שווים" הזה.

אתה שואל אותי אם יש שחר להומאניזם? – לדעתי כן. אך בתנאי אחד": שלא נתיימר להיות „בני־אור", לאמור – או שאני מצמיח זוג כנפיים צחורות ומתגשם כאן כמלאך, או שאינני יכול להיות מלאך – ועל כן אטרוף כמו כולם.

האנושי שבאנושי הוא היכולת האינטלקטואלית והרגשית לדרג דירוג מוסרי. יש מציק לזולתו, והוא רע, יש רוצח נפש והוא רע יותר, ויש רוצח רבבות והוא רע עוד יותר. מי שאינו מוכן לדרג אותם דומה לרופא שאינו מוכן לדרג חומרה של מחלות. על העדפה, כל בחירה במשהו – היא תוצאה של דירוג על־פני סולם כלשהו. אתה חי בספרה של דירוגים יחסיים, השוואתיים. אולי להיות הומאניסט זה להיות מסוגל להשוות ולדרג, את מעשיך ואת מעשיהם של אחרים. לא שיפוט של „או־או", אלא העדפה מתמדת: סטאלין פחות רע מהיטלר, ערפאת פחות רע מסטאלין, בגין יותר טוב מאסד, פרס פחות רע משרון, וככל שהדירוג שלך רגיש יותר, משתפר הסיכוי שלך לזהות יסודות הומאניים בהיסטוריה. בתנאי, שלא נזהה הומאניזם עם טוהר, ולא נחפש משהו שכולו זך, כולו טהור, כולו מלאכי. אויבי ההומאניזם, היו רוצים שנציג את עצמנו כמלאכים. אז יכול היריב להפשיל את הכנף שלך ולהכריז שגילה שם פי־טבעת. „אינך טהור! אל תתיימר! רד אלי! אתה מזוהם כמוני!" את ה„או־או" הזה לא קיבלתי ולא אקבל.

עזרא: כשמדברים על „היסטוריה" מדברים על גיליון התנהגות, או על תסריט התנהגות, של משפחת העמים; על אותו שיקול של מוטיבציות קולקטיביות, פיתוליו, ערוץ תזרימה לו. השיקול הזה הוא ביטוי בן אלפי שנים של משפחת עמים אכזרית, אלימה, כוחנית, שעד היום מהווה הקהילה ההומאניסטית מיעוט זעיר בתוכה. הישרדותן של גישות דמוקרטיות אלו מותנה בכושרן הכוחני. להיות מה שהגדרת פעם, „חנוני טנקים ענקיים". רק בחיפוי חיל־אוויר קטלני יכול להתקיים כאן ציבור הומאניסטי כלשהו. זהו הומאניזם חמוש מכף־רגל ועד ראש. האם לכך אתה מתכוון?

גיליון ההתנהגות של כל עם

עמוס: אין גיליון התנהגות של „משפחת העמים" הזאת. יש גיליונות התנהגות של עמים שונים זה מזה. נכון שאין עם שכאשר היה לו כוח, לא השתמש בו כך או אחרת, אבל השוני הוא במידת השימוש בכוח ובאופן השימוש בו. אין גיליון התנהגות זהה לעם הגרמני ולעם השוויצרי. אין גיליון התנהגות זהה לנאצים ולאלה שבאו מעבר לאוקיינוס כדי להביס אותם, ולהציל את אירופה מעריצות, (לא רק לשם־כך, אך במידה מכרעת לשם־כך).

כך שיש דרגות שונות של אלימות. אינני מוכן לקבל את המושג „אלימות" במשמעות של רע מוחלט. מי שמכליל את כל ההיסטוריה במושג אחד של רוע אלים – משמיט את הקרקע מתחת לסיכוי ההומאניסטי, ונותן הכשר למשמידי עמים.

ב־27, אולי 29 מדינות, יש כיום חופש יחסי: בהן מסוגל הציבור לשלוח, על־ידי בחירות, את הממשלה שלו לעזאזל. מסוגל לנוע על־פני הארץ, להתבטא ולהתאגד בחופש יחסי. ישראל נכללת באותה קבוצה מדינות. לא בדירוג גבוה במיוחד, ועלולה אף לנשור אל מחוצה לקבוצה זו. לא שאני חושב שארצות־הברית, או שוודיה, או אנגליה, הן גני־עדן עלי אדמות, ולא שאני רואה את עמיהן כצדיקים גמורים, או את משטריהן כשלימות שכולן תכלת. אינני חי בעולם המקוטב בין טלית שכולה תכלת לבין בית מטבחיים. ישנו ספקטרום מוסרי. ואכן, אין מדינה דמוקרטית המתקיימת ללא חיל־אוויר, חיל שריון, או גם הגנה גרעינית. זוהי קללת הלאומיות...

אומר לך במילין של לוי אשכול המנוח: „יש רק דבר אחד מתועב יותר מאלימות והוא – כניעה לאלימות". זה מקובל עלי. אינני פציפיסט, אני מוכן להרוג, ולהצדיק הרג, לא כדי שהדגל שלי יתנוסס מעל איזה מקום קדוש, אלא אם אותקף וקיומי או חירותי יהיו בסכנה. אם מנסה, או ינסה משהו לקחת את חיי, את חיי היקרים לי, או את חירותנו, אני מוכן, כדי למנוע זאת, להרוג וליהרג.

יש מעשים שאני מוכן למות כדי לא לעשותם.

כך שאתה לא משוחח פה עם פציפיסט האומר „עצרו את העולם המרושע הזה, אני יורד...", אתה מדבר עם אדם המדרג על סקלה אנושית את תופעות ההווה וההיסטוריה, של יחיד ושל ציבור. זה רע יותר וזה רע פחות. אני בוחר ברע פחות. מהו ההומאניזם? זוהי תפישה רציונלית, לא „צדיקית", של סולם ערכים שאותו אתה שואף להגשים במציאות שלא נעניית לו.

דני: דומה שאפשר לעשות סיכום־ביניים אנטומי־אבולוציוני של מין האדם, ולומר שכמה פיתוחים סייעו לנו יותר וכמה פיתוחים עזרו לנו פחות. סייעו לנו פיתוח המוח, ההליכה הזקופה, ביות האש, המהפכה החקלאית וכו'. אם הייתי מבקש ממך לנסח סיכום־ביניים ערכי־מוסרי של אבולוציית האדם, האם מסייע לנו ההומאניזם?

עמוס: בוא נתפרס לאחור במימד הזמן. כמה שנים קיימים החיים על־פני הכוכב הזה? בוא נתחיל בחד־תאיים...

דני: כמיליארד שנים.

עמוס: וכמה מזה קיים האדם כאדם?

דני: כ„הומו סאפיינס" כ־40,000 שנה.

עמוס: והתרבות, הציביליזציות, הן בנות כמה אלפי שנים והמחשבה ההומאניסטית, במובן של תפיסת אדם כערך, כמטרה ולא כאמצעי, היא אולי בת אלפיים שנה ואולי רק בת מאתיים שנה. במשך כל הזמן הקצר הזה, תפישה זו היא רק נחלת מיעוט. אי־אפשר לעשות עדיין סיכום־ביניים של ההומאניזם. אין עדיין מספיק חומר ראיות. אם נשווה את קיום החיים של כדור הארץ לשנה אחת, תופיע האנושות בערך ב־28 לדצמבר, בצורותיה השעירות ביותר, הציביליזציות תתחילו ב־31 לדצמבר בשעה 20.00 וההומאניזם הופיע לפני חמש דקות בערך.

כבר כאן צריך להבחין בין הומאניזם נאיבי להומאניזם ספקני. הראשון ציפה שברגע שהאדם יהיה מודע לעצמו, ינסח את עדיין וישתחרר מכבליו – **ישתנה טבעו.** הומאניזם זה נכשל כשלון מוחץ. עם כל ילד חדש שבא לעולם, מתחיל מחדש המאבק לרסן את טבע האדם, ומאבק זה נמצא הרי רק בראשיתו. אלה שקיוו שתתרחש **מוטציה מוסרית**, מוסרית ודאי שהתבדו. לעומתם טוען ההומאניזם הספקני שבתנאים מסוימים, באקלים מסוים, ניתן להגיע למיתון, או לחיסון כלשהם, של היסודות הרצחניים שבאנושי. ההומאניזם זה הופיע כאן לפני 6־7 דורות לכל היותר... לפני דקה אחת בשעון שלנו... את דרכו הקצרה אפשר לאפיין בביטוי של בובר על דרכה של התנועה הקיבוצית: „אי־כשלון למופת".

עמוס: ואני מוחק את „למופת". דיינו באי־כשלון. וכאן אני מתקשר שוב להיבט של גיליון ההתנהגות. יכול מישהו לטעון, אחרי רצח יהדות אירופה, שהאנושות כולה נתגלתה במלוא תיעובה. לא אמת. לאנושות שייכים גם אותם מיליונים שהביסו את גרמניה. לא צה"ל עשה זאת. „הגויים" – הם עשו זאת. והם שאיפשרו את הקמת מדינת היהודים כאן. אל לנו להתמכר לאורגיות של רחמים עצמיים. לא כל העולם נגדנו. ואכן, אין גבול למורכבות הזאת ולהיבטים השונים על האדם, שהתבונה היא רק אחד מהם, וההומאניזם הוא רק אחד מהם. במקום להתפלץ ממה שלא הושג, אולי נוכל מעט להשתאות למה שהושג. ישנן כמה וכמה פינות בעולם הזה, שבהן קודשים חיי אדם גם לאחר שחדל להביא „תועלת" כלשהי.

עזרא: תן לי לשלב כאן אופן הסתכלות שונה באותו צילום רנטגן של טבע האדם. הגדרת קודם הומאניזם כתפישה רציונלית של סולם ערכים. אני מזהה את הרציו כניטרלי. רציונליות היא כושר למיון, סיווג, פימות וארגון של אינפורמציות, בנייתן כמערכות וכו'. אנחנו נעזרים, כיחידים וכציבור, בשירותי־רציו. לא הרציו הוא מקור הערכים, ולא הוא מקור ההומאניזם. מקור זה נמצא עמוק יותר, וניתן לזהותו רק במעורפל. זהו כעין רגש־מעמקים קיומי של השתייכות למשפחת האדם, של שותפות גורל, של אחוות נידונים להכחדה, מעין התפשטות של האני אל הנהר האנושי, מין אמפתיה. סוג של סולידריות.

עמוס: אני מקבל חלק גדול של ההיבט הזה. ההומאניזם עומד על אקסיומה של ערך האדם: „האדם הוא גם מטרה לעצמה ולא רק אמצעי" (קנט). שום אקסיומה אי־אפשר להוכיח. „מגילת זכויות האדם" של ארה"ב, למשל, קובעת שחיי אדם וזכותו להיאבק על אושרו, הינם נתון וזכות אוניברסליים, שאינם ניתנים לשלילה. האדם נתפש כמטרה ולא כאמצעי. כל אלה, אכן, אינם „רציונליים".

מוסר של אהבה ושל רחמים ניתן לזהות כבר ביהדות ובנצרות הקדומה, אבל צדקו ה„חיפושיות" שאמרו:

There is not enough love to go around.

כוחו של רגש זה מוגבל. רגש הסולידריות נחלש והולך במעגלים קונצנטריים מתרחקים. אם אנחנו מוכנים וצריכים לעשות משהו לגבי סבל הרחוקים, אסירים או רעבים, על־פני כדור־הארץ, האהבה והרחמים לא יספיקו. התבונה צריכה לפעול גם היא.

הקשר בין רציונליזם להומניזם

התבונה לימדה אותנו שאנחנו לבד בעולם, במובן של עולם ריק מהשגחה. לא הרגשות לימדו אותנו זאת. אין מי שיושיט לנו יד תומכת להרים אותנו אם נתמוטט. היא לימדה אותנו שאין חיים מעבר לחיים האלה. משתי ההודאות האלה אנחנו מנסים רגשית, לברוח. מנסים רגשית להכחיש. ומכאן, מהכרה תבונית זו, באה הכרת האחריות המשותפת זה לזה, אלה לאלה. כמו שכתב **ג'ון דאן**: „שום איש איננו אי, כולנו חלק מיבשת..." זהו בעיני הקשר.

מי שמאמין שישנה תבונה עילאית המשגיחה עלינו, שאם יקפוץ לתוך האש, ההשגחה אולי תחלצנו משם, שישנם חיים מעבר לכל זה – מי שמאמין בכך, כנראה שאינו יכול להיות הומאניסט. הוא מסוגל הן לחסד ולרחמים, והן למעשי אכזריות נוראים מכוח ציווייה של ההשגחה הזאת.

ההומאניזם, התבונה והאחריות האוניברסאלית, נשענים זה על זה. אין אלה מילים נרדפות.

התבונה יכולה לשרת גם „פתרונות סופיים". ברגע בו אין אנחנו לבד בעולם – לא עלינו בלבד האחריות, אנו אחראיים כלפי ההשגחה, ואותה נוכל אולי לרצות. זוהי אחריות שלא כלפי בני האדם שחיים כאן.

זוהי אחריות אנכית, מלמטה כלפי מעלה. ואילו האחריות ההומאניסטית היא אופקית. אחריותו של כל חבר במין האנושי כלפי כל חבר אחר בו.

דני: שולב כאן קודם היבט של תחושת אחדות אנושית הנובעת מעמקי הרגש. האם הגעגועים ל„פרא האציל" אמורים לנבוע מאותו מקור.

עמוס: מושג „הפרא האציל" ששורשיו אצל רוסו, בסוף המאה ה־18, הוא אחד המיתוסים ההרסניים של התרבות המערבית. עוינות לציביליזציה, כמיהה לגן־עדן „טבעי" אבוד, ובעיקר – ההנחה ש„האדם הקטן" הוא טוב וחיובי, ורק שליטיו הם מרושעים. בכל מקום שנזחה, בהווה או בעבר, תנועה רוחנית או פוליטית הנעה ללא לבטים, ללא רתיעה, ללא בלמים ודורסת את כל העומד בדרכה, שם תמצא את הגעגועים ל„פרא האציל", ואת ההנחה שצריך רק לחסל כמה עריצים כאלה או אחרים והאושר הנצחי יתגשם.

עזרא: אתה מדבר על הומאניזם ביקום ללא אל. על אינות האל.

עמוס: ישנו או איננו, הוא לא מתערב, הוא אינדיפרנטי. הוא לא יניד עפעף, למראה מה שאנחנו נעשה זה לזה, אלה לאלה. אי־התערבותו היא מוחלטת.

להגיע לתחושת אני־מורחב, תחושה של אחריות כוללת, יכול רק מי שמכיר בכך שערבותנו זה לזה, אחריותנו זה לזה ולאלה שיבואו אחרינו, היא בלעדית וכוללת. היא קיומית. אין לי תכנית איך ליצור סביבה הומאניסטית כוללת בשלושה מהלכים. גם לא בשלושים. אין לי גם לוח זמנים להתגשמותה. ישנם כללי התנהגות שאני מנסה לעמוד בהם, לאור כל מה שאמרנו כאן. ישנן עמדות שאני נוקט לאור זה. אם זה נראה למישהו מעט מדי – שיגיד לי מהי האלטרנטיבה.

---

1) „פה ושם בארץ־ישראל", סתיו 1982
2) שם, עמ' 103
3) בספרו: „ההמון והכוח", 1960 עמ' 296
4) „האדם החדש", 1980, עמ' 111
5) „נתיבות באוטופיה", מ. בובר, תש"ז
6) משורר אנגלי (1631־1572)

* השיחה הופיעה ב„סביבות" – בטאון שנועד לתרום לתהליך גיבושה של תפישה סביבתית־הומאניסטית בישראל – המופיע בעריכתן של מדרשת שדה־בוקר, מכון ואן־ליר והאקדמיה הלאומית הישראלית.

טילים מאיימים על וושינגטון

צרור צילומי אוויר שביצעו מטוסי ארה"ב מעל קובה הוכיחו חד־משמעית: טילים בעלי ראש־חץ גרעיני, תוצרת ברית־המועצות, הוצבו בקובה ומאיימים על ארה"ב. כיצד הגיבו אמריקה ורוסיה ומה התחולל בעולם היום לפני 25 שנה

מאת שלמה גלזר

בסוף אוקטובר 1962, לפני 25 שנה, עצר העולם את נשימתו. במשך 168 שעות שנקפו לאיטן קפא היקום כולו בחשש נורא של עימות גרעיני בין המעצמות. חשש מעורפל שריחף כצל הפך בין יום לעובדה מאיימת ונוראה. הסיבה ל„כמעט עימות" היתה הצבת טילים בעלי ראשי נפץ גרעיני בקובה, על־ידי בריה"מ. מעשה שהיווה התגרות ישירה בארה"ב ואיום ישיר על ביטחון ארה"ב ועוד ב„חצרה האחורית", הים הקאריבי. התגרות שהעמידה את נשיא ארה"ב בפני מבחן עליון כשגבו אל הקיר.

ב־22.10.62 הגיע המשבר לשיאו, כאשר הופיע הנשיא ג'ון פ. קנדי בשידור ישיר לאומה והודיע על הטלת מצור ימי על קובה ומניעת מעבר לכל סחורה או מטען בעלי אופי צבאי בשל הצבת טילים רוסים בקובה. העולם הוכה בתדהמה.

„שקר וכזב, אין בסיסי טילים בקובה", הכחיש בזעם נציג בריה"מ ולאריאן זורין את האשמות ארה"ב בדיון במועצת הביטחון, „כן או לאו" זעק בקול דרמטי נציג ארה"ב במועצה, עדלי סטיבנסון, לאחר שהציג באופן חסר תקדים צילומים של בסיסי הטילים שצולמו על־ידי מטוסי הריגול האמריקניים. „איני נמצא בבית־משפט אמריקני" ענה זורין וסיפק את כותרות העיתונים שלמחרת.

המתח הלך וגבר. שתי המעצמות העמידו את צבאותיהן בכוננות עליונה, וגרוע מכך, לראשונה הוכנסו מערכי הטילים הבין־יבשתיים לכוננות שיגור. בעולם נערכו הפגנות סוערות נגד ובעד שתי המעצמות וקובה. בהוואנה, בירת קובה, שילהב קאסטרו את ההמונים בנאומי כיכרות ורוכים חולקו להמוני־העם תחת הסיסמה שתבע קאסטרו, „רובים נגד טילים".

בארה"ב שררה אווירת מלחמה, עיון בעיתוני אותה תקופה מלמד על לימודים שהופסקו, התגייסות המונית של אזרחים לחפירת מקלטים אטומים, ותיקי המלחמות אוררו את המדים וחיכו לצו. הצי האמריקני סגר על קובה הרמטית. כוחות היבשה הכינו פלישה, והעימות נראה גולש לכיוון בלתי נמנע.

בינתיים התנהלה פעילות מדינית בהולה. מזכיר האו"ם, או טאנט, נכנס לעובי הקורה במאמץ לפשר בין הצדדים. הרוסים, שהופתעו כנראה מעוצמת התגובה האמריקנית, החלו מגלים גמישות. חרושצ'וב מזכיר המפלגה הקומוניסטית, הציע לקנדי עיסקה — פינוי הטילים בקובה בתמורה לפינוי הטילים האמריקנים בתורכיה. תשובת קנדי היתה חד־משמעית — אין עיסקה. המתח גאה שנית. ואז, ב־28.10 מודיע מנהיג בריה"מ כי ארצו מקבלת את דרישת ארה"ב ותוציא את הטילים הגרעיניים מקובה.

אנחת רווחה נשמעה בכל רחבי העולם. האיום הגרעיני להשמדת העולם הוסר. קשה להבין את מניעי מנהיג בריה"מ, ניקיטה חרושצ'וב, מנהיג שקול, קר ואכזרי, להביא את שיאו של העימות הבין־גושי דווקא אל פתח ביתם של האמריקנים, מקום בו ייאלצו לעמוד על „רגליהם האחוריות" כשגבם לקיר. מומחים אמריקניים שניתחו את מהלכי חרושצ'וב, טענו באוזני קנדי, כי המנהיג הרוסי רצה לבדוק את אומץ ליבו ונחישותו של הנשיא האמריקני, כאות פתיחה למאבק כולל שבמרכזו תעמוד ברלין: הוא עשה זאת בקובה, כי העריך שמשם יוכל לסגת בכבוד במידת הצורך. היו פרשנים אמריקניים שסברו כי חרושצ'וב זלזל בנשיא הצעיר ויפה התואר מאז פגישתם הראשונה, והעריך כי לא יעמוד בלחץ.

הערכה שונה לחלוטין משמיע דוד בן־ישראל מקיבוץ יחיעם, העוקב זמן רב אחרי המהפכה הקובנית: „למהפכה הקובנית לא היתה אידיאולוגיה קומוניסטית, וקאסטרו עצמו קיבל חינוך נוצרי אדוק. אחרי המהפכה לא שיתף קאסטרו פעולה עם המפלגה הקומוניסטית הוותיקה, ונתן למהפכה כיוון לאומי. ארה"ב שגתה באותם ימים, כשהטילה חרם כללי על משטר קאסטרו, שותתנו לעזרה כלכלית ממנה. גם ניסיון הפלישה המפורסם ב„מפרץ החזירים" שנכשל הוליד בקאסטרו חשש כבד לגורל משטרו, שתי

פידל קאסטרו המזוקן עם ניקיטה חרושצ'וב: ראשית ההתקרבות, שבעבור שנתיים הביאה את עיסקת הטילים.

קנדי הצעיר (משמאל), שלושה חודשים בתפקיד, משוחח עם הנשיא לשעבר דוויד אייזנהאואר על ההתרחשויות בקובה. התמונה זכתה בפרס פוליצר.

סיבות אלו — צורך דחוף בעזרה כלכלית והגנה צבאית — דחקו את קאסטרו לידי הרוסים".

אשר למניעי רוסיה, היה מצב עולמי סבוך, בו ניצבה בריה"מ מול איום על הישגיה. קרע גדל והולך נפער עם סין והתחילה תחרות בין שני הענקים. המהפכה בקובה התסיסה את ארצות העולם השלישי ואמריקה הלטינית מה גם שגוון פרו־סיני השתרבב לתוכה (צ'ה גווארה) ורומניה ויגוסלביה הפגינו עצמאות מדאיגה. כל אלו הביאו, כנראה, את מנהיג בריה"מ למסקנה שיש להשתלט על המהפכה הקובנית, כדי לעצור את הסחף והוא האמין שעל־ידי נוכחות צבאית מאסיבית הוא יוכל לעשות זאת. זוהי הסיבה העיקרית למשבר הטילים בקובה. סביר בהחלט, שחרושצ'וב שגה בהערכת התגובה האמריקנית, ולא שקל נכון את תחושת המצור שהיתה בארה"ב בעקבות הצלחותיה של בריה"מ. להערכתו, לא היה המשבר חריף כל־כך, אלא נופח במתכוון על־ידי התקשורת האמריקנית ובעיקר על־ידי יועציו של הנשיא שרצו פעולה תקיפה."

בישראל באותה תקופה היה יחס חם ואוהד למימשל קאסטרו שאהד את ישראל, העניק ליהודים אשרות יציאה עם חותמת אורחים החוזרים למולדתם, ומינה שגריר יהודי בתל־אביב.

הסגר ימי על קובה?

הפרשה החלה ב־16 באוקטובר. בשעה 09.00 נכנס שר־ההגנה של ארה"ב באותם ימים, רוברט מקנמרה, והניח צרור צילומי אוויר, שביצעו מטוסי הריגול של ארה"ב U-2 מעל קובה, על שולחנו של הנשיא קנדי. הצילומים הוכיחו באופן חד־משמעי את הידיעות שהגיעו מאז יולי — שבריה"מ בונה בסיסי טילים בקצב מוגבר בקובה. ארה"ב באותה תקופה היתה בתחילת מערכת בחירות לסנט. קנדי הוכיח קור־רוח, ניסיון ועצבי־ברזל, כאשר החליט להמשיך בסדר יומו הרגיל שכלל פגישות ונאומי בחירות, כדי לא לעורר כל חשד. הוא הודיע כי כמתוכנן, יקבל לקראת סוף השבוע את שגריר בריה"מ בוושינגטון גרומיקו, לשיחה. הפרשנים המדינים העריכו כי בפגישה ידונו במשבר ברלין. איש לא העריך במה מדובר. בתום הפגישה עם גרומיקו היה לקנדי ברור כי אין מנוס מעימות. גרומיקו שיקר לו במצח נחושה והכחיש את המצאות הטילים בקובה, הצילומים הראו אחרת, בתום שורה של התייעצויות עם צוות יועציו הבכיר, בהם סגן הנשיא ג'ונסון, שר־החוץ דין ראסק, שר־ההגנה מקנמרה, אחיו בובי קנדי ואחרים, שבהם לא נתגלעו חילוקי דעות רציניות, עמדו בפני קנדי ארבע אפשרויות לפעולה: ● לשבת באפס מעשה ולהשלים עם טילים סמוך לוושינגטון; ● לפלוש לקובה, למגר את השלטון ולחסל את הטילים (וזאת כאשר טעמה המר של הפלישה הכושלת ב„מפרץ החזירים" עוד עמד בפיו); ● תקיפה אווירית לחיסול הטילים; ● הסגר ימי.

איש מצוותו הבכיר של קנדי לא הקל ראש בסכנה הגדולה של עימות חזיתי עם הרוסים על רקע גרעיני, אבל האווירה היתה נחושה. לארה"ב לא נותרה ברירה. שם המשחק היה „עצבים חזקים". ארה"ב היתה חייבת להוכיח לרוסים כי תלך עד הסוף. קנדי שמע את יועציו שעות ארוכות, אבל את ההחלטה קיבל לבדו — הסגר ימי על קובה.

סוכם גם כי קנדי יופיע בשידור ישיר לאומה ב־22.10 ויודיע על הטלת ההסגר הימי. נוסח הנאום תוכנן בקפידה. היה זה נאום תוקפני שלא נעשה בו כל ניסיון להסתרת הסכנה ולהרגעת הרוחות. להיפך, הוא נועד ליצירת קרקע מתאימה לתגובה קשוחה. קנדי גם שלח נציג אישי שידווח לראשי ברית־נאטו באירופה על ההחלטה להסגר ימי — דיווח לא התייעצות. היה לו ברור כי נכונות למו"מ תתפרש על־ידי הרוסים כחולשה. הופעתו הדרמטית של קנדי הביאה את המשבר לשיאו. חמישה ימים מאוחר יותר נסוגה בריה"מ והמשבר חוסל.

ב„על המשמר" לא ידעו

עד כמה היטיב המימשל האמריקאי לתכנן מהלכיו ולהסתיר את כוונותיו, מעידים עיתוני ישראל מאותה תקופה:

מה־16.10 ועד הופעת קנדי בשידור לאומה אין אפילו רמז בעיתונות על המשבר.

● ב־23.10, למחרת השידור, דיווח חיים יערי, סופר „דבר" בארה"ב על הטלת מצור ימי על קובה על־ידי ארה"ב, אך אינו משכיל להצביע על הסיבות ומביא את חרושת השמועות שרווחו בארה"ב. בדיווחו אין מלה על הצבת טילים בקובה. ב„על־המשמר" כותב ריצ'רד יפה מוושינגטון על משבר מסתורי המעסיק את המימשל ועל־כך שייתכן שיוטל הסגר.

● ב־24.10, כשהמשבר בעיצומו מקדיש „על המשמר" דיווח שווה על הנעשה בארה"ב ובבריה"מ ומרווח לקוראים על מתיחות שטרם היתה כמוה. במאמר המערכת נרמז על המתרחש במשפט הקורא שלא לחרוץ את גורל העולם על חודו של טיל. גם „דבר" עוסק במשבר ומרווח על דיון במועצת הביטחון. ב„דבר" מזכירים את הצבת הטילים בדרישתה של ארה"ב לפינויים במועצת הביטחון.

● ב־25.10 הולך המשבר ומחריף ו„על המשמר" מרווח על הצעות חרושצ'וב לוועידת פיסגה ועל איגרת ששלח מנהיג בריה"מ לנשיא קנדי בה הוא מאשים את ארה"ב על שהיא מובילה את העולם למלחמה. ארבעה ימים לאחר הודעתו הדרמטית של קנדי אין עדיין מילה בעיתון על הצבת הטילים הרוסיים בקובה. בדבר־המערכת שלו עוסק „על המשמר" בשביתת פועלי נמל חיפה.

● ב־26.10 ממשיך „על־המשמר" בקו אותו הוא נוקט לאורך המשבר כולו: דיווח על הענותו של חרושצ'וב לפניית מזכיר האום, או טאנט, למשרה. קנדי, נכתב ב„על המשמר", דורש סילוק הטילים. לראשונה מוזכר בעיתון כי הבעיה היא טילים רוסים. העיתון גם מדווח מפי חוגים מזרח־אירופיים בתל־אביב, כי התאפקות בריה"מ במשבר אינה סימן לחולשה, וכי יוקרת המדינות הסוציאליסטיות לא תיפגע אלא להפך, תיגבר בשל מדיניות השלום של בריה"מ.

„דבר" מרווח על הצעות מזכיר האו"ם ועל המתח המתרופף בין הצדדים בשל הענות בריה"מ.

● ב־28.10 גואה המתח מחדש. חרושצ'וב, בניסיון אחרון להציל את יוקרתו מציע עיסקת חבילה — פינוי הטילים הרוסיים בקובה, תמורת פינוי הטילים האמריקניים בתורכיה — קנדי דוחה בתוקף את ההצעה. בעיתונות מדווחים על הכנות אמריקניות לפלישה, המתח שב וגואה.

● ב־29.10 כותרת ענק ב„דבר" — „המשבר חוסל", חרושצ'וב הורה על פירוק הטילים בקובה והחזרתם הביתה. ב„על־המשמר" דיווח מעורפל, ורק בראשית נובמבר מרווח העיתון בקול ענות חלושה על סיום המשבר.

רבים מבינינו זוכרים עדיין את המשבר, את תחושת האימה וחוסר האונים, את החרדה, את ההאזנה הכפייתית למהדורות החדשות. את התחושה המעיקה שאי־שם מעברו השני של כדור־הארץ עלול מישהו ללחוץ על כפתור ולפוצץ את העולם. ■

מרד הגנרלים

ההחלטה לפתוח במלחמת ששת־הימים היתה קשה מנשוא. ישיבת הממשלה היתה רוויה מתח רב. בין הניצים נמנו יגאל אלון,

תת אלוף ישראל ליאור עם רה״מ לוי אשכול

חיים גבתי, גלילי, כרמל, הרמטכ״ל רבין וראש אג״ם וייצמן. לעומתם התייצבו אשכול ואבן. באותו ערב נפגש אשכול ב„בור" עם אלופי צה״ל. להלן פרוטוקול שממנו מבצבצת דמותם של אלופים רבים והשקפת עולמם. קטע מספרו החדש של איתן הבר „היום תפרוץ מלחמה" שיצא בהוצאת „עידנים"

מאת איתן הבר

יום ה־27 במאי החל בשעת לילה מאוחרת. בשעה 2:35 לפנות בוקר הגיע שגריר ברה״מ למלון דן. אשכול ישן. צ׳ובאחין ביקש להעיר אותו. אשכול קיבל את פניו בפיג׳מה. השיחה ביניהם היתה קשה. השגריר ביקש לדעת פעם, פעמיים, שלוש וארבע פעמים אם הוא יכול לדווח למוסקבה שישראל לא תפתח במלחמה.

אשכול לא השיב לו בצורה ישירה. הוא הציע לו שוב ושוב לסייר בגבול הצפון ולראות במו עיניו שישראל לא ריכזה כוחות. צ׳ובאחין סירב. צ׳ובאחין דיבר על הנאומים של מנהיגים ישראלים שונים.

„ואני מציע לך לאסוף את כל הנאומים של המנהיגים הערביים", העיר לו אשכול בסרקאזם.

„אפשר למצוא דרך לפתרון הבעיה", אמר צ׳ובאחין.

„ארוני", סיים אשכול את השיחה הקשה ביניהם, „המצרים כבר ירו את היריות הראשונות במלחמה הזאת". הרמז היה צריך להיות ברור מאוד לצ׳ובאחין. אני מניח שהוא הבין אותו כלשונו ומשמעותה, כמובן, היתה חמורה.

ואם לא די בכך הגיע בשעת בוקר, אחרי לילה של שינה טרופה, שדר חריש מג׳ונסון לאשכול. ג׳ונסון סיפר שקיבל שדר מקוסיגין, ראש ממשלת ברה״מ. בשדר הרוסי נאמר שלסובייטים ידיעות כי ישראל מכינה פעולה נגד ארצות ערב. „ברה״מ התחייבה לפעול להתאפקות שני הצדדים ויש למצוא פתרון ללא התנגשות צבאית".

אבל בשדר הרוסי היתה גם נימה של איום: „אם ישראל תפתח במלחמה, תגיש ברה״מ סיוע לערבים".

יגאל אלון עמד בראש אלה שחשבו אחרת: „אני מציע", אמר בקול תקיף, „לפעול כבר מחר".

שר החקלאות, חיים גבתי, היה מבוהל יותר: „אם לא נהיה ראשונים", אמר, „נאצר יחסל אותנו". משה חיים שפירא מהמפד״ל אמר דברים חמורים ביותר: „יש לי יותר בטחון בהבטחות האמריקאים מאשר ביכולתנו לשבור את הצבא המצרי".

גם דבריו של ישראל גלילי היו חמורים ביותר. הוא הדגיש כי „התערער כל מה שיצרנו משך שנים — כוח ההרתעה של צה״ל... רק פעולה מידית תיתן לנו עוד מספר שנים של הרתעה". דברים דומים אמר גם השר משה כרמל: „כל החלטה לא לפעול כרוכה במשמעות חמורה ביותר ומלחמה בעתיד תהיה בתנאים הרבה יותר קשים עם קורבנות רבים יותר". השלים את דבריו ישראל ישעיהו: „אין לנו ברירה אלא לפעול".

ישיבת הממשלה היתה רוויה מתח רב. השרים היו עצבניים. היה ברור מאוד מי בצד היוני של המפה, מי בצד הניצי.

לצד הניצי הוסיפו דברים ראש אג״ם ויצמן והרמטכ״ל רבין. ויצמן קבע בטון חמור ש„המלחמה תהיה קשה אך אין ברירה אלא להילחם. המוראל בצבא יורד, אבל יש עדיין מקום להפתעה". הוא סיים בנימה אופטימית: „נוכל להכות בערבים כי אנחנו פשוט מאוד טובים יותר". רבין דרש שההכרעה תיפול אצלנו, „כי שום מדינה לא תאפשר לנו ללכת ולתקוף".

אחרי הדברים האלה לא היה עוד ספק שמלחמה היא עניין לשעות ספורות. ואז, במפתיע, סכם אשכול את הדיון המרתח כל כך, העצבני כל כך, בהצעה משלו: לדחות את ההחלטה למחר בבוקר „ובינתיים לראות מה ארה״ב מוכנה לעשות".

יום ראשון, 28 במאי, החל ברגל שמאל. באותו יום, בשעת ערב, נקבעה פגישה לראש הממשלה עם אלופי צה״ל. הפגישה נקבעה לשעה 8 בחדר המלחמה. לפגישה זומנו כל האלופים, ללא יוצא מהכלל.

— ראש הממשלה ושר הבטחון, לוי אשכול: הסכנה שנשקפת לישראל היא עדיין במלוא תוקפה ויש להתמיד בכוננות. חסימת מיצרי טיראן כמוה כתוקפנות. קיימת נכונות בינלאומית לפתור את בעיית המיצרים. ברגע זה אנחנו מפעילים כוח עם מוח. ייתכן שלאלופי צה״ל נוסח הדברים הזה הוא לא נוח, אבל יש לזכור שהיה כמסע וחוט השערה בין החלטה אתמול לפעול. בינתיים קרו דברים בשדה המדיני שמחייבים להתאפק לפי שעה ולשמור על הכוח. המעיות המדיניות מכתיבות דחיה. השגריר הרוסי התייצב עם שחר והביא איגרת מראש ממשלת ברה״מ. באיגרת נאמר שכאילו נוצר מצב בישראל לפיו אין מנוס ממלחמה. הרוסים מציעים שלא לפתוח במלחמה שתגרום סבל רב. הפתרון חייב להימצא בדרכי שלום, כי קשה לכבות תבערה. ניהלתי שיחה של שעה וחצי עם השגריר. הסברתי לו את כל הכזבים לגבי ריכוזים ישראליים בגבול הסורי. הסברתי לשגריר שישראל לא פועלת בשליחות של מעצמה כלשהי ותבעתי ממנו להסביר זאת למוסקבה. הצעתי לו שאישיות רוסית רבת־מעלה תבוא לכאן במטרה לגשר על ההדורים. הוא ביקש ממני לדעת אם ישראל תפתח ראשונה באש. השבתי לו בשאלה: מה תעשה כאשר הסכין על צווארך? השגריר לא הגיב. הוא רק אמר שהוא נציג של מעצמה קובעת בעולם.

קיבלתי גם שדר סודי ביותר מנשיא ארה״ב. בשדר מוסר הנשיא שהרוסים מסרו לו כי ידוע להם שישראל מכינה מיתקפה. הם ביקשו ממנו למנוע זאת, מאחר שהערבים לא רוצים במיתקפה. הרוסים הודיעו כי יסייעו לערבים. בסיכום: הם הציעו לנשיא ארה״ב שיפעל להרגעת ישראל והבטיחו שהם, הרוסים, יפעלו בהתאם בצד הערבי. נשיא ארה״ב גם הבטיח שארצו, בריטניה וארצות אחרות, פועלות כדי להבטיח חופש שיט במיצרים. לבסוף הזהיר אותנו שפעולה מונעת מצדנו תביא לשואה.

המעצמות הימיות מכינות חיל־משלוח בינלאומי ימי שיעבור במיצרים. הממשלה החליטה בשיקול רב שלא להיכנס לקרבות. לאור הנ״ל, לא מן ההגיון הפוליטי, המדיני ואולי גם המוסרי לפתוח במלחמה. אנחנו צריכים לפי שעה להתאפק ולשמור על הכוח לשבוע, שבועיים שלושה ואולי בכלל. הממשלה החליטה על כך כמעט פה אחד כדי לתת למעצמות להוכיח עצמן ביחס להתחייבויותיהן ביחס לישראל. אני מבין מהרמטכ״ל שיכולה להיות אכזבה אצל המפקדים, אבל בגרות צבאית ומדינית חייבת להכתיב לנו את ההתנהגות כעת ולעמוד במבחן הזה כדי לראות אם זה יסתדר.

— אלוף פיקוד הדרום, ישעיהו גביש: אנו כאנשי צבא נוהגים לתכנן לטווח רחוק. אנו רואים את המצב בעוד שבועיים יותר חמור מאשר היום. ומה יקרה אם המיצרים בכל זאת יהיו חסומים? האם לקחתם לתשומת לב שהמצב הצבאי יחמיר ויעלה לנו הרבה קורבנות בהשוואה למצב עכשיו?

— עוזר ראש אג״ם, רחבעם זאבי: צריך לזכור שאם התוכנית הקיימת היום לא תופעל הרי שהיא תדלוף לאויב.

— ראש הממשלה ושר הבטחון, לוי אשכול: אם הממשלה תגיע למסקנה כי ישראל מרומה ע״י המעצמות — אזי היא תחליט לפעול. בינתיים, מתוך הכרה אישית שלי עם ג׳ונסון, יש לי תקווה שהוא יקיים את אשר הבטיח.

— ראש מחלקת ההדרכה ומפקד אוגדה, אריאל שרון: היום ניסרנו במו ידינו את כוח ההרתעה של צה״ל, גיסרנו את הנשק העיקרי שלנו — הפחד מפנינו, בכוחנו להשמיד את הצבא המצרי. אם נוותר בנושא השיט, נפתח פתח לחדלון ישראל בכלל. אחד הנזקים שנגרמו לנו בסיני (1956) היה עקב כך שהלכנו עם הצרפתים והאנגלים. אנו מסוגלים היום לחסל הצבא המצרי בעצמנו. ברור שבעתיד נצטרך לשלם מחיר הרבה יותר יקר על הדבר שבלאו הכי נצטרך לעשות אותו. זהו פתח לתקופה קשה. צריך לזכור גם את השיקול הפנימי של ערעור הרוח בעם עקב החלטת הדחיה. העם מוכן למלחמה צודקת. כל השתדלנות שלנו, כולל האקט חימי, מציג אותנו כחלשים. העם מבין וחש שהוא צריך לשלם. צריך להילחם על דבר חיוני. הבעיה אינה המיצרים. הבעיה היא קיום עם ישראל.

— ראש הממשלה: קיימת סתירה בדבריך. חסרה חוליה בהגיון ה...ים שלך. מפרץ שלמה לא כל כך חשוב לך, ומאויר אתה מוזהר על זכויות.

— אריאל שרון: אין סתירה. חוסר פעולה מצדנו מגלה אוזלת יד. אנחנו מציגים את עצמנו ככלי ריק, כמדינה חסרת־אונים. לא התבזינו מעולם כמו עכשיו.

— ראש הממשלה: אינני שותף לשיקול זה. שקלנו ולקחנו זאת בחשבון. אנחנו בדעה שהמעצמות אמנם רוצות בשלום ישראל. צריך לזכור שהשמדת הצבא המצרי עתה אינה סוף פסוק. הוא יקום מחדש. ישראל אין לה תקומה ללא סיוע מבחוץ. אם ניתן להמנע ממלחמה, צריך לעשות הכל למען זאת. יש תקווה שבריטניה וארה״ב, גם מתוך שיקולים של עצמן, יפעלו במקומנו בעניין זה. אלופי צה״ל חייבים להבין את מקומם של המדינאים ולא לתת להרגשת אי־שביעות הרצון שלהם להכריע את הכף. אין כאן מקום למאזוכיזם עצמי. ואולי בעוד 15 שנה יהיה דור אחר אצל הערבים שיתנשק אתנו. הממשלה חייבת לראות את כל העניין, את בעיית הדם, את בעיית הרכוש, הנזק למכונה הצבאית.

— מפקד אוגדה, אלוף אברהם יפה: זה פחות מדי להגיד שיש אי־שביעות רצון, קיימת אכזבה אצל אלופי צה״ל, כי הממשלה היא שהצהירה שאם ייפגע חופש השיט — יפעל הצבא. ברור שקיימות מעצמות. אבל גם ברור שמצרים מקימה צבא בעזרת ברה״מ שמטרתו אחת: להשמיד את מדינת ישראל. גם ברור שהצבא שלנו מוכן — ולא מפעילים אותו. איש לא יעזור לנו אם לא נעזור לעצמנו. הצבא קיים כדי להגן על המדינה. היום יש הרגשה שכל מה שדובר בו עד עכשיו, מקבל צורה אחרת. אנו כאנשי צבא מרגישים שלא נותנים לצבא למלא את המשימה אשר לשמה קם. הצבא יש לו עורף והוא העם. ההחלטה של הממשלה היום תפגע בעורף. העורף שליד הגבול, ולא רק לידו, רוצה שצה״ל יגן על מדינת ישראל ועל כבודה. העם נפלא, הוא לא התייאש. הרוח הנפלאה בעם נהרסת. לא יכול להיות שההרגשה שלנו לא תעבור הלאה. לא נצא מכאן בפנים צוהלות. אפילו נעמיד פנים יגידו לנו ששיקרנו.

— מפקד גייסות השריון ומפקד אוגדה, אלוף ישראל טל: אינני חולק על זכות הממשלה וחובתה להחליט. אבל, מה ההחלטה שלכם בעצם אומרת? — השאלה אינה השיט אלא עצם קיומה של ישראל. אני מבין שהשיקולים הצבאיים אינם בלעדיים, אבל אינני מבין את מהות ההחלטה. אפילו יעברו אוניות ללא ליווי, מה נשג מזה? אף טיפת בטחון! הבעיה שלנו היא קריאת תגר כוללת של נאצר קבל העולם. נאצר מתרברב והכרח להפסיק זאת. אין גם בטחון שארה״ב תצליח לפתוח את המיצרים. גם אם היא לא תצליח, לא תרד יוקרתו של נאצר. מחר בבוקר האוגדה שלי יכולה להשמיד דיביזיה מצרית. זה לא השמדת הצבא המצרי. זה רק הנמכת קומה ולו גם כדי להבטיח 15 שנות בטחון נוספות. לסיכום, אם לא ניתן מכה ראשונה, נסבול הרבה קורבנות, דהיינו בדיוק מה שאומרים לנו עכשיו לא לעשות.

— ראש אגף אפסנאות, אלוף מתתיהו פלד: אין מצרי ערער על החלטת הממשלה. יש לזכור שאנו צבא מילואים ואנו חייבים לשבת כך מול העוצמה המצרית שבועות רבים. צה״ל לא בנוי ולא נבנה לכך. הוא חייב להתגייס ולפעול מהר. הדברים אמורים גם לגבי כלכלת המדינה. מכאן שבמו ידינו אנו קובעים שצה״ל קטן ישב לאורך ימים מבלי שהוא יכול להגיב. לאור כל זאת יש לי שאלה: האם הממשלה חושבת שצה״ל מסוגל לשבת כך לאורך ימים, ולו גם יעברו האוניות בסיוע המעצמות? השאלה הזאת, כאמור, היא לא שאלת מיצרי טיראן, אלא שאלת קיום. צה״ל חייב בהחלטות ברורות. אם נשב בכוחות מצומצמים לא נוכל לעשות דבר, ונקבל תכתיבים מצבא מצרים ואחרים. האם כוונת הממשלה שניכנס לנחיתות צבאית לטווח ארוך, או שחושבים בממשלה שאנחנו יכולים לשבת הרבה? לא נוכל! החלטת הממשלה לא מספיק ברורה, וזכותנו לקבל הנחיות ברורות.

— אלוף פיקוד הצפון, דוד אלעזר: דברי אינם ביקורת אלא נתונים. הצבא חייב למלא החלטות הממשלה. הנתון הקובע הוא שצה״ל חייב להיות מפעיל ראשון את חיל־האוויר שלו. אם תושג עדיפות אווירית ע״י האויב — צה״ל לא ינצח, ואם ינצח — יהיה זה במחיר קטלני. המסקנה המתבקשת היא שהממשלה תחזיר לצה״ל את כושר ההרתעה שלו. חייבים לחדש אותו ע״י פעולה של צה״ל ולא במועד שבו הדבר לא יהיה ניתן לביצוע. זה לא אוטומטי שנוכל לחכות לכל דחיה שלכם. אנחנו לא יכולים לחכות עד שכלו כל הקיצין, כי יתכן כי אז גם כלתה יכולתנו.

— אלוף פיקוד המרכז, עוזי נרקיס: אי־שביעות הרצון של צה״ל היא דבר חמור מאוד. הצבא לא יאמין לנו — אם נגיד לו שלא יפעל. הרוסים מרמים אותנו, ואין לחשוש ממתנגדים רוסים במזרח התיכון. אין מקום לחשש שצה״ל לא יעמוד במשימה. הצבא חזק היום מאי־פעם ונלחם בערבים שלמעשה לא השתנו. הם סכנו — וסיכה תפוצץ אותם. הבעיה איננה אותנו. אתנו אפשר לדבר. הבעיה היא אצל הצעירים. מכאן לא יוצא דבר, אבל כולם מאמינים שמחר מתחילים במלחמה. יהיה קשה להסביר מה קרה. אינני יודע מה דעתך על הצבא, כולנו כאן עשרים שנה ויותר בצבא ואני רוצה לומר לך, זה צבא פנטסטי. אין שום מקום לראווה

כל יום

12.11.87—6.11.87
מוסף רדיו וטלוויזיה

שישי טלוויזיה חינוכית

6.11.87

08:00 טלטקסט — עד כאן — חדשות קול ישראל.
08:05 שעת כושר
08:15 קשת וענן — אור השבת (כ)
08:40 ספרות יסודי — מסך לספרות — אגרות חוני המעגל (כ)
09:00 מוסיקה — ד״ו׳ — סולו — צלילים בקשת
09:20 לשון ותקשורת — ג״ה׳ — עיקר וטפל 2 (כ)
09:45 הגיל הרך — רחוב סומסום — מזכירה אלקטרונית
10:15 חשבון ו׳ — השארית בחילוק
10:40 מדעי הטבע — יסודי — האריה
11:00 חברה ותרבות — יסודי — סופרים מספרים — אליעזר שמאלי
11:30 אורחות — ז״ט׳ — בג״צ (כ)
12:00 חברה ותרבות — על יסודי — גם זה אני.
12:30 מוסיקה — על יסודי — העשרה — ראמו והצ׳מבלו.
13:15 האוניברסיטה הפתוחה: גיאולוגיה — הרי געש בגולן
13:45 טלטקסט — דפי מידע — חדשות קול ישראל.
13:50 הדרוה — שידור תורה. (כ)
14:00 פאביאן ממחוז דרום — פרק שביעי ואחרון — פאביאן מחלים מפציעתו ויוצא למצוא את רוצחיו של ואסיר. הוא מצליח להסיר את המסווה מעל פניהם של סרוויה וחבורתו ולהציגם כפי שהם — חבורה של פושעים ורוצחים.
15:25 מפגשי בראשית — פרשת וירא — שיחתו של הפרופ׳ בנימין גרוס.
16:00 ערב חדש — מוסף לשבת — מנחה: דן מרגלית

ערוץ 2

17.30 סיפורי היער הירוק — סידרת אנימציה לילדים בדיבוב עברי
18.00 סרט: אנקת גבהים
19.45 קונצרט 2: הסימפוניה הרביעית של מאהלר
20.45 הטלוויזיה — כך מוכרים נשיא (פרק יב׳)
21.40 סוף 2: דונה סאמר

ערוץ 2 שבת 7.11.87

17.30 סיפורי היער הירוק — סידרת אנימציה לילדים בדיבוב עברי
18.00 סרט: שבר האמת
18.30 אופרה: אאידה באמפיתאטרון של ורונה

ראשון טלוויזיה חינוכית

8.11.87

08:00 טלטקסט — עד כאן — חדשות קול ישראל
08:05 תלמוד — שניים אוחזין — ורמינהו 1 (כ).
08:40 ספרות יסודי — מסך לספרות — גשם יהי (כ).
09:00 אנגלית ו׳
09:20 השעה שלנו — אהרון והעפרון הסגול (כ)
10:00 שעת כושר
10:10 אנגלית ז׳
10:30 הגיל הרך — פרפר נחמד — כדאי לזכור
11:00 חשבון ה׳ — מיהו השבר הגדול?
11:30 גיאוגרפיה כללית — ה״ו׳ — יפן — העיר
12:00 ספרות ז״ט׳ — העז והגדי — גלגולו של מוטיב (כ).
12:25 אנגלית ט׳
13:00 אנגלית י׳
13:30 הסטוריה כללית — מגנה כרטא 2
14:00 טלטקסט — עד כאן — חדשות קול ישראל.
14:05 האוניברסיטה הפתוחה: 1. ילדות (גילאי 10"-6) — לחיות ביחד: 2. עידן המהפכות — תעשיות הצמר ביורקשיר.
15:00 רכבת ההפתעות — סרט אנימציה מרובב לגיל הרך.
15:20 גברת פלפלת
15:40 שעת כושר
15:50 מאתיים שניות — מועצה למלחמה בסרטן
15:55 רחוב סומסום — מוסיקות ברחוב — ויכוח מוסיקלי פורץ ברחוב סומסום, בעקבותיו מנסה גבי לכתוב שיר אך הזמר חיים משה מפתיע את כולם בשיר חדש על דיירי הרחוב.
16:25 ילדת הפלא — פרק 22 — עסקי שעשועים — ג׳ימי מקבל את תפקיד רומאו במחזה שמעלה בית ספרו, אך על שמחתו מעיבה העובדה שאת תפקיד יוליה מגלמת הרייט, שעומדת על זכותה לקבל נשיקה.
17:00 ערב חדש.

ערוץ 2

17.30 המלך ארתור — סידרת אנימציה לילדים בדיבוב עברי
18.00 סרט: ג׳ורג׳יה
19.55 ג׳ז צרפתי
20.20 הטלוויזיה העידן השלישי בשידור (פרק אחרון)
21:10 סוף 2 — להיטים ישראליים

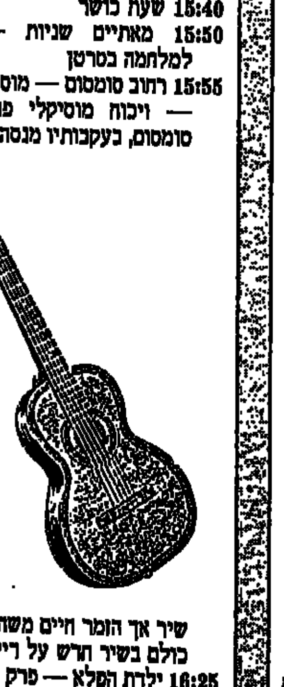

שני טלוויזיה חינוכית

9.11.87

08:00 טלטקסט — עד כאן — חדשות קול ישראל
08:05 שעת כושר
80:15 אורחות ז״ט׳ — בג״צ (כ).
08:40 ראשית הקריאה — בלי סורות — ג׳ש.
09:00 אנגלית ה׳
09:20 חשבון פשוט ד׳ — ראשוניים ופריקים (כ).
10:10 אנגלית ז׳
10:30 הגיל הרך — רגע עם דודלי — סימנים במקום מילים (כ).
11:00 ערבית מדוברת — ד״ה׳ — שו הארא?
11:15 אנגלית ו׳
11:30 גיאוגרפיה של א״י — פני הארץ — עיר קטנה גדולה (כ).
12:00 אנגלית ח׳
12:25 תלמוד — שניים אוחזין — פשיטא 1 (כ).
13:00 גיאוגרפיה כללית — ז״ט׳ — הוריקן, טורנדו, וסוגי מזג־אויר.
13:30 אנגלית יא״יב׳ Mysteries — Hello israel
13:45 צרפתית — העשרה
14:00 טלטקסט — עד כאן — חדשות קול ישראל.
14:05 מגע — מהיר — איטי 1 — יש תהליכים שאפשר להבחין בהם רק בעזרת מצלמה.
14:35 קסים קסם — חורים והידורים
15:00 קשר משפחתי — משפחת רוס משוחחת עם אחי יותם על התמודדות והתגברות. עוזי בן ה־16 חלה לפני 3 שנים בסרטן וכל המשפחה כולל אחיו רותן, התייצבו להאבק במחלה — וניצחו. המשדר מוגש לקראת יום „הקש ברלת" של האגודה למלחמה בסרטן.
15:40 שעת כושר
15:50 מאתיים שניות — המועצה למלחמה בסרטן
16:00 האסיר — פרק 3 — א׳ ב׳ ר׳ג׳ — האסיר הוא חלק מניסוי לבדיקת חלומות. מדוע התפטר האסיר מתפקידו הבכיר? החדירה לחלומותיו מקבלת תפנית כאשר מספר 2 מחליט לפעול בדרך פעולה שפותחה ע״י מספר 14. בהשפעת סם־פלא מחשבותיו ותת הכרתו הופכים לאימפולסים אלקטרוניים, ולבסוף לתמונות שנראות על מסך.
17:00 ערב חדש.

ערוץ 2

17.30 המלך ארתור — סידרת אנימציה
18.00 סרט: אהבה מארץ רחוקה
20.00 תקציר משפט דמיאניוק
20.30 מחול — עם וויין סליפ
21.20 סוף 2

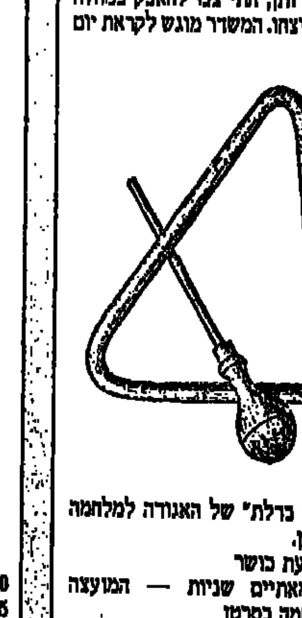

שלישי טלוויזיה חינוכית

10.11.87

08:00 טלטקסט — עד כאן — חדשות קול ישראל
08:05 שעת כושר
08:15 חשבון פשוט ד׳ — פירוק לגורמים (כ)
08:40 ראשית הקריאה — בלי סורות — ביניים 2
09:00 אנגלית ח׳
09:20 בתרגום לערבית — אורחות — כלכלה — תקציב
10:10 אנגלית ז׳
10:30 הגיל הרך — רחוב סומסום — מפגש בחיק הטבע
11:00 צרפתית — על יסודי
11:15 חשבון ה׳ — מספרים מוורים
11:30 גיאוגרפיה של א״י — פני הארץ — עיר קטנה גדולה (כ).
12:00 גיאוגרפיה כללית — ז״ט׳ — פני כדור הארץ — שינוי ותמורה.
12:25 ספרות על יסודי — המלט — הנכונות היא הכל.
13:00 מוסיקה — על יסודי — העשרה — המוסיקה בסין — ב׳.
13:30 אתמול במשפט דמיאניוק
14:00 טלטקסט — עד כאן — חדשות קול ישראל
14:05 סרט קולנוע „אבא של ארי מחזר" — ארי הינו ילד רגיש בן שש וחצי המחפש אישה לאביו האלמן. אישה שתעמוד בקריטריונים שלו ושל אביו. ישנן 3 מועמדות מביניהן צריך האב לבחור. האחת אליזבט גרושה המתגוררת מול דירתם ומכינה פודינג נפלא. השניה — דולי שהגיעה לניו־יורק כדי למצוא בעל עשיר והשלישית ריטה אישה קריירסטית. דולי פוגשת מפיק רדיו בכיר ועשיר ועל ארי להחליט מי מבין השתיים הנותרות תהיה אמו החדשה. בתפקיד האב גלן פורד.
16:00 שעת כושר
16:15 „הקש ברלת" — סרט הסברה של האגודה למלחמה בסרטן למבצע „הקש ברלת" שייערך היום ה־10.11.87
16:25 רובוטריקים
17:00 ערב חדש

ערוץ 2

17.30 המלך ארתור — סידרת אנימציה
18.00 סרט: אבק לוהט עם ג׳ולי כריסטי
19.30 תקציר משפט דמיאניוק
20.00 התוכנית תפורסם
21.00 סוף 2.

רביעי טלוויזיה חינוכית

11.11.87

08:00 טלטקסט — עד כאן — חדשות קול ישראל
08:05 שעת כושר
08:15 גיאוגרפיה של א״י — פני הארץ — עיר קטנה גדולה (כ)
08:40 אנגלית ו׳
09:00 מדעי הטבע — יסודי — מתנת הטבע הררים
09:20 אנגלית ז׳
10:00 שעת כושר
10:10 מדעי הטבע — ה״ו׳ — מערכת הנשימה (כ).
10:30 הגיל הרך — פרפר נחמד — כדאי לזכור
11:00 חשבון ו׳ — מוטי כופל שברים.
11:15 אנגלית — יא״יב׳ — Hello israel — Mysteries
11:30 נושאים ביהדות — על מזוזות (כ).
12:00 אנגלית ח׳
12:25 אנגלית י׳
13:00 מדעי הטבע — על יסודי — האבולוציה 2 — מנבכי העבר
13:30 אתמול במשפט דמיאניוק
14:00 טלטקסט — עד כאן — חדשות קול ישראל
14:05 אוניברסיטה פתוחה — יוון הקלאסית — דמות האדם בפיסול. מוסיקה — כיתת אומן — המה והאיך — הצלילים הנפרדים.
15:00 טוב טוב הגמד — מה קרה למחלקת החלב? — מחלקת החלב לא יכולה ללכת. היא נקעה את קרסולה. טובטוב מטפל בה עד שהיא מבריאה. תותי ושני הילדים חולבים את הפרה ומחלקים אותו.
15:25 על רופאים ואחיות — פרק שלישי — ראשו של הפושע — פושע מאושפז במחלקה ועליו לעבור ניתוח אך הוא מסרב לעבור הרדמה כללית. הפסיכיאטר המסור של ביה״ח מגיע לשורשי הבעיה ומוצא פתרון המוביל לסוף הטוב.
15:40 שעת כושר
15:50 מאתיים שניות — למועצת הלול
16:00 גברת פלפלת
16:10 שביל באמצע שביל בצר — טיול השבוע: הרודיון. סיור עם ספי בן יוסף באתרי ההרודיון. הזמרת גלי עטרי בביצוע השיר „אין לי ארץ אחרת" מצולמת באתרי ההרודיון השונים (כ).
16:20 פיצוחים — שעשועון טלוויזיה נושא פרסים.
17:00 ערב חדש.

ערוץ 2

17.00 המלך ארתור — סידרת אנימציה
18.00 סרט: התמוצצות עם ג׳ון טראבולטה
19.30 תקציר משפט דמיאניוק
20.00 התוכנית תפורסם
21.00 סוף 2.

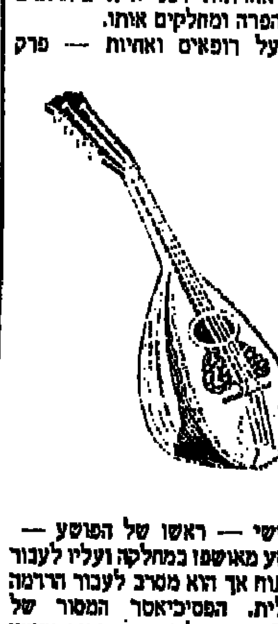

חמישי טלוויזיה חינוכית

12.11.87

08:00 טלטיקסט — עד כאן — חדשות קול ישראל
08:05 שעת כושר
08:15 מושגים ביהדות — שנת שבתון יהיה לארץ (כ).
08:40 ראשית הקריאה — בלי סודות — ביניים 3.
09:00 גיאוגרפיה של א"י — פני הארץ — שלוש גבעות (כ).
09:20 מדעי הטבע — ז"ט — המצבים השונים של החומר.
10:10 אנגלית ה'
10:30 הגיל הרך — בבית של פיסטוק.
11:00 אנגלית ו'
11:15 ערבית מדוברת — ד"ה' — בית אבו ג'מיל
11:30 אנגלית ח'
12:00 מדעי הטבע — על יסודי — פיסיקה — ייצור חשמל 1.
12:25 אנגלית ט'
13:00 הסטוריה — מתולדות ישראל — רמחל 1.
13:30 אתמול במשפט דמיאניוק
14:00 טלטקסט — עד כאן — חדשות קול ישראל
14:05 בלי סודות — י"פ.
14:30 קשר משפחתי — משפחת רוט שידור חוזר מתאריך 9.11.87 (כ).
15:10 רחוב סומסום — שובך יונים — חוסר הבנה מצער ברחוב גורם למבוכה בין אנשי הרחוב, אך סוף טוב — הכל טוב. רק מוישה עופניק מתחבט: מה עושים עם נוכחותן של יונים מול חלון ביתו?
15:40 שעת כושר
16:00 זהו־זה — שידור חי
17:00 ערב חדש

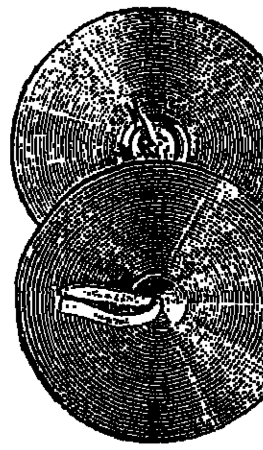

ערוץ 2
18.00 סרט: זכרונות אהבה
19.30 תקציר משפט דמיאניוק
20.00 התוכנית תפורסם
21.00 סוף 2

ששי גלי צה"ל

6.11.1987

05.45 פרקי אבות.
05.55 באופן מילולי — פינתו של אבשלום קור.
06.00 אות פתיחת השידורים.
06.05 צלילי בוקר — שירים עבריים.
06.30 „פוקחים עין" — החדשות הראשונות של היום — עם פנינה בת־צבי.
07.07 תוספת בוקר — צביקה שפירא ועיתוני סוף השבוע.
08.00 בוקר טוב ישראל — שעת אקטואליה יומית עם מיכה פרידמן, אילנה דיין ויעל דן.
09.05 בילוי נעים — עם מולי שפירא.
11.05 „קולה של אמא" — עם אלכס אנסקי. דרישות שלום מאמהות לבניהם המשרתים אי שם.
12.05 „סנדלים" — שעתיים נעולות עם דורי בן־זאב.
14.05 „עולם קטן המדינות שמעבר לים" — תכניתה של איימי גינזבורג. בתכנית החמישית: הונגריה.
15.05 „לשיר ביחד — עם אפי נצר ואמנים אורחים במועדון הזמר של גלי צה"ל ובית ציוני אמריקה בת"א. בין המשתתפים בתכנית: הכחודים „מאפיקים" והזמרת שלוה ברטי. מפיק ההקלטה: אליעזר רה. עורך לשידור: יורם רותם.
16.05 „שיר בשקט בשקט" — עורכת: נגה טל. מגיש: דרור תורן.
17.05 „סיפורים בראש" — מספרים מתחילים 87. רם עברון מראיין את ציפורה דולן, בשיתוף עם „ידיעות אחרונות". קורא: אלכס אנסקי. עורך: אביעד רז.
18.05 „גבול" — פרק 3 — „החלום הנורמלי" — הרצל ראה בחיפה את עיר התעשיה והעתיד. האם חיפה אכן שונה, שקטה, עובדת, מסודרת שפויה יותר? בין המשתתפים: א. ב. יהושע, יוסף אלמוג,

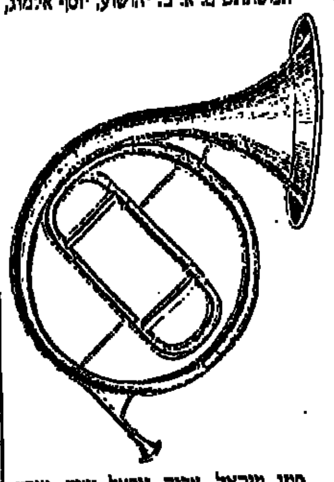

סמי מיכאל, אריה גוראל ועוד. עורך ומגיש: ספי רכלבסקי (ש"ח).
19.05 „מראה מקום" — תכניתה של שרה דורון עם הבדרן דודו דותן החוזר לדימונה העיר אליה הגיע עם משפחתו לאחר טלטולים ברחבי הארץ ובה בילה בילדותו. מפיקה: דורית שמעוני.
20.05 „לא על הלוף לבדו" — שעתיים של מוסיקה ומשחקי רדיו נושאי פרסים לחיילים שנשארו בבסיס ולכל השאר. מגישה: לאה עוז.
22.05 „עשן בעיניך" — שעתיים של מוסיקה עם גדי לבנה.
00.05 מופע הרדיו והטרנזיסטור של יואב קטנר.
02.00 מבזק ידיעות.
02.05 לא רוצים לישון — מוסיקה לשעות הקטנות של הלילה.
05.05 צלילי בוקר — שירים עבריים

שבת גלי צה"ל

7.11.1987

06.00 מבזק ידיעות.
06.10 צלילי שבת.
07.05 יופי של שירים — שירים עבריים.
08.05 „מעל ומתחת לשמיכה" — עורך: פנחס עירן. מוסיקה: עמליה רוזן.
09.05 „מקהלה עליזה" — שירים וסיפורים לילדים עם שרה דורון.
10.05 „טעם של פעם" — עם אורלי יניב.
11.05 „במצב הנוכחי" — עם יוסי עבארי ודני ווסלי.
12.05 הדרך עם ג'ורג' בן הברוילאי ולהקתו במיטב להיטים בהופעה פומבית שהוקלטה בהיכל התרבות בתל־אביב. מפיק ועורך לשידור: אליעזר דר (ש"ח).
13.05 „שאלות אישיות" — יעקב אגמון משוחח עם יועצו של שר הבטחון לעינייני תקשורת־איתן הבר. עורך: ספי רכלבסקי.
14.05 „הכל זורם" — עורך: דובי לנץ.
16.05 „סינמה שבת" — תוכנית בעינייני קולנוע. עורך ומגיש: גידי אורשר.
17.05 „ספרים רבותי ספרים" — המגאזין הספרותי של גלי צה"ל. עורכים: זיסי סתוי וציפי גון־גרוס.
18.05 „גלגלי צה"ל" — דיווחים ישירים על מצב התנועה בכבישי הארץ, עדכוני חדשות וספורט. מגיש: גיא זוהר.
20.05 מצעד הפיזמונים הלועזים. עורך: גיורא פרבר. מגישה: מירב מיכאלי.
21.00 מבט לחדשות.
21.30 שירים עבריים.
22.05 „מסורת מסורת" — במוצאי יום מנוחה.
23.05 „עושים מדינה" — עורך ומגיש: דודו דיין.
00.05 ציפורי לילה מארח — אבי קורן מארח את הסופר אהרון מגד המגיש את השירים האהובים עליו.
02.05 לא רוצים לישון — מוסיקה לשעות הקטנות של הלילה.
05.05 צלילי בוקר — שירים עבריים.

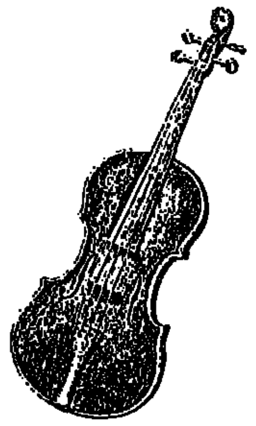

שידורי צה"ל 2
09.00־18.00 — „גל עברי" — תשע שעות של שירים עבריים ברצף.
09.05 משירי שימרית אור.
12.05 „להיט לתיאבון" — להיטים עכשויים.
14.05 „יופי של שירים" — ממיטב הזמר העברי.
16.05 „באים מאהבה" — שירי אהבה.
22.05 שידור חי־ארט וחברים בהופעה לפני חיילים בבית החייל בתל־אביב.

ראשון גלי צה"ל

8.11.1987

05.45 פרקי אבות.
05.55 באופן מילולי — פינתו של אבשלום קור.
06.00 אות פתיחת השידורים.
06.05 אוניברסיטה משודרת — כלכלת המזרח התיכון — המזון שהכזיב. מרצה: פרופ' גד גלבר.
06.30 „פוקחים עין" — החדשות הראשונות של היום עם פנינה בת־צבי.
07.00 „שבע אפס שבע" — עם אלכס אנסקי.
08.00 בוקר טוב ישראל — שעת אקטואליה יומית עם מיכה פרידמן, אילנה דיין, ויעל דן.
09.05 „אילה בוקר" — עם אלי ישראלי.
10.05 „מוסיקה" — אורלי יניב.
11.05 „נכון לעכשיו" — עם רפי רשף.
13.00 מבזק ידיעות.
13.05 „אחר אחר" — להיטים עבריים. עורכת ומגישה: שירה גרא.
14.05 „דו רה יומי" — עם דני קרפל ודובי לנץ.
15.05 „שירים לחג" — עם ארז טל.
16.05 „קו פתוח" — לשר המשטרה חיים בר־לב. מאזיני גלי צה"ל שואלים וחיים בר־לב משיב. מנחה: יותם יקיר.
16.55 „באופן מילולי" — פינתו של אבשלום קור.
17.00 „ערב טוב ישראל" — עם דן שילון, יעל דן וגוני סביר.
18.05 „שעה קלה על כלכלה". מפיקה: ודרי נגיד.
18.45 „חמש עשרה קטנות" — יומן גל"צ בעינייני צבא ובטחון. עורכים: יוסי עוזרד וענת גלאון. מגיש: יוסי עוזרד.
18.57 הודעות לחיילים.
19.00 מבזק ידיעות.
19.05 „רדיו ספורט" — מגאזין ספורט. עורכים: מיכאל קרנון וירון וילנסקי.
20.05 „עושים מרינה" — עורך ומגיש: דודו דיין (ש"ח).

21.00 מבט לחדשות.
21.30 אוניברסיטה משודרת — כלכלת המזרח התיכון — המזון שהכזיב. מרצה: פרופ' גד גלבר.
22.05 „על הדבש ועל הכיפאק" — שירים שהחבר'ה אוהבים. עורך: מאיר לחיאני.
23.05 „עשרים וארבע־היום שהיה" — עם ירון וילנסקי.
23.55 „שיחת חצות" — עם מאיר עמר־סטודנט. מפיקה: דורית שמעוני.
00.05 ציפורי לילה — עם שלמה ארצי.
02.05 לא רוצים לישון — מוסיקה לשעות הקטנות של הלילה.
05.05 צלילי בוקר — שירים עבריים.

שידורי צה"ל 2
19.05 „רדיו רדיו" — עם יואב קטנר.
20.05 להיטים.
22.05 „הפסקת עשר" — עם מיכל ניב.
23.05 קול הג'או הוה" — עורך ומגיש: דני קרפל.

שני גלי צה"ל

9.11.1987

05.45 פרקי אבות.
05.55 באופן מילולי — פינתו של אבשלום קור.
06.00 אות פתיחת השידורים.
06.05 אוניברסיטה משודרת — תורתו של הרב קוק — אלוהים ועולם. מרצה: פרופ' יוסף בן־שלמה.
06.30 „פוקחים עין" — החדשות הראשונות של היום. עם פנינה בת־צבי.
07.07 „שבע אפס שבע" — עם אלכס אנסקי.
08.00 בוקר טוב ישראל — שעת אקטואליה יומית עם מיכה פרידמן, אילנה דיין ויעל דן.
09.05 „אילה בוקר" — עם אלי ישראלי.
10.05 „מוסיקה" — עם אורלי יניב.
11.05 „נכון לעכשיו" — עם רפי רשף.
13.00 מבזק ידיעות.
13.05 „אחר אחר" — להיטים עבריים. עורכת ומגישה: שירה גרא.
14.05 „דו רה יומי" — עם דובי לנץ ודני קרפל.
15.05 „שירים לחג" — עם ארז טל.
16.05 „ארבע אחר הצהריים" — שעה של שירים עבריים.
16.55 „באופן מילולי" — פינתו של אבשלום קור.
17.00 „ערב טוב ישראל" — עם דן שילון, יעל דן וגוני סביר.
18.05 „ספרא וסייפא" — ירחון לעינייני ספרות צבאית. עורך ומגיש: איתן גלבוע.
18.57 הודעות לחיילים.
19.00 מבזק ידיעות.
19.05 „פזמונים לכולכם.
20.05 „ספרים רבותי ספרים" — המגאזין הספרותי של גל"צ. עורכים: זיסי סתוי וציפי גון־גרוס (ש"ח).
21.00 מבט לחדשות.
21.30 אוניברסיטה משודרת — תורתו של

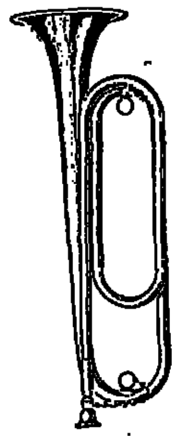

הרב קוק — אלוהים ועולם. מרצה: פרופ' יוסף בן־שלמה.
22.05 „על הדבש ועל הכיפאק" — שירים שהחבר'ה אוהבים. עורך: מאיר לחיאני.
„עשרים וארבע־היום שהיה" — עם ירון וילנסקי.
23.55 „שיחת חצות" — עם סביון ליברכט משוררת סופרת. מפיקה: דורית שמעוני.
00.05 „ציפורי לילה" — עם יותם ראובני. תכנית מוסיקלית בנימה אישית.
03.05 לא רוצים לישון — מוסיקה לשעות הקטנות של הלילה.
05.05 צלילי בוקר — שירים עבריים.

שידורי צה"ל 2
19.05 „רדיו רדיו" — עם יואב קטנר.
20.05 להיטים.
22.05 „הפסקת עשר" — עם מיכל ניב.
23.05 „קול הג'או הוה" — עורך ומגיש: דני קרפל.

שלישי גלי צה"ל

10.11.1987

05.45 פרקי אבות
05.55 באופן מילולי — פינתו של אבשלום קור
06.00 אות פתיחת השידורים
06.05 אוניברסיטה משודרת — כוכבים כפולים — כוכבים כפולים נראים. מרצה: פרופ' אליה ליבוביץ.
06.30 „פוקחים עין" — החדשות הראשונות של היום — עם פנינה בת־צבי.
07.07 שבע אפס שבע — עם איתן ליפשיץ.
08.00 בוקר טוב ישראל - שעת אקטואליה יומית עם מיכה פרידמן, אילנה דיין ויעל דן.
09.05 „אילה בוקר" — עם אלי ישראלי.
10.05 „מוסיקה" — עם אורלי יניב.
11.05 „נכון לעכשיו" — עם רפי רשף.
13.00 מבזק ידיעות.
13.05 „אחר אחר" — להיטים עבריים. עורכת ומגישה: שירה גרא.
14.05 „דו רה יומי" — עם דני קרפל ודובי לנץ.
15.05 „שירים לחג" — עם ארז טל.
16.15 ארבע אחרי הצהריים — שעה של שירים עבריים.
16.54 באופן מילולי" — פינתו של אבשלום קור.
17.00 „ערב טוב ישראל" — עם דן שילון, יעל דן וגוני סביר.
18.05 „שעה קלה על כלכלה" — מפיקה: ודרי נגיד.
18.45 „חמש עשרה קטנות" — יומן גל"צ לעינייני צבא ובטחון. עורכים: יוסי עוזרד וענת גלאון. מגיש: יוסי עוזרד.
18.57 הודעות לחיילים
19.00 מבזק ידיעות.
19.05 פזמונים לכולכם.
20.05 „להתעורר אחרת" — שיחה עם תמר כרילנר, שעברה ניתוח לכריתת שד לפני שלוש שנים. הראיון מובא לקראת מבצע „הקש ברלת", הנערך היום. מראיינת: ציפי גון־גרוס.

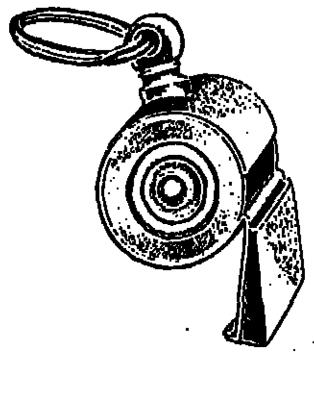

20.55 פינה חמה ללב"י.
21.00 מבט לחדשות
21.30 אוניברסיטה משודרת — כוכבים כפולים נראים. מרצה: פרופ' אליה ליבוביץ.
22.05 „על הדבש ועל הכיפאק" — שירים שהחבר'ה אוהבים. עורך: מאיר לחיאני.
23.05 „עשרים וארבע — היום שהיה" — עם ירון וילנסקי.
23.55 „שיחת חצות" — עם יצחק כוכבוזה ראש מועצת אור יהודה. מפיקה: דורית שמעוני.
00.05 ציפורי לילה — עם אביהו מדינה. תכנית מוסיקלית בנימה אישית.
20.05 לא רוצים לישון — מוסיקה לשעות הקטנות של הלילה.
05.05 צלילי בוקר — שירים עבריים.

שידורי צה"ל 2
19.05 „רדיו רדיו" — עם יואב קטנר.
20.05 להיטים
22.05 „הפסקת עשר" — עם מיכל ניב.
23.05 „קול הג'או הוה" — עורך ומגיש דני קרפל

רביעי גלי צה"ל

11.11.1987

05.45 פרקי אבות.
05.55 באופן מילולי — פינתו של אבשלום קור.
06.00 אות פתיחת השידורים.
06.05 אוניברסיטה משודרת — הסתיו בשירה העברית — הדגם השלילי בקלאסיקה וברומנטיקה. מרצה: ד"ר זיוה בן־פורת.
06.30 פוקחים עין — החדשות הראשונות של היום — עם פנינה בת־צבי.
07.07 שבע אפס שבע — עם אלכס אנסקי.
08.00 בוקר טוב ישראל — שעת אקטואליה יומית עם מיכה פרידמן, אילנה דיין ויעל דן.
09.05 אילה בוקר — עם אלי ישראלי.
10.05 מוסיקה — עם אורלי יניב.
11.05 נכון לעכשיו — עם רפי רשף.
13.00 מבזק ידיעות.
13.05 אחר אחר — להיטים עבריים עם שירה גרא.
14.05 דו רה יומי — עם דובי לנץ ודני קרפל.
15.05 שירים לחג — עם ארז טל.
16.05 ארבע אחר הצהריים — שעה של שירים עבריים.
16.54 באופן מילולי — פינתו של אבשלום קור.
17.00 ערב טוב ישראל — עם דן שילון, יעל דן וגוני סביר.
18.05 יער משורר — מגוון גלי צה"ל לעינייני צבא ובטחון. עורכים ומגישים: יצחק טוניק ויוסי עבארי.
18.57 הודעות לחיילים.
19.00 מבזק ידיעות.
19.05 פזמונים לכולכם.
20.05 מראה מקום — תכניתה של שרה דורון עם הבדרן דודו דותן החוזר לדימונה העיר אליה הגיע עם משפחתו לאחר טילטולים ברחבי הארץ ובה בילה את ילדותו. מפיקה: דורית שמעוני (ש"ח).

21.00 מבט לחדשות.
21.30 אוניברסיטה משודרת — הסתיו בשירה העברית — הדגם השלילי בקלאסיקה וברומנטיקה. מרצה: ד"ר זיוה בן־פורת.
22.05 על הדבש ועל הכיפאק — שירים שהחבר'ה אוהבים. עורך: מאיר לחיאני.
23.05 עשרים וארבע — היום שהיה — עם ירון וילנסקי.
23.55 שיחת חצות — עם דינה בלייכמן — יו"ר ארגון נשים נגד פרסום פוגע. מפיקה: דורית שמעוני.
00.05 צפורי לילה עם נתן דטנר ואבי קושניר. תכנית מוסיקלית בנימה אישית.
02.00 מבזק ידיעות.
02.05 לא רוצים לישון — מוסיקה לשעות הקטנות של הלילה.
05.05 צלילי בוקר — שירים עבריים.

שידורי צה"ל 2
19.05 רדיו רדיו — עם יואב קטנר.
20.05 להיטים.
22.05 הפסקת עשר — עם מיכל ניב.
23.05 קול הג'או הוה — עורך ומגיש: דני קרפל.

חמישי גלי צה"ל

12.11.1987

05.45 פרקי אבות.
05.55 באופן מילולי — פינתו של אבשלום קור.
06.00 אות פתיחת השידורים.
06.05 אוניברסיטה משודרת — ההיסטוריה האמריקנית ממלחמת האזרחים למלחמה הקרה התור המוזהב: צמיחה כלכלית ועיוותים פוליטיים. מרצה: ד"ר ארנון גוטפלד.
06.30 „פוקחים עין" — החדשות הראשונות של היום עם פנינה בת־צבי.
07.07 „שבע אפס שבע" — עם אלכס אנסקי.
08.00 בוקר טוב ישראל — שעת אקטואליה יומית עם מיכה פרידמן, אילנה דיין ויעל דן.
09.05 „אילה בוקר" — עם אלי ישראלי.
10.05 „מוסיקה" — עם אורלי יניב.
11.05 „נכון לעכשיו" — עם רפי רשף.
13.00 מבזק ידיעות.
13.05 „אחר אחר" — להיטים עבריים. עם שירה גרא.
14.05 „רו רה יומי" — עם דני קרפל ודובי לנץ.
15.05 „שירים לחג" — עם ארז טל.
16.05 „ארבע אחרי הצהריים" — שעה של שירים עבריים.
16.54 „באופן מילולי" — פינתו של אבשלום קור.
17.00 „ערב טוב ישראל" — עם דן שילון, יעל דן וגוני סביר.
18.05 „שעה קלה על כלכלה" — עם שמואל נחושתן ואברהם טל. מפיקה: ודרי נגיד.
18.45 „חמש עשרה קטנות" — יומן גל"צ לעינייני צבא וביטחון. עורכים: יוסי עוזרד וענת גליאון. מגיש: יוסי עוזרד.
18.57 הודעות לחיילים.
19.00 מבזק ידיעות.
19.05 פזמוני לכולכם.
20.05 „יער משורר" — מגוון גל"צ לעינייני

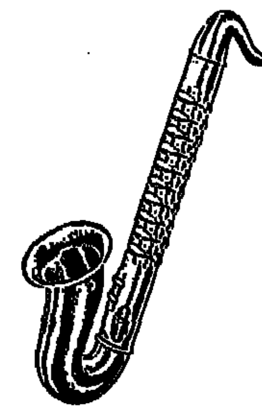

צבא וביטחון. עורכים ומגישים: יצחק טוניק ויוסי עבארי (ש.ח.).
21.00 מבט לחדשות.
21.30 אוניברסיטה משודרת — ההיסטוריה האמריקנית ממלחמת האזרחים למלחמה הקרה התור המוזהב: צמיחה כלכלית ועיוותים פוליטיים. מרצה: ד"ר ארנון גוטפלד.
22.05 „על הדבש ועל הכיפאק" — שירים שהחבר'ה אוהבים. עורך: מאיר לחיאני.
23.05 „עשרים וארבע — היום שהיה" — עם ירון וילנסקי.
23.55 „שיחת חצות" — עם ד"ר רן לוין יו"ר אגודת מל"ץ. מפיקה: דורית שמעוני.
00.05 ציפורי לילה — עםאלי ישראלי.
02.00 מבזק ידיעות.
02.05 לא רוצים לישון — מוסיקה לשעות הקטנות של הלילה.
05.05 צלילי בוקר — שירים עבריים.

שידורי צה"ל 2
19.05 „רדיו רדיו" — עם יואב קטנר.
20.05 להיטים.
22.05 „הפסקת עשר" — עם מיכל ניב.
23.05 „קול הג'או הוה" — עורך ומגיש: דני קרפל.

תחנות זרות טלוויזיה

המזרח־התיכון טלוויזיה

יום שישי 6.11.87

13.30 התעמלות. 14.00 ילדי החבובות (מצוייר). 14.30 סופר־בוק (מצוייר). 15.00 שוכני הסלעים (תכנית לילדים). 15.30 סרט — „ארנן וגב' סמיט" עם קרול לומברד. 17.00 חבורת קוסבי. 17.30 קשרי משפחה (קומי). 18.00 חדשות. 19.00 פול־גאי (פעולה). 20.00 סרט (ערבית). 21.30 מעשיות משמחות (ערבית).

שבת 7.11.87

13.30 מיסתורי הים. 14.00 עולם החיות. 15.00 עובדות חיים (קומי) 15.30 סרט — „מטען פראי" עם פרנק בק. 17.00 אירועי ספורט בעולם. 18.00 כדורגל (ברזיל). 19.00 היאבקות. 20.00 סרט — „הבלתי מנוצחים" עם גרי קופר. 22.00 מועדון 700. 22.30 חיים אחרים (סדרה).

יום ראשון 8.11.87

15.30 סרט (ערבית). 17.00 משפחת וולטון (סדרה). 18.00 — 60 דקות (מגזין אקטואליה). 19.00 מופעים קלסיים. 20.00 סרט — „משימת שוטר" עם רוברט קונרד. 21.30 מעשיות משמחות (ערבית).

יום שני 9.11.87

14.30 סופר־בוק (מצוייר). 15.00 שוכני הסלעים (תכנית לילדים). 15.30 סרט — „בית החלומות של בלגרינגס" עם קרי גרנט. 17.00 ימים מאושרים (סדרה קומית). 17.30 לורן ושירלי (סדרה קומית). 18.00 חדשות. 19.00 מגנום (בלש). 20.00 פוטבול (ושינגטון — דאלאס). 22.00 מועדון 700. 22.30 חיים אחרים (סדרה).

יום שלישי 10.11.87

14.30 הבית המעופף (מצוייר). 15.00 שוכני הסלעים (תכנית לילדים). 15.30 סרט — „הנערה העשירה ביותר בעולם" עם מרים הופקינס. 17.00 נסיעה בחלל (דמיוני). 18.00 חדשות. 19.00 צוות לעניין (פעולה). 20.00 מקגייור (סוכן חשאי). 21.00 זאב מעופף (פעולה). 22.00 מועדון 700. 22.30 חיים אחרים (סדרה).

יום רביעי 11.11.87

12.30 חיים אחרים (סדרה). 13.00 מועדון 700. 13.30 התעמלות. 14.00 ילדי החבובות (מצוייר). 14.30 סופר־בוק (מצוייר). 15.00 שוכני הסלעים (תכנית לילדים). 15.30 סרט — „אהבה בלתי מנוצחת" עם ג'ואן פונטיין. 17.00 תן לי הזדמנות (קומי). 17.30 משפחת קמבל (סדרה). 18.00 חדשות. 19.00 רצח כנשיכת קולמוס. 20.00 המתנך (סדרה). 20.30 ניו־הארט (סדרה קומית). 21.00 המשווה (בלש). 22.00 מועדון 700. 22.30 חיים אחרים (סדרה).

יום חמישי 12.11.87

14.30 הבית המעופף (מצוייר). 15.00 שוכני הסלעים (תכנית לילדים). 15.30 סרט „כתם בשמש" עם לוסיל בול. 17.00 נוגה. 18.00 חדשות. 19.00 סקרקרו וגברת קינג (בלש). 20.00 הדרך לשמים (דרמה). 21.00 לאור הירח (בלש). 22.00 מועדון 700. 22.30 חיים אחרים (סדרה).

הטלוויזיה הירדנית

יום שישי 6.11.87

כל שעות הבוקר תוכניות לכל המשפחה. 13.30 כדורגל בינלאומי או ספורט עולמי. 15.30 המצלמה הנסתרת (רק בערוץ 1). 15.45 גוף האדם (רק בערוץ 1). 16.00 סרט עלילתי (רק בערוץ 1). 17.30 סרט עלילתי בצרפתית. 17.30 זה לא יאומן (רק בערוץ 1) 18.00 ההיסטוריה של הנפט (רק בערוץ 1). 19.00 חדשות בצרפתית. 19.15 לקט שירים. 19.30 חדשות בעברית. 19.45 לקראת שנות האלפיים (סרטון דוקומנטרי). 20.30 ציפיות מאוחרות (קומדיה אנגלית). 21.10 נגד הרוח (סידרה אוסטרלית) 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 ברכבת לוקסוס ללוס־אנג'לס (סדרה אמריקנית).

שבת 7.11.87

15.50 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 17.10 אחות קוקיה (רק בערוץ 3) 18.00 הרוצח (סידרה בצרפתית). 18.15 ילדי רחוב די.בי.סי. (רק בערוץ 1). 18.30 אשנב לעולם בצרפתית. 18.35 עולם החיות (רק בערוץ 1). 19.00 חדשות בצרפתית. 19.30 חדשות בעברית. 20.30 חברים בלבד (קומדיה אנגלית). 21.10 אישים ומאורעות (דוקומנטרית) (רק בערוץ 1). 21.30 בירור חו"ל. 22.10 סרט עלילתי באורך מלא.

יום ראשון 8.11.87

15.50 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 15.55 תן לי צ'אנס (רק בערוץ 1). 16.20 פנקי ברוסטר (רק בערוץ 1). 17.10 בית חולים (סידרה באנגלית). 17.15 מספר ואות (צרפתית). 18.00 רחוב קרנו (צרפתית). 18.30 כדורגל בינלאומי (רק בערוץ 1). 18.50 ההיסטוריה של הטבע (דוקומנטרי). 19.00 חדשות בצרפתית. 19.30 חדשות בעברית. 20.30 צ'רלס בשליטה (קומדיה אמריקנית). 21.10 תבוא הודעה על סידרה חדשה. 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 ספינת האהבה. 23.10 מישהו מטפל בך (קומדיה אנגלית). 24.00 האקוויליזר (המשווה — מתח).

יום שני 9.11.87

15.50 החבובים סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 17.10 ג'ק הלברון (רק בערוץ 1). 17.30 כפיות כסף (לילדים רק בערוץ 1). 18.00 ההיסטוריה של הטבע (צרפתית). 19.00 חדשות בצרפתית. 19.15 מגזין ספורט בצרפתית. 19.30 חדשות בעברית. 20.30 קייט ואלי, (קומדיה אמריקנית). 21.10 פלקון קרסט (סידרה עם ג'יין־ווימן) 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 סוסיטלה (סידרה אנגלית).

יום שלישי 10.11.87

15.50 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 16.50 המצלמה הנסתרת (רק בערוץ 1). 17.00 סיפורים קצרים (רק בערוץ 1). 17.10 מדע ודעת (דוקומנטרי — אנגלית — רק בערוץ 1). 18.00 רישליה (צרפתית). 18.30 מטבח בינלאומי (דוקומנטרי על בישול). 18.30 כדורגל בינלאומי (רק בערוץ 1). 19.00 חדשות בצרפתית. 19.30 חדשות בעברית. 20.30 במשיכת מכחול (קומדיה אנגלית). 21.10 רמינגטון סטיל (סידרת מתח אמריקנית) 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 סידרה דוקומנטרית בעיקר על אמנים. 23.10 פתוח כל שעות היממה (קומדיה אנגלית).

יום רביעי 11.11.87

15.50 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 16.30 סיפורים עולמיים. 17.00 ילדות הפלא (רק בערוץ 1). 17.25 המגלים (רק בערוץ 1). 17.30 בית חולים (סידרה באנגלית רק בערוץ 1). 17.50 בית חולים (רק בערוץ 1). 17.55 שאגו אליוה (תכניתבידור צרפתית). 18.00 הטרלינאר (סידרה בצרפתית). 18.30 תכנית בידור (צרפתית). 19.00 חדשות בצרפתית. 19.15 ירדן היום (צרפתית). 19.30 חדשות בעברית. 20.30 ולרי (קומדיה אמריקנית). 21.10 סוסים (דוקומנטרי). 21.40 האבקות תופשית (רק בערוץ 1). 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 סיפורי המיסתורין של רואלד דאל (סדרת מתח אנגלית). 23.10 ידיד של הדוד (קומדיה אנגלית).

יום חמישי 12.11.87

13.50 סרטים מצויירים (רק בערוץ 1). 17.15 האיש תבלתי נראה (רק בערוץ 1). 17.45 עולם החיות (רק בערוץ 1). 18.00 רחוב קרנו (צרפתית). 18.30 חלומות ג'ינו (צרפתית). 19.00 חדשות בצרפתית. 19.15 סידרה צרפתית. 19.30 חדשות בעברית. 19.45 מגזין ספורט. 20.30 רגעים מביכים. 21.30 לא ניתן להוכיח (סידרת מתח אנגלית). 22.00 חדשות באנגלית. 22.10 סרט עלילתי באורך מלא.

שחמט

בעיות וסיומים

בעיות השבוע

בדו־מסעית מבוצע בצורה מקורית נושא לצ'ני. יש לבדוק את מסע המפתח והמטים אחרי שני מסעים של המלך השחור. (5446). ב־5447 מנולאים רגלים שחורים תפקיד מרכזי.

5446. יאן ואלוסקה JA'N VALUSKA
צ'כוסלובקיה C.S.S.R
מקורית ORIGINAL

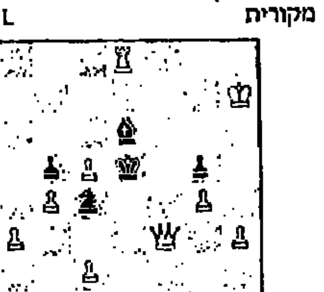

10+5 מט בשני מסעים, תאומים
א. דיאגרמה. ב. פרש ד4 לז4.

5447. אלברט גריגוריאן ALBERT GRIGORIAN
ברית המועצות U.S.S.R
מקורית ORIGINAL

3+8 מט־עזר בחמישה מסעים

פתרונים אל העורך, רח' רמת־הגולן 43, ירושלים 97703.

תחרות תמאטית

בברזיל הוכרזה תחרות תמאטית לבעיות מט־עזר בשני מסעים, כדלקמן: „אחד הכלים (לבן או שחור) נוסע לערוגה שפונתה על־ידי כלי אחר (לבן או שחור)". להלן דוגמה לנושא:

ר. ויירה ברזיל 1987

4+5 מט־עזר בשני מסעים, שני פתרונים. פתרונים: 1. פ:ד3. צה2.5. צג5. צה4x. 1: צ:ג5. פה5. 2. פד3. פד3x. בדוגמה זו נוסע כלי שחור לערוגה שפונתה על־ידי כלי לבן. בהתאם לנושא יכול גם כלי שחור לנסוע לערוגה שפונתה על־ידי כלי שחור אחר (כזכור היה זה נושא התחרות התמאטית בכנס הפרובלמאים אשתקד), או שכלי לבן נוסע לערוגה שפונתה על־ידי כלי לבן אחר. הנושא חייב להופיע בכל הפתרונים. למו: שאר הדוגמאות מותרים גם תאומים. בעיות מקוריות על נושא זה אפשר לשלוח עד 31.12.87 אל:

Dr. MARIO FIGUEREDO
U.S.P
INSTITUTO DE GEOCIENCIAS
CAIXA POSTAL 20899
05508 SAN PAULO
BRASIL

האסיפה השנתית

האסיפה השנתית של הפרובלמאים הישראלים תתקיים מחר 7.11.87 החל משעה 09.00 ב„מרכז ביכורי העתים", רח' הפטמן 6 (מול „מעל הפיס"), תל־אביב. אוהדי הקומפוזיציה מוזמנים.

תיקון טעות

בסיום של לאורסון, שפורסם בשבוע שעבר חסרה מלכה שחורה על א1.

פתרונים

5436 (גמונדי). 1. צז4, פה4+. 2. מהד6. פד ג3x. 1. צה4. מה7+. 2. צג5. פה8x.

5437 (מאקארנו). 1. צג8. (2. פד7+. מד5. 3. מה ה5+. ה:ה5. 4. פו6+). 1. ה. צג2. 2. מה7+. פ:ד6. 3. ה5+. מו5. 4. מה:ג5+. 1. ... 2. צד4. 2. פד5+. מד5. 3. צד6+. מו6. 4. מה ד7+. מתרון צדדי: 1. מהג7+. מ:ד6. 2. 5ו+. מד5. 3. מה:ה5+. מו5. 4. צד5+. ישראל צור מציע לתקנות את הצריח חלבן ד8 לו8.

יוסי רטר

קרבות ותחרויות

קספרוב הישווה ל־4:4

במשחק יוצא מן הכלל של גארי קספרוב וביחוד בשלב הסיום, גבר אלוף העולם על אנאטולי קרפוב במשחק השמיני בדו־קרב על אליפות העולם. קרפוב שיחק, במשחק זה, בצורה פאסיבית ביותר. קספרוב הגיב במשחק סבלני, בו בנה אט אט את תכנית הפריצה. בסיום ביצע תחבולה נהדרת וקרפוב נכנע במסע ה־50. לאחר משחק זה היתה התוצאה 4:4.

הישג לליובוביץ

בכיר שחמטאי יוגוסלביה ליובומיר ליובוביץ, התאושש מכשלונותיו האחרונים. השחמטאי הנודע ניצח בתחרות שנערכה בבלגרד, בירת יוגוסלביה בצוברו 8 נקודות. שני סיים יאן טימן מהולנד – 7.5 נקודות, אחריו: אלכסנדר בלייאבסקי – 7, קורצ'נוי והיוגוסלבים פופוביץ וניקוליץ – 6 נקודות כ"א, שורט האנגלי, איבאנוביץ היוגוסלבי והיארטרסון האיסלנדי – 5 נקודות כ"א, סלוב מברה"מ וסווטוזאר גליגוריץ' בן ה־64 – 4.5 נקודות כ"א, מאריאנוביץ היוגוסלבי – 1.5. את כשלונם של שורט, היארטרסון וסלוב ניתן להסביר בכך שלא רצו לשחק את הואריאנטים שהם מכינים לדו־קרבות המועמדים. בסבוב האחרון בתחרות ניצח ליובוביץ את היארטרסון וניקוליץ' ניצח את קורצ'נוי.

הישג לתעשיה האוירית

14 קבוצות השתתפו בתחרות ארצית למקומות עבודה שנערכה בקיבוץ שפיים. כל קבוצה יוצגה על־ידי ארבעה מתחרים. לכל שחקן הוקצו 60 דקות למשחק. בתחרות בת חמישה סיבובים סיימו קבוצות תעשיה אוירית א' (עם ולאדימיר ליברזון בראש) הסנה (עם נתן בירנבוים בראש) ותעשיה אוירית ג' (עם משה קדם בראש) עם 13.5 נקודות כל קבוצה. תעשיה אוירית א' דורגה ראשונה. רביעית סיימה קבוצת בנק דיסקונט א' (עם אברהם מלאכי בראש) – 12.5 נקודות. בתחרות בזק קבוצתית (עשר קבוצות מתחרות) ניצחה בל"ל ת"א שהקדימה את תע"ש א'.

בתחרות בזק אישית (32 מתחרים) ניצח האמן בוריס גוטקין שצבר 7.5 נקודות בתשעה משחקים. בהקדימו את נתן בירנבוים ומיכאל רוזנטל – 7 נקודות כ"א, עופר חרותי – 6.5. ניהלו ולדי וייסמן – שפט: אהרון אוסרס.

סוקולוב־יוסופוב – תיקו

המשחק האחרון בתחרות „אינטרפוליס" בהולנד, בין רבי האמנים ארתור יוסופוב ואנדריי סוקולוב הסתיים בתיקו. כתוצאה מכך דורג יוסופוב במקום החמישי בתחרות, שעל תוצאותיה דיווחנו לפני שבועיים. סוקולוב דורג במקום השביעי מבין שמונת המתחרים.

תעוזה רבה מידי

רב־אמן האנגלי טוני מאיילס, שעזב לאחרונה את ארצו מתוך כוונה לחגר ממנה, ניצח בתחרות פתוחה בהולנד. אחד מיריביו, הולנדי בשם ואן דר־היידן, הציג נגדו משחק נועז. כפי שהתברר, הוא היה נועז מידי. להלן המשחק המרתק:

הגנת קארו קאן
לבן: ואן דר היידן שחור: מאיילס
הולנד 1987

1. ה4, ג6; 2. ד4, ד5; 3. פ־ג3, ד:ה4; 4. פ:ה4, ר־ז5; 5. פ־ז3, ר־ו6; 6. ח4, ח6; 7. פ־ו3, פ־ד7; 8. ח5, ר־ח7; 9. ר־ד3, ר:ד3; 10. מה:ד3, מה־ג7; 11. צ־ח4, ה6; 12. ר־ו4, מה־א5+ (חידוש. מקובל כאן 12. ...ר־ד6); 13. ר:ד6, מה:ד6; 13. ר־ד2, מה־ב6; 14. 0־0־0, ר־ח7; 15. צ־ו4! (העזה. בוחר בתכנית מרשימה. אבל...) 15. ...פ־ו6; 16. צ:ז7, ר־ז8; (הצריח לכוד) 17. צ:ו7, מ:ו7; 18. פ־ה5 + מ:ה5; 19. ד:ה5, פ־ד5; 20. מה־ו6 + מ־ה7; 21. פ־ה4, צ־ד8; 22. ר־ה3, מה־ג7; (לא 22. ... פ:ה3?? בשל 23. מה־ו6+ וזוכה) 23. פ־ג5, מה:ה5; 24. ר־ד4,

נראה כאילו השיג הלבן את מטרתו, השחור נאלץ לאבד צריח בתמורה לצריח שהוקרב. אך מסע בניים מפתיע של השחור, סותר את תכניות הלבן. המשחק נמשך: 24. ...פ־ו4; 25. מה־ו6+ מ:ז8; 26. ר:ו6+ מ:ו6; 27. צ:ד8, מ:ז8; 28. פ:ב7, פ־ז7; 29. צ־ז5, פ:ה5; 30. צ:ג6, פ־ו4; והלבן נכנע. אכן, קשה מאד להפתיע רבי אמנים בכירים.

אבי אמיר

תשבצים

תשבץ 208

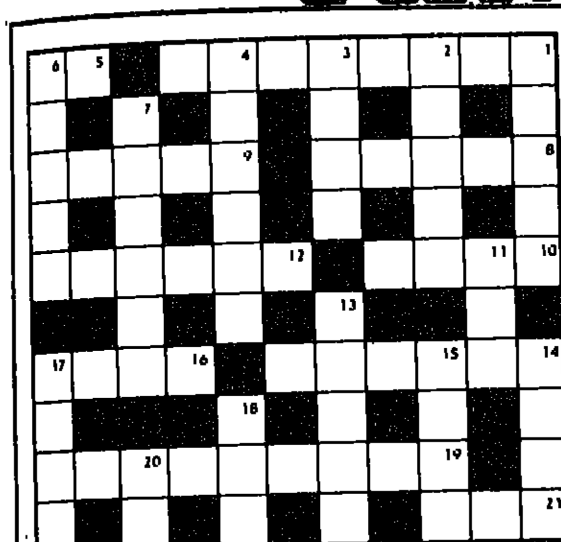

אפקי: 1. קבוצת ישובים באיזור ירושלים; 5. יחידת הספק חשמלי; 8. מין עשב שוטה הדומה לדשא; 9. אופרה של ורדי (בה מקהלת העבדים); 10. בירה באמריקה הדרומית; 12. מין ממתק אירופי; 14. העיר החשובה בנפאל; 16. מין בד מצויר בטכניקה מסויימת הנתלה בדר"כ על הקיר; 19. דברי מרמה וכזב (שתי מלים); 21. מספד; 22. שמורת טבע הגדולה בארה"ב, בה כ־3000 מעינות חמים וגייזרים.

אנכי: 1. מושב עובדים ביש"ע (שתי מלים); 2. צדדים, החלקים הפחות חשובים; 3. שם מועדוני מפ"ם בערים רבות; 4. נציג שוודי שהציל יהודים רבים במלחה"ע, ובעצמו נעלם כנראה ברוסיה; 6. נשיא אמריקני ידוע במאה הנכחית; 7. בלע"ז: המזרח; 11. הסט מן הדרך (בדר"כ בתעופה); 13. מין נביא; 14. שאינו עומד עדיין ברשות עצמו מבחינה משפטית; 15. כלי תחבורה ביתי; 17. כד, עביט; 18. מעונות השנה; 20. מכלי החייט.

אגוזן 208

אפקי: 1. האלילים האלה אינם מתרגשים משום דבר (4,4); 5. סימן בהתגלות (2); 8. מטיל בקצור על אלה (5); 9. גם בעל „מת גוי" ישמח בו (2,3); 10 אינו חברו יכול להיות גרוע יותר! (2, 2); 12. מי שאינו מבין בכדורגל אוכל אותו (6); 14. מבנה שבעצמו אינו דומם בגוף (3,3). 16. הנמר שבין הקבוצים (4); 19. קשה לו לזכור ממה הוא סובל (5,4); 21. הסירה נרכשה על ידם (3); 22. עולם עם מטבעות יש בהם טעם (7);

אנכי: 1. סערה בין הדפים (5); 2. כך חותמים על פי דבריו של מי שלא היה פרייאר של אף אחד (5) ר"מ); 3. בבקשה אל תקח את המנה (4); 4. את מי אפשר להשיג בזנותו (6); 6. ויחד עם 13 אנכי) העברת זכויות החנינה לאחרים לקראת יום הדין (6,5); 7. מין תומר נפץ גרם לבגוד (3,3); 11. החלק בגופי הקובע ביצד אתנהג (3); 13. ראה 6 אנכי; 14. מין קולב על קיר (4); 15. מה נקבל בעד סימן נגדו (5); 17. מהו מה בבור? לא ברור (5), 18. הבנתיו למנעול הזה דרוש כסוי (4); 20. מחסור כמו שהמשורר ידע בזמנו (3).

פתרונות

תשבץ 207

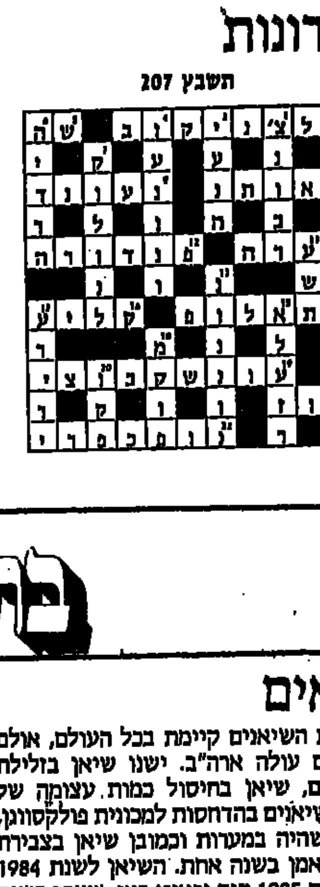

אגוזן 207

אמיר בן אור

ברידג'

שיאים

מחלת השיאנים קיימת בכל העולם, אולם על כולם עולה ארה"ב. ישנו שיאן בזלילת המבורגים, שיאן בחיסול כמות עצומה של גלידה, שיאנים בהדחסות למכונית פולקסווגן, שיאן בשהיה במערות וכמובן שיאן בצבירת נקודות אמן בשנה אחת. השיאן לשנת 1984 וגם לשנת 1985 היה גראנט באז, שצבר בשנת 1984 יותר מ־3000 נקודות אומן, ולא רק בזכות המזל (גם זה עוזר) אלא בזכות הידע. כמו למשל ביד הבאה שחולקה באליפות העולם לזוגות במיאמי, כשבן זוגו הוא ג'ון סולודר (מהזוכים בגביע ברמודה בשנת 1981):

	♠ A 9 ♥ K 9 4 3 ♦ A Q 2 ♣ A 6 5 2	
♠ K 8 7 5 4 3 ♥ --- ♦ K J 6 ♣ K 10 9 3		♠ 10 2 ♥ Q 10 8 6 5 ♦ 10 5 4 3 ♣ J 7
	♠ Q J 6 ♥ A J 7 2 ♦ 9 8 7 ♣ Q 8 4	

מחלק: מערב
פגיעים: כולם
התכרזה:

מערב	צפון	מזרח	דרום
2 ספייד	כפל	---	2 בלי שליט
---	3 קלאב	---	3 ספייד
---	3 בלי שליט	---	

דרום הראה שבידו 4 קלפים בסידרת ההארט + עוצר בספייד, וצפון, למרות ההתאמה בהארט, החליט על חוזה של 3 בלי שליט (הוא אמר שחש ברע ולכן העדיף שדרום ישחק). מערב הוביל בספייד. באז זכה בנסיך, המשיך בהארט למלך (החלוקה מתגלה), ושיחק דיאמונד קטן (מהלך נבון הקוטע כל אפשרות של קומוניקציה בין מזרח ומערב, ומכין את האפשרות למצב הסופי המתוכנן), מערב זכה בנסיך והמשיך בספייד, הכרוז זכה באלוף, ביצע עקיפה בהארט, המשיך בעקיפה בדיאמונד, אלוף דיאמונד, הארט לאלוף, והמצב כזה:

	♠ --- ♥ 9 ♦ --- ♣ A 6 5 2	
♠ K 8 7 ♥ --- ♦ --- ♣ K 10		♠ --- ♥ Q 6 ♦ 10 ♣ J 7
	♠ Q ♥ 7 ♦ --- ♣ Q 8 4	

הכרוז שיחק את המלכה ספייד מידו. מערב זכה, משך שתי לקיחות נוספות בספייד, אולם בסופו של דבר נאלץ לשחק קלאב. הכרוז העביר את הלקיחה, זכה עם מלכה בידו, וביצע את החוזה. ברור שגם חוזה של 2 ספייד מוכפל מצד מערב מוכשל, אולם תוצאה של 600 עדיפה.

אליפות ת"א לאחר 4 סיבובים כשבראש מאיר שני ורמי גולדשטיין. אליפות ת"א – סביון לנשים החלה בשבוע שעבר, התחרויות מתקיימות בימי שלישי ורביעי.

ארנונה שפאן

מתחרות הקולנוע

את, אני והמהפכה

סרטו של הבמאי ההונגרי הצעיר פיטר גארדוש עוסק במהפכת 1956 ובפלישה הסובייטית שבאה אחריה – תקופה כאובה שסרטים הונגריים רבים הספיקו לחטט ולפשפש בה. גארדוש העדיף להאיר את הצד האנושי של הפלישה ולעסוק בגיבורים האמיתיים של המלחמות, על כן רובו של הסרט מתרחש בבית משפחה הונגרית ממוצעת, ומוצג דרך עיניהם של ילדי המשפחה. האב מפוטר ממשרתו כמנהל בכיר וביניתיים חולם להימלט לאמריקה ולהפוך לקדן סטפס. לאם יש מאהב שהיא חרדה לשלומו. הסבתא, שכנראה היתה פעם פיגורה חשובה במפלגה, נאלצת כיום לשרוף את כתבי סטאלין מחשש לשלומם, והילדים צופים בבהלה בחוסר האונים של הוריהם ונחשפים אף הם לגילוייה המבוערים של המלחמה כשבן כיתתם נהרג בעת משחק.

דומה שבסרטו של גארדוש יש את כל המרכיבים הדרושים במינון מדויק ומאוזן: אנושיות, יחס חם לדמויות, אנקדוטות מלבבות, עידון והומור, אבל הדיוק הוא שהופך את סרטו ליותר מדי בסדר, כמו שצריך, סרט מושך עם משחק ומאניירות מחושבות ומזייפות, שממלא אחר מה שמצפים ממנו ועל כן ממאיס את עצמו מהר. הכל בו נראה כמו מתכון משומש. קח ילדה שובבה אחת, הוסף סבתא חייכנית ועוד כמה סצינות נחמדות. לגמרי ההיפך מהסרט היוגוסלבי „יופיו של החטא" שמגביה לגבהים של קיטש, אבל העוצמה נמצאת רק בגבהים. הסרט גם חסר את הפיוט שהיה בסרט משפחה דומה, „מסע העסקים של אבא".

צילום הסרט הוא כבר דבר אחר. הסרט ניתן כאותה איכות צילומית נדירה שרק הצלמים ההונגריים יודעים את סודה. השחקנית הנודעת מארי טרשי („אהבה אסורה") היא הסבתא שנשארת שלווה בכל המהומה, האב בעל האף הקולוסאלי המרשים הוא דושו שדאש, האם היא יודית הרנאדי, ושני הילדים יפים אך לא משכנעים במשחק מאולץ.

„חגלח", ת"א.

יופיו של החטא

ראשיתו של הסרט היוגוסלבי החדש „יופיו של החטא" במה שנראה כעוד סרט מדכא על מצבה העגום של האשה המנוצלת בכפרים הפטריארכליים בבלקן. ההמשך לא צפוי. כל רגע משנה כיוון וז'אנר, פתאום הוא גרוטסקה חריפה, פתאום הופך רומנטי, ולרגעים הוא אפילו פיוטי ומרגש. הניגודיות העזה היא שעושה את הסרט, ובה בעת גם מחבלת במה שהיה יכול להיות, בקצת ריסון, יצירה גדולה.

הסרט עוסק בזוג כפריים שחיים בהרים ליד מונטנגרו. הם עוזבים את כפרם עם מטלטליהם הדלים וכמה תרנגולות ויוצאים לעיר הקיט כדי למצוא עבודה אצל קרוב משפחה בשם ג'ורג', גבר ארסי שגילה מזמן את טובה של העיר, שם הוא חי בתפנוקים על חשבון נשים מסכנות שהביא מהכפר.

יגליקה ולוקה הפרימיטיביים עוברים בעיה הלם תרבות. יגליקה נשלחת במצוות ג'ורג' לעבוד כמשרתת בכפר נופש נודיסטי, שם היא נחשפת לראשונה בחייה למין חופשי ומענג ולגופות חשופים, ההיפך ממה שהיא מכירה מהכפר. גם לוקה השמרני והתמים, נדהם מהנשים שמציגות את מרכולתן, ומשפע כעבור שנים ארוכות מצליח אנטון המבוגר להתעמת עם עברו. הוא פוגש קשיש מר־נפש שהיה מעורב בחקירת המרה ליד ביתם. הפרטים מתבהרים לו סוף־סוף, והוא מסוגל להסיר את המועקה שרבצה על ליבו במשך כארבעים שנה.

סיפורו של אנטון הוא גם סיפורה של הולנד המתקשה להשתחרר מטראומת הכיבוש הנאצי. עלילה דרמטית מעניינת שקיבלה פתרונות בימוי נאיביים ומיושנים. החלק הראשון על הלילה הגורלי של אנטון מצליח אופשהו להחזיק מעמד, אבל השעתיים הנותרות הן כבדות ומשתרכות בעצלתיים ממש עונש.

את אנטון מגלם באמנות דיק דה ליגט בן ה־38, שחקן הולנדי מפורסם שהופיע בסרטו של פול וורהובן „חייל בכתום". בקרוב נראה אותו בסרטו של פטריק קונרד „מסקרה". לצידם של מייקל סאראזין ושרלוט רמפלינג. ובעיבוד הקולנועי לספרו של קונדורה „הקלות הבלתי נסבלת של הקיום" לצידו של דניאל דה לואיס. את אנטון הצעיר מגלם בכשרון הנער מרק (או) אוצ'לן. „אורלי", ת"א.

בשטח

ההתנקשות

כמעט טוב

סרטו של הבמאי ההולנדי הוותיק פונס רדמייקרס בהפקתם של גולן־גלובוס מ„קנון גרופ", זכה בפרס האוסקר לסרט הזר הטוב ביותר בשנה שעברה: מדובר בדרמה אנושית ואישית המוגשת בפרספקטיבה היסטורית, מבוססת על הנובלה של הסופר הארי מוליש.

הסרט מלווה את חייו של אנטון, הולנדי לא־יהודי, מאותו לילה גורלי בילדותו בשלהי מלחמת העולם השנייה, בו רצחו שוטרי הגסטפו את הוריו ואחיו הגדול על לא עוול בכפם, אחרי שמישהו התנקש בחיי משתף פעולה דווקא בחצר ליד ביתם. לילה טראומטי ובלתי נשכח זה ילווה את אנטון כל חייו ולא ירפה ממנו למרות שהוא מנסה להדחיק את רגשותיו בהימנעות מכל מעורבות פוליטית או חיטוטים בעבר. רק

מרסל עות בסרטו של פיטר גרדוש „את, אני והמהפכה"

ללא מוצא

טוב

עלילת תככים פוליטיים, ריגול ופשע רומנטי בוושינגטון הבירה הם לא מקדם למותחן מקורי. במקרה של „ללא מוצא" יצא מכל העניין מותחן מלודרמטי מהנה ביותר, עשוי בהשראת „הסרט האפל", עם השפעות היצ'קוקיות קלאסיות. העלילה מסובכת אבל בהירה דיה כדי לא לבלבל את הצופה. הסרט הוא גירסה חדשה לסרט „השעון הגדול" משנת 48 עםריי מילנד וצ'רלס לוהטון. שם היה זה סיפור תככים מפותל במערכת עיתון. ב„ללא מוצא" העלילה הועתקה למסדרונות הפנטגון.

תום פארל הוא קצין מבריק בחיל הים שמצליח להגיע לעמדה בכירה למדי בחדר המבצעים של שר ההגנה דייויד בריס. לביש מזלו הוא מתאהב דווקא בפילגש של השר, נערה חיננית וקלת דעת, שלא מצליחה להכריע בין שני הגברים שלה, הצעיר והחתיך או המבוגר והעשיר.

ביום שחור אחד מגיע השר ומוצא אותה אחרי בילוי עם הגבר השני, שאינו יודע מיהו. הוא מקבל התקפת קנאה ורוצח אותה בשגגה. עוזרו הנאמן וראש לשכתו עוזר לו להסתיר עדויות וממציא למענו סיפור לפיו הגבר שרצח את הפילגש אינו אלא יורי, סוכן רוסי שתול שהס.איי. או מחפש זה שנים.

פארל מתמנה לראש צוות החקירה ועכשיו הוא בבעיה גדולה. סיפור אהבה פשוט הפך לסיוט. מלכודת היצ'קוקית משובחת. ללקק את האצבעות. הבימוי אינטליגנטי, קולח ומתוחכם. חלק חשוב בתשבץ קולנועי זה יש לצילום של הצלם הנודע ג'ון אלקוט („בארי לינדון") שנהרג בתאונות דרכים סמוך לסיום צילומי הסרט. אלקוט הקנה לסרט את התאורה המיוחדת שכה תורמת לו ומעלה אותו מעל עוד מותחן פשע סתמי. רק הסוף לא משכנע. הסרט היה צריך להיגמר שלוש דקות לפני הסוף. אבל מצד שני אולי הסוף המפתיע הוא בדיחה צינית על המושג השחוק, אימת המערב: „סוכן רוסי שתול". את הסרט ביים רוג'ר דונלסון („הבאונטי", „סיפורה של מרי"), כוכב הסרט ומי שעושה אותו בנוכחותו המגנטית והחתיכית הוא קווין קוסטנר. מקסים, קר מזג, שולט בתגובותיו וגם קצת מבוייש ונערי. ג'ין הקמן לא מזהיר כשר רכרוכי, שון יאנג נחמדה אך קצת מטופשת בתפקיד הנערה הנרצחת. וויל פאטון המגלם בקור רוח מצמרר את העוזר הפסיכופט של השר הוא מצויין. „לימור", בן יהודה, ת"א.

איטאן (משמאל) ושון יאנג בסרט „ללא מוצא"

ריטה, סו ובוב גם הוא...

טוב

ריטה וסו הן שתי אנגליות מפרטמות מעיר תעשייה קרתנית בצפון אנגליה. הן מגושות באותו בוב, שימסמה מיוחם בצורת גבר, שמאס בקונתו למוטה. שתי החברות הטובות נפרדות מבתוליהן באותו לילה עם אותו בוב מגודל, ומאז הן מגלות את לילותיהן בשעשועי־זימה חסרי דימיון, על המושב האחורי במכונית של בוב.

קומדיית קקס קטנה, שנעשתה בהשראת סרטי „בור המקובח" שעיסקמו את הקולנוע הבריטי באמצע שנות השישים. תיאור ניאוריאליסטי חד ללא רחמים של דלות בשכונות עוני אפרוריות, עקרות וולדניות קשותיים, נערות מוזנחות בהריון וגברתנים עם מנטא קוקני צורם. כמעט אפשר להריח את ריח חצואת והכרוב החמוץ את התסרוט

האלמנה השחורה

כמעט טוב

אשה המתחקה אחר צעדי אשה אחרת, עד שהיא מתחילה לאמץ את זהותה, עשויה להיות בסיס דרמטי עז מבע למותחן פסיכולוגי. אך הבמאי הוותיק בוב רפאלסון („רסיסי חיים", „הדוור תמיד מצלצל פעמיים") פספס כל אלמנט מבטיח בסרטו החדש „האלמנה השחורה", כולל את הרמזים בנוסח היצ'קוק ואת האלמנטים האפלים שהוא עצמו שתל. רפאלסון עשה סוויץ' והעביר את עלילת המותחן הקונוונציונלית לידיהן של נשים, כך שבריא לנו שעוד נזכה לראות פה גם קרב ציפורניים קטן שעילתו גברים. השחקנית דברה וינגר („משפט הנשרים") נכנסת לנעליו של המפרי בוגארט והיא מגלמת אקוויוולנט נשי לדמות הבלש המרופט. בסרטו של רפאלסון היא חוקרת פדרלית המתחקה אחר צעדיה החמקמקיים של פושע פסיכופטית יפהפייה. ונוצצת שרוצחה בתכנון מחושב וקפדני את סדרת בעליה העשירים. החקירה הופכת למרדף אובססיבי ולמאבק כוחות סמוי ואירוטי בין שתי הנשים, שלתוכו שורבבו כל מיני רמזים לסביים תמוהים. תרזה ראסל היא האלמנה הקטלנית, ובתפקיד בעליה הנרצחים מופיעים: ניקול ויאמסון, דניס הופר („קטיפה כחולה") וסמי פריי („המתופפת הקטנה") הזכור גם כאחד מסדרת מאהביה האינטנסיביים של בריג'יט בארדו. „דקל", תל אביב.

בלוז לחופש הגדול – בית לסין, ת"א
המשפחה – לב, ת"א
מטאל ג'אקט – חן, ת"א
משפחת המלוכלכים – לב, ת"א
שם הוורד – דיזנגוף, ת"א
נרדפי החוק – לב, ת"א

כתבה מחזאית צעירה בשם אנדריאה דאנבר, שהתבססה על התרשמויותיה האישיות. אף היא, כגיבורות תסריטה, בת למשפחת מרובת ילדים מהמעמד הנמוך באיזו עיר תעשיה שכוחת אל. הבמאי הוא אלן קלארק שעבד עם דייויד ליילנד, מי שאחראי לשני סרטים עשויים באורח דומה: „שירותים אישיים" ו„לו היית כאן". משתתפים: סיובאן פינראן, מישל הולמס וג'ורג' קוסטיגן. רב חן, ת"א.

יומן

● פסטיבל הסרטים הבינלאומי לסרטי סטודנטים, שנערך לראשונה בישראל לפני כשנה וחצי ביוזמת בוגרי החוג לקולנוע באוניברסיטת תל אביב – ייערך בשנית בקיץ 88 בקמפוס התל־אביבי. זאת מפני שאוניברסיטת קליפורניה בלוס אנג'לס משכה ידיה מקיום הפסטיבל השווה, כמו שתוכנן מלכתחילה.

● הסרט „לא שם זוז" נבחר ע"י ועדת הסרט הישראלי במשרד התמ"ס לייצג את ישראל בתחרות האוסקר 88. אגב, בחירה ברורה לשמש, לאור ההתנהלות ההמונית של קומדיה שרון בוועדה. מצד שני בטח לא תהיה לנו סיבה להתבייש. לאור הסרטים האמריקניים שיתחרו בתחרות.

יעל ישראל